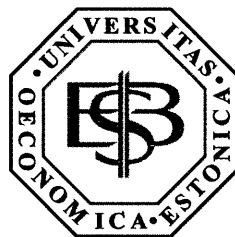

*Ärietiika olemusest
ja arengust Eestis*

.....
*25.-26. mai 1999, Tallinn
Rahvusvahelise seminari materjalid*

*Creating a Sense
of Business Ethics in Estonia*

.....
*Materials of the International Seminar,
Tallinn, May 25-26, 1999*

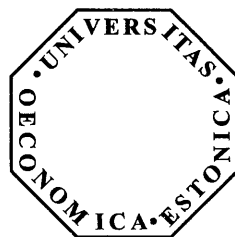
Eesti Kõrgem Kommertsikool
Estonian Business School
Tallinn 1999

*Ärietteika olemusest
ja arengust Eestis*

.....
*25.-26. mai 1999, Tallinn
Rahvusvahelise seminari materjalid*

*Creating a Sense
of Business Ethics in Estonia*

.....
*Materials of the International Seminar,
Tallinn, May 25-26, 1999*

Eesti Kõrgem Kommertsikool
Estonian Business School
Tallinn 1999

Toimetajad /Editors: Mari Kooskora, Eesti Kõrgem Kommertsikool, (EBS)
Tiia Karing, EBS

Väljaandja / Publisher: Eesti Kõrgem Kommertsikool, Lauteri 3, 10114 Tallinn
Estonian Business School, Lauteri Str. 3, 10114 Tallinn

Tõlkijad / Translators: Ene Joon, EBS
Jaan Rand, EBS
Mart Metsa, EBS

Keeletoimetaja / Language editor: Michael Hagensen, EBS
Maire Raadik

Kujundus / Design: Martin Väljas

Tehniline toimetaja / Typesetting: Mari Kooskora

Fotod / Photography: Lembit Kitsel

Reprod / Reprography: Eesti Reprokeskuse AS

Trükk / Print: Eesti Reprokeskuse AS

Käesolev kogumik on valminud tänu koostööle Hansapangaga.
The current publication is published in co-operation with Hansabank.

ISBN - 9985 - 60 - 693 - 0
© Eesti Kõrgem Kommertsikool, 1999

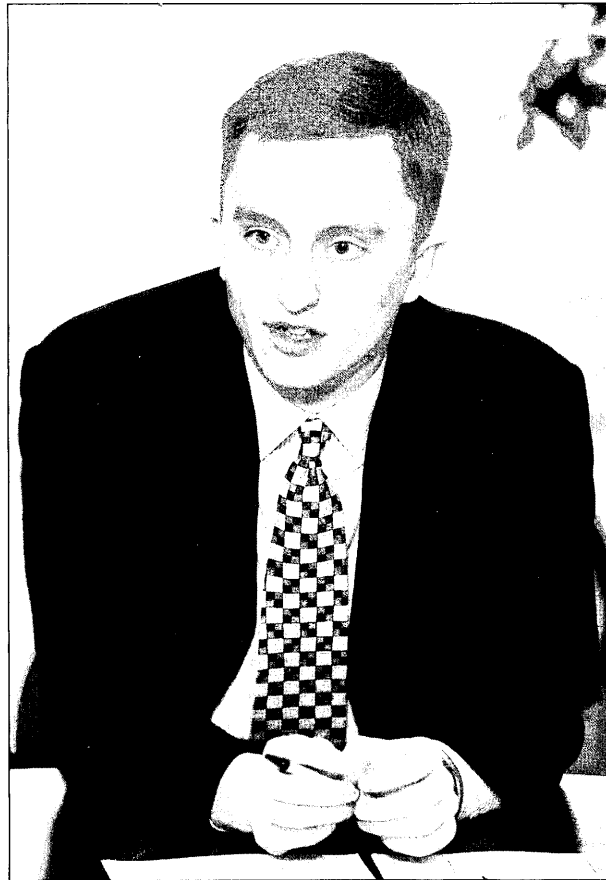

Madis Habakuk - EBS, president Tervitav sõnavõtt	6
Indrek Neivelt - Hansapank, juhatuse esimees "Ärieetika peegeldab majanduse olukorda"	8
Igor Rõtov - Äripäev, peatoimetaja "Ärieetika ja meedia seostest"	12
Monika Salu - Tallinna abilinnapea "Eetilised probleemid avaliku teenistuse valdkondades"	15
Riivo Sinijärv - EVEA, president "Ärieetika probleemid väikeettevõtluses"	20
Peep Aaviksoo - EMT, juhatuse esimees "Eetika - eeldus eduks"	22
Anu Virovere - EBS, kaasprof. "Konfliktide ühised tunnused Eesti ettevõtetes"	24
Olli Loukola - Helsingi Ülikool, kaasprof. "Äri kui tegevusala? Soome vaatenurk"	26
Robert O'Connor - Bentley College, ärieetika professor "Ülevaade USA ametiliitude liikmete käitumisviisidest"	31
Andres Arrak - Audentese Kõrgem Ärikool, majandusteooria õppetooli juhataja "Ettevõtluse mütoloogias varakapitalistlikus Eestis"	37
Harri Tiido - Kuku Raadio, peatoimetaja "Eetika äris = eetika poliitikas"	41
Francis Reeves - Bentley College, professor "Ärieetika Bentley College'is. Gadfly projekt"	45
Margarita Adäeva - Stockholmi Kõrgem Majanduskool, St. Peterburg, PR- direktor "Juhtimise eetilised väljakutsed kaasaegses Vene ärimaailmas"	50
Lembit Türnpuu - EBS, professor-konsultant Jaan Ennulo - EBS, sotsiaalteaduste õppetooli juhataja "Euroopasse pürgiva eestlase väärtusorientatsiooni eetilisi aspekte"	52
Jelena Rootamm - AS Vastus, direktor "Väärtusorientatsioonid äri- ja ametnikkonnas: 1989-1999"	56
Ott Moorlat - Moorlat & Co, patendivolinik "Ärinime ja kaubamärgi seosed ärieetikaga"	59
John Schram - Schram & Co, president "Sometimes the Good Guys Wear Black Hats"	61
Mari Meel - TTÜ, ärieetika dotsent "Kas eetikakoodeksit on vaja?"	65
Maie Tuulik - Euroülikool, professor "Eetika ja ärieetika"	69
Kristina Mickevičiute - EBS, BBA IV "Töösuhete eetilisuus Eestis"	73
Maria Mirochnitchenko - Stockholmi Kõrgem Majanduskool, St. Peterburg, doktorant "Eetilised probleemid kiiresti muutuvus ühiskonnas"	75
Ester Eomois - EBS, õppejõud, magistrant "Reklaamieetikast"	77

CONTENTS

Madis Habakuk - EBS, President Welcome address	6
Indrek Neivelt - Hansapank, Chairman of the Board "Business Ethics Reflects the State of the Economy"	8
Igor Rõtov - Äripäev, Editor-in-Chief "The Relations of Business Ethics and Journalism"	12
Monika Salu - Tallinn's Vice-Mayor "Ethical Processes in Public Service"	15
Riivo Sinijärv - EVEA, President "Problems of Business Ethics in Small Entrepreneurships"	20
Peep Aaviksoo - EMT, Chairman of the Board "Ethics - A Precondition for Success"	22
Anu Virovere - EBS, Assoc. Prof. "Common Attributes of Conflicts in Estonian Companies"	24
Olli Loukola - University of Helsinki, Assist. Prof. "Business as a Profession? A Finnish Approach"	26
Robert O'Connor - Bentley College, Prof. of Business Ethics "The Oversight of Member Conduct by US Professional Associations"	31
Andres Arrak - Audentes Business School, Head of the Chair of Economics "Entrepreneurial Mythology in Early-Capitalist Estonia"	37
Harri Tiido - Kuku Radio, Editor-in-Chief "Ethics in Business = Ethics in Politics"	41
Francis Reeves - Bentley College, Prof. "Business Ethics at Bentley College. The Gadfly Project"	45
Margarita Adaeva - Stockholm School of Economics in St. Petersburg, Director of Public Relations "Leadership Ethical Challenges in Modern Russian Business"	50
Lembit Tüρνpuu - EBS, Professor/consultant Jaan Ennulo - EBS, Chair of social sciences "Ethical Aspects of Value Judgements among Estonians Going to EU"	52
Jelena Rootamm - AS Vastus, Director "Value Judgements of the Business Society and Public Service Officers: 1989-1999"	56
Ott Moorlat - Moorlat & Co, Patent Attorney "A Business' Name and Trademark Related to Business Ethics"	59
John Schram - Schram & Co, President "Sometimes the Good Guys Wear Black Hats"	61
Mari Meel - TTÜ, Assist. Prof. of Business Ethics "Do We Need the Code of Ethics?"	65
Maie Tuulik - EuroUniversity, Prof. "Ethics and Business Ethics"	69
Kristina Mickevičiute - EBS, BBA IV "Ethics in Labour Relations in Estonia"	73
Maria Mirochnitchenko - Stockholm School of Economics in St. Petersburg, Ph.D. Student "Problems of Ethics in a Rapidly Changing Society"	75
Ester Eomois - EBS, lecturer, MBA Student "Ethics and Advertising"	77

Ärieetika on osa Eesti imagost ja mõjutab otse välisinvesteeringute mahtu. Kui eetikaga on kõik korras ning inimesed, kes äri ajavad, on usaldusväärsed, usaldatakse neile rohkem raha ja kallimaid tööriistu. Kui aga tegemist tuleb teha vara kõrvale kantijatega, siis uskuge – selle asemel, et tuua siia kõrgtehnoloogiat, tuuakse hoopis labidaid. Seega tuleb majanduskasvu kiirendamise ja stabiilse arengu huvides rohkem tähelepanu pöörata ärieetikale. See, kuidas meie ettevõtete ja riigijuhid käituvad, kujundab meie riigi imago. Ning selle järgi vaadatakse, kas usaldada meile labidas või kõrgtehnoloogia.

Indrek Neivelt
Hansapanga juhatuse esimees

"Business ethics forms a part of Estonia's image and has a direct impact on the volume of foreign investment in Estonia. If all is in order in the field of ethics and people who do business are trustworthy, then they will be entrusted with more money and more expensive tools. If, on the other hand, investors have to deal with embezzlers trying to divert assets, then believe me - instead of high technology, spades will be brought to Estonia. In the interests of the acceleration of economic growth and stable development, we must therefore pay greater attention to business ethics. The behaviour of our corporate heads and state officials shapes the image of our country, and it is on that basis that it is determined whether to entrust us with a spade or high technology."

Indrek Neivelt
Chairman of the Board of Hansabank

Mis võiks olla 21. sajandi taga?

Madis Habakuk, Ph.D.

Eesti Kõrgema Kommertsikooli asutaja ja president

- 1981 Tallinna Tehnikaülikool, majandusteaduste doktor
  - 1970 Tallinna Tehnikaülikool, majandusteaduste kandidaat
  - 1966 lõpetanud Tallinna Tehnikaülikooli masinaehituse, ökonomika ja organiseerimise erialal
- Paljud kursused USAs, Kanadas, Soomes jne. San Francisco Ülikool, teaduste doktor

Founder and president of Estonian Business School

- 1981 Tallinn Tallinn Technical University, Doctor of Economic Sciences
  - 1970 Tallinn Tallinn Technical University, Candidate of Economic Sciences
  - 1966 Graduated from Tallinn Technical University Institute in the field of machine building, economy and administration
- Many courses in the USA, Canada, Finland etc.
San Francisco Graduate School of Psychology, Ph.D.

Mis võiks olla 21. sajandi taga?

Patrick Dixon alustab oma laineid lõõnud raamatut "Futurewise or Six Faces of Global Change" lausega: "Either we take hold of the future or the future will take hold of us."

Mure tuleviku pärast on teema, millest viimase paari aastakümne jooksul on kirjutatud hulk raamatuid.

Majanduskasv on iga eduka strateegia keskpunktiks. Suurem rikkus tähendab rohkem asju, aga kas see tähendab ka suuremat õnne. Kui elukvaliteet tähendab suuremat õnne ja rahulolu, siis mis on selle kõige saladuseks? Kuivõrd multimiljonärid ei näi olevat palju rohkem õnnelikud kui teised inimesed, tekib küsimus, mis on selle kõige taga?

See on ka põhjus, miks eetika saab järgmise 100 aasta jooksul tunduvalt tähtsamaks, kui ta on olnud eelneva 100 aasta jooksul. Tehnoloogia areng aina kiireneb ning üha väiksem osa ühiskonnast suudab selle kiirusega sammu pidada ja kaugeneb seetõttu ülejäänutest veelgi enam. See on ka põhjus, miks inimesed hakkavad järjest rohkem otsima midagi, mis oleks jääv, stabiilne, millele saaks toetuda. Sellepärast kasvab ka usklike arv maailmas. Kui maailma rahvaarv kasvab 1,7% aastas, siis islamiusuliste arv kasvab 2,9% ja kristlaste arv 2,7% aastas. Veelgi enam, 78% USA kodanikest palvetab vähemalt üks kord nädalas.

Järjest suurenev lõhe ühiskonnas on põhjuseks, miks 83% täiskasvanud inglased ütlevad, et tänapäeva teadused tekitavad probleeme niisama palju või rohkem, kui

nad neid lahendavad. Sellest lõhest tingituna on maailmale tarvis uut suurt ideed, nagu seda on juhtunud, kui inimkond on liikunud ühelt formatsioonilt teisele. Ja see idee peab olema radikaalne, muidu ei tulda enam toime maailma juhtimisega. Maailm liigub maailma juhtimise poole, rahvusvaheliste organisatsioonide võim suureneb. Hea näide on siin Euroopa Ühendus, rahvusvahelised kohtud jne.

Samas on aga nn Cyber-Space jäänud täiesti juhtimisest kõrvale. Näiteks on kogu äritegevus, mis küberruumis toimib, sisuliselt maksuvaba.

Cyber-Space is a country eating government of its own.

Missugused peavad olema seadused, mis hakkavad reguleerima maailma ja kübermaailma selle sees? Kelle huvisid nad hakkavad jälgima? Kas kiiresti edasi liikuva ja maailma tehnoloogilises mõttes edasi viiva või mahajääjate omi? Kas mahajääjad ongi mahajääjad või on nad teises suunas liikujad? Kui dalai-laamal paluti võrrelda Läänt ja Ida, siis ta ütles, et tehnoloogia poolest on Lääs 500 aastat ees, aga inimese tundmises 500 aastat taga.

Need suunad erinevad üksteisest 180 kraadi. Üks on tehnoloogiline suund ja teine väärtuste suund. Nende kahe suuna vaheline konflikt jõuab või on juba jõudnud perekondadesse, ettevõtetesse, riikidesse, regioonidesse, see on kogu maailma konflikt. See on ka eetilise konflikt, mille lahendusi alles otsitakse.

What May be Behind the 21st Century?

Patrick Dixon is starting his book "Futurewise or Six Faces of Global Change" with a sentence: "Either we take hold of the future or the future will take hold of us." Concern about the future is a topic of many books, which have been written in the last couple of decades.

Economic growth is at the centre in every golden strategy. Greater wealth means more things, but does it mean greater happiness. If quality of life means being more happy and fulfilled, what is the secret of it all. Since multibillionaire shows little or no sign of being happier than others are, this is a fundamental question.

It is also a reason why ethics will be of a bigger importance in next 100 years, than it has been in last 100 years. As the development of high technology is speeding up all the time, then only a small part of the society can keep up with the developments and therefore is receding from the others even more. It is a reason, why people start searching more for something stable and reliable. This in turn is a reason, why the number of believers is increasing in the world. When the number of the world population is growing 1,7% a year, the number in Islam confession is growing by 2,9% and the number of Christians by 2,7% a year. Moreover 78% of Americans are praying at least one time a week.

This increasing gap in the society is a reason, why 83% of British adults say; that today's research makes as many problems as it does solves. Therefore the world needs a new great idea, as previously in history, when man-

kind is going from one formation to an other. It is also clear, that this idea has to be radical, otherwise nobody can manage ruling the world any more. The world is going towards one world, leadership the power of international organisations is increasing. Good examples are European Union, international courts etc.

At the same time Cyber-Space has been left aside from managing. For example all business going on in Cyber-Space is tax-free.

Cyber-Space is a country eating government of its own.

What kind of laws should there be, how we are going to rule the world and cyber-world inside it? Whose interest are they going to favour? Will it be the fast moving and technologically developing world or those left behind. Are the left behind really left behinds or moving in another direction? When Dalai Lama was asked to compare West and East, he said that in technological sense West is forward for 500 years, but in understanding of the man 500 years behind.

These directions differ from each other for 180 degrees. One is the technological direction and the other is the direction of values. The conflict between these two directions has already reached or reaching into the families, companies, states, regions, it is the conflict of the whole world. It is also the ethical conflict, which solution is still searched.

Ärieteika peegeldab majanduse olukorda

Indrek Neivelt, M.Sc.

Hansapank, juhatuse esimees, tegevdirektor

1993 Tallinna Tehnikaülikool, ehitussfääri juhtimine
1993 Stockholmi Ülikool, pangandus ja rahandus,
magister

Hansapank, Chairman of the Board, CEO

1993 Tallinn Technical University / Construction
Management
1993 University of Stockholm,
Master of Science "Banking and finance"

Business Ethics Reflects the State of the Economy

Abstract

I would like to thank the Estonian Business School for having initiated the discussion of business ethics in Estonia and I appreciate that Hansabank is among the invited.

As can be seen from the title of my address, I will be speaking of the present state of business ethics in Estonia. If I were able to say everything about its nature in half an hour, it would not be worth your while to sit here for two days. Perhaps it would be more appropriate for my presentation to be referred to as an "introduction". I hope that at the end of this seminar someone will sum everything up nicely and that everyone will reach an understanding of the issue. Thus my address is as an introduction, and is my opinion of the present situation.

As I was preparing to speak at this conference, I remembered Einstein's saying that "everything depends on the background".

The general opinion is that the more successful the state, the higher is the level of business ethics. Thus it is quite justified to say that our situation in the field of business ethics is quite good in comparison with other post-socialist countries, but a person must look ahead, and not back. We have to become a stable European country, and we can no longer hide behind the historical legacy.

I performed a small survey among investors and partners to determine the state of ethics compared to European countries. The brief conclusion is that we have no great overall problems, but instead a few alarming examples. I think that the problem lies in the general cultural background. Ethics is not a constant but instead changes all the time. As the world develops, so does business ethics. For a time, Estonia was left aside, which left us with a scar. The situation in business ethics quite accurately reflects our economic situation. Our business ethics are only as good as our economic situation. Of course we have a lot of room for growth. I do not think, however, that if our GDP is seven times lower than in Scandinavian countries, our business ethics are also on a corresponding level. Apparently this is not so, but it will take some time for us to reach the same level. Secondly, in the interests of accelerating economic growth and stable development, we must pay more attention to business ethics. How our entrepreneurs and politicians behave shapes the image of our country. It is on that basis that the decision is made whether to entrust us with spades or high technology.

Ärieetika peegeldab majanduse olukorda

Suur tänu Eesti Kõrgemale Kommertskoolile, et ta on võtnud ette alustada diskussiooni ärieetikast Eesti ühiskonnas, ja aitäh, et ka Hansapank on siiakutsutute hulgas!

Nagu minu ettekande pealkirjast lugeda, räägin ärieetika seisust Eestis. Kui ma suudaksin selle seisu poole tunniga ära rääkida, siis ei oleks teil ilmselt mõtet siin kaks päeva istuda. Ehk on õigem, kui pealkirja alla on kirjutatud "Sissejuhatus". Seega, minu jutt on alles sissejuhatus teemasse ning on minu arvamus praegusest olukorrast.

Kui ma valmistusin rääkima sellel konverentsil ärieetika seisust, meenus mulle Einsteini ütlemine, et kõik sõltub taustsüsteemist. Otsides võrdlusandmeid, leidsin Wall Street Journal Europe'ist analüüsi erinevate Ida- ja Kesk-Euroopa riikide kohta. Seal oli küsitletud suurimaid Ida-Euroopa eksperte, kelle põhitegevus on sealsete ettevõtetega suhtlemine või nende analüüsimine. Tulemused on sellised, et kõige rohkem on ärieetilisust hinnates punkte saanud Sloveenia, kümnepallisüsteemis 8,9 punkti, teine on Ungari 8,3 ja kolmas Eesti 7,7 punktiga. Nagu näha, edestab Eesti ka Poolat ja Tšehhit, kes tavaliselt on igas edetabelis meist eespool. Selle üle võiks nagu rõõmustada, vaadates, et meil on punkte 7,7. Näiteks Tadžikistanil lõpus on vaid 2,2, seega oleme justkui üle kolme korra paremad, kui numbreid uskuda.

Üldiselt arvatakse, et mida edukam on riik, seda kõrgem on ärieetika tase. Usun, et see kehtib kõigi riikide kohta. Kui ütleme praegu, et meie ärieetika seis on teiste postsotsialistlike riikidega võrreldes hea, siis see on suhteliselt õiglane hinnang. Aga ikkagi - inimene peab vaatama ettepoole, mitte tagasi. Ajalugu on huvitav, aga kui kaua me ikka ennast teiste postsotsialistlike riikidega võrdleme. Me peame saama täisväärtuslikuks Euroopa riigiks ja selle taha, et me oleme teise ajalooga, mõne aasta pärast enam pügeda ei saa. Kahjuks ma ei leidnud kusagilt mingitki võrdlust Euroopa Liidu riikidega. Uuris ise asja, rääkisin investoritega, partneritega. Mu lühikese uuringu lühike kokkuvõte on, et suuri üldisi probleeme meie ärieetikas ei ole, aga on üksikud ehmatama panevad juhtumid. Toon ühe näite. Panga jurist, kasutades ära oma ametiseisundit, kandib oma tööandjale kuuluva vara oma kontrolli all olevatesse ettevõtetesse, ja nii see asi jääbki. Uskuge, see ehmatab väga investoreid ja kõiki partnereid. Keegi ei mõista, kuidas panga peajurist, keda on täielikult usaldatud - nii nagu panga juhatuse liikmeidki -, võiks seda teha. See on tõrvatiik meie meepotis.

Minu meelest on asi üldises kultuuritaustas. Eetika ei ole midagi püsikindlat, ta areneb kogu aeg edasi. Nii nagu kogu maailm areneb edasi, nii areneb ka ärieetika. Eesti riik oli vahepeal sellest kõigest kõrvale jäetud ja see on jätnud meile jälje. Näiteks meie põhjanaabritel, kellega me armastame ennast kõige rohkem võrrelda, on need mõisted juba emapiimaga kaasa antud, neil on olnud kogu aeg lehest lugeda, mis toimub, miks keegi mõisteti

süüdi. Meil on see 50 aastat vahepealt puudu ja loomulikult me ei ole suutnud viimase kümne aasta või veelgi lühema ajaga oma suurt mahajäämust tasa teha. Pealegi pole meie talupojateadvuses paljusid mõisteid olemaski. Ma arvan, et enamik Eesti ettevõtjaid on väga ausad ja eetilised, aga midagi ei ole teha, osa mõisteid on lihtsalt puudu, nagu näiteks insider-tehingud. See tekib kultuuriga - kui sellest pidevalt räägitakse, ja kui keegi süüdi mõistetakse, siis sealt tekibki ärikultuur, ärieetika.

Püüdes süstematiseerida, mis on suurimad probleemid meie ärieetikas, rääkisin inimestega, kes on siia tulnud teisest kultuurikeskkonnast. Neile on muidugi paljud asjad väga võõrastavad. Kui te olete elanud riigis, kus minister kaotab oma koha seetõttu, et ta on kasutanud oma töö-krediitkaarti selleks, et osta endale mingil reisirahakul paras šokk. Nende probleemide hulgas, mida inimesed, kes Eesti eluga on kokku puutunud, mulle nimetasid, oli esimene kiire rikastumise soov. Soov kiiresti ja iga hinna eest rikkaks saada, mis näib olevat eestlastele üldiselt omane, tekitab probleeme eetika tasandil - kas kõik on ikka lubatud. Samas kujundatakse Eestis väga tugevasti ka sellist imagot, et kui sa oled väga kiiresti rikkaks saanud, siis sa oled väga edukas inimene.

Teine probleem on minu arvates see, et liiga palju mõeldakse tänasele päevale. Ei peeta pikaajalisi plaane, eriti lööb see välja majandussurutise ajal. Siin võib jälle kultuuri juurde tagasi tulla - meil ei ole olnud pereettevõtteid, kus isa annab firma pojale üle ja on pojale kakskümmend aastat õpetanud, kuidas äri ajada, mida tohib teha ja mida mitte. Meie tahame ikka ainult kiiresti rikastuda. Teisest küljest, niipea kui elu natukenegi keerulisemaks läks - eelmise aasta lõpus, selle aasta alguses -, hakkasid paljud ettevõtjad kurtma, kas on võimalik ausaks jääda, kui kõik ümberringi on ebaausad. Ehitusettevõtjad on hädas, et konkurendid ei maksa makse - kas koli teise riiki või hakka mingit muud äri ajama. Kui aga ka näiteks riigikonkursi võidavad ehitusettevõtted, kus keskmine palk on 1000 krooni, samal ajal kui ükski ehitustöölaine ei ole nõus vähema kui 8000 krooni eest labida najal püsti seisma, siis on küll midagi korrast ära.

Järgmine punkt on eelmisega tihedalt seotud: raskustesse sattudes kanditakse varad lihtsalt kõrvale ja võlad jäetakse tühjale kohale maha. See näitab ka suhtumist töötajatesse. Minu meelest ei võta Eesti ettevõtja veel oma töötajaid tõsiselt. Töötaja on kui üks tootmisvahend, et müün ja ostan, ja kui ei jõua, las firma minna pankrotti, tühja neist töötajatest. Ei anta endale aru, et firma juht vastutab ka oma töötajate perede käekäigu eest. Üks väga hea näide vastupidise suhtumise kohta on Hiiu Kalur ja Peeter Palu. Kõikidel kalatöötajatel oli eelmine sügis väga raske, kuid erinevalt paljudest teistest ei läinud Hiiu Kalur pankrotti, vaid siples välja. Me kohtusime Peeter Paluga tihtilugu ja ta ütles mulle

umbes nii: "Vaata, ma vastutan töötajate eest, me ei saa seda lubada." Kujutage ette, mis oleks elu Hiiu maal ilma Hiiu Kalurita. Mina pean Peeter Palu suhtumist ülimalt eeskju väärivaks, sest olgem ausad: firmajuhil oleks lihtsam öelda, et tühja sest firmast, ma lähen ära Tallinnasse, küll ma seal ikka tööd leian.

Viimane suurem probleem on minu arvates maksuvabade firmade kasutamine ja üldine väga salliv suhtumine maksuvabadesse firmadesse. See, kui firma aktsionärideks on maksuvabad firmad, on justkui täiesti normaalne. Öeldakse, et jah, tulid mingid mustad mehed kuskilt saare pealt, ei tea, kes omanikud on, ei tea midagi. Ma arvan, et ühes Euroopa riigis maksuvabade firmade kasutajatesse nii ei suhtuta.

Ärieetika on osa meie riigi imagost ja mõjutab otse välisinvesteeringute mahtu. Kui eetikaga on kõik korras, see tähendab, et inimesed, kes äri ajavad, on usaldusväärsed, siis antakse nende kätte ka rohkem raha ja kallimad tööriistad. Kui aga tegemist tuleb teha nendega, kes oma vara kõrvale kandivad, siis usku, selle asemel, et tuua siia kõrgtehnoloogiat, tuuakse hoopis labidaid. Mida kõrgem on eetiline tase, seda rohkem tuleb välisinvesteeringuid, seda tõsisemalt meid võetakse.

Mida teha? Pakun arutamiseks välja neli ettepanekut. Esiteks, pöörata suuremat tähelepanu juhtide käitumisele - öeldakse ju, et kala hakkab mädanema peast.

Teiseks. Ühiskonna, eriti ajakirjanduse sallimatus ebaeetiliste tegude vastu. Ma arvan, et siin on meil veel kõvasti tööd teha. Mulle "meeldib" meie seltskonnaajakirjandus: nii kui kellestki on kirjutatud negatiivne artikkel, ilmub nädala või kahe pärast samast persoonist mõnes seltskonnaajakirjas väga magus jutt, et kui tubli, töökas ja hea pereisa või -ema jne. Sealt siis ka mu arvamus, et väga palju on ajakirjanduse, eriti seltskonnaajakirjanduse teha. Mina küll ei usu, nähes kõiki neid seoseid, et ajakirjandus on ostetamatu.

Kolmas punkt on lisajõudude toomine ajakirjandusse. Ajakirjandus räägib kogu aeg, et pangandusse tuleks värvata rohkem välismaalasi, kes aitaksid viia panku Euroopa tasemele. Ma olen ajakirjanikega sada protsenti nõus, ja loodan, et me Hansapangas seda asja ka lähitulevikus parandame, st võtame mujalt Euroopast tööle rohkem inimesi, kui meil praegu on; et integratsiooni kiirendada. Aga ma teen omalt poolt ka ajakirjanikele samasuguse ettepaneku. Meie kõik, nii ajakirjanikud kui ka firmajuhid, oleme 50 aastat - meie siin küll nii vanad ei ole, aga siiski - olnud teises kultuurikeskkonnas ja me saame paljudest asjadest aru teisiti kui need, kes on elanud kogu aeg euroopalikus ühiskonnas. Seepärast olen mõelnud, et mõni välisajakirjanik võiks hakata kirjutama Eesti asjadest. Tema vaatekoht oleks eurooplaslikum kui meil. Lisaks veel see - firmajuhid teavad seda -, et kui oma inimene ütleb, et midagi on valesti, ei jõua see nii hästi kohale kui siis, kui sedasama ütleb väliskonsultant. Seepärast arvangi, et ka ajakirjandusse lisajõudude toomine tuleks meie ärieetika parandamisele igati kasuks. Ja muidugi koolitus, mis täna siin alguse on saanud. Loodan, et kõrgkoolid hakkavad pöörama rohkem tähelepanu ärieetika õpetamisele.

Kokkuvõtteks. Ärieetika olukord peegeldab täiesti adekvaatselt meie majandusolukorda. Just nii hea, kui hea on meie majandus, on ka meie ärieetika, ja kindlasti on meil väga palju arenguruumi. Ma ei arva, et kui meie rahvamajanduse kogutoodang on seitse korda Põhja-maade omast väiksem, siis on meie ärieetika seitse korda madalamal tasemel. Nii see ilmselt ei ole, aga kõvasti aega, et sama taset saavutada, läheb meil kindlasti. Teiseks, majanduskasvu kiirendamise ja stabiilse arengu huvides tuleb rohkem tähelepanu pöörata ärieetikale. See, kuidas meie ettevõtete ja riigijuhid käituvad, kujundab meie riigi imago. Selle järgi vaadatakse, kas usalda meile labidas või kõrgtehnoloogia.

Ärieetika seis Eestis

Indrek Neivelt

- Kõik sõltub taustsüsteemist.
- Võrreldes postsotsialistlike riikidega on Eestis ärieetika seis hea.
- Samas võrdlus Euroopa Liidu riikidega kahjuks puudub.
- Ärieetika on osa meie riigi imagost ja mõjutab otseselt välisinvesteeringute mahtu
- Probleem on üldises (äri)kultuuritaustas.
- 50 aastat muust maailmast eemal olemist on jätnud oma jälje.
- Meie "talupojamõistuses" paljusid mõisteid ei eksisteeri.

Tuginedes suhetele partneritega ja üritades üldistada, võib väita, et:

- Suuri ja üldiseid probleeme ei ole.
- Eksisteerivad üksikud ja ehmatamapanevad juhtumid.

Suurimad probleemid on:

- soov kiiresti ja iga hinna eest rikkaks saada - a` la palju pappi ja kohe

- liialt mõeldakse tänasele päevale, seda eriti majandussurutise ajal
- raskustesse sattudes varade kõrvalekantimine ja võlgade jätmine tühjale kohale
- suhtumine töötajatesse
- maksuvabade firmade kasutamine

Mida teha?

- suurema tähelepanu pööramine juhtide käitumisele
- ühiskonna (eriti ajakirjanduse) mittesalliv suhtumine ebaeetiliste tegude suhtes
- lisajõudude tootmine ajakirjandusse
- koolitamine

Kokkuvõtteks:

- Ärieetika olukord peegeldab adekvaatselt meie majandusolukorda.
- Majanduskasvu kiirendamiseks ja stabiilse arengu tagamiseks on vaja suuremat tähelepanu pöörata ärieetikale.

The State of Business Ethics in Estonia

Indrek Neivelt

- Everything depends on background systems.
- The state of Estonian business ethics is good in comparison with other post-socialist countries.
- Comparison with European Union countries is, however, lacking.
- Business ethics forms a part of our country's image and has a direct effect on the volume of foreign investment.
- The problem lies in the general cultural background (of business) in Estonia.
- 50 years apart from the rest of the world has left its mark.
- Many concepts do not exist in our "peasant mind".

Based on relationships with partners and attempting to generalise, it may be said that:

- there are no great and overall problems.
- there exist single alarming cases.

The greatest problems are:

- The desire to get rich quickly and at any cost - ? la "lots of money and right now".
- Too much thought is devoted to the present day, especially in times of economic recession.

- The embezzlement of property and leaving of debts in emptied companies upon encountering difficulties.
- The attitude towards employees.
- The use of tax-free companies.

What may be done?

- Greater attention may be paid to leaders' behaviour
- Society (especially the press) should condemn unethical deeds.
- Additional forces should be brought to the press.
- Education.

In conclusion:

- The state of business ethics adequately reflects our economic situation.
- More attention must be paid to business ethics in order to guarantee the acceleration of economic growth and stable development.

Ärieetika ja meedia seostest

Igor Rõtov

Äripäeva peatoimetaja ja Äripäeva kirjastuse tegevjuht.

Eesti Ajalehtede Liidu juhatuse esimees.

Õppinud 2 aastat Tallinna Tehnikaülikoolis majandust ja 4 aastat Tartu Ülikoolis ajakirjandust.

The Chief Editor of newspaper Äripäev (Daily Business) CEO of Äripäev Publication

Charman of the Estonian Union of Newspapers
Studied for 2 years at Tallinn Technical University economics and for 4 years at Tartu University - journalism

Relations Between Business Ethics and Media

Abstract

In my lecture I am trying to answer 6 questions concerning business ethics which I have faced while editing a business newspaper.

1. Why do ethical principles differ in human relations and business?
2. How has the attitude to business ethics changed in the last decade?
3. Does an unethical entrepreneur succeed in business?
Is it possible to succeed while being ethical?
4. Is everything fixed and liable by the law ethical in business?
5. Is Estonian journalism ethical?
6. Is business ethics a problem or a chance for Estonia?

Ärieetika ja meedia seostest

Miks erinevad eetilised printsiibid inimestevahelistes suhetes?

Üldiselt pole eetika meie jaoks probleem. Teame, et mingi osa meie kaaskondseid kuskil petab ja varastab ning nendega tegeleb politsei. Meie igapäevast elu puudutab see vaid üksikute ebaseadlike episoodide näol.

Äris on aga reeglid mõnevõrra teised. Ettevõtjate seas tuleb kaunis sageli ette, et korralik perekonnaisa, aus ja tubli inimene sõprade ja tuttavate silmis, osutub ettevõtjana tegutsedes sootuks teistsuguseks. Ta petab riiki, hoidudes kõrvale maksudest, tõmbab naha üle kõrvade kergeusklikel äripartneritel ning tüsatab ilma igasuguste süümeepiinadeta lihtsameelseid kliente. Miks on nii, et maast madalast inimesse sissejuuritud eetilised tõekspidamised kaotavad äritegevuse puhul kehtivuse?

Tavaliselt öeldakse, et me ju tuleme koledast nõukogude ajast, kus äritegevus seisneski riigi petmises, ja kes õppisid varastama siis, teevad seda ka praegu. Arvan, et peamine põhjus (võib-olla samuti ajalooline) peitub selles, et ühiskond ise on üllatavalt tolerantne ärieetika rikkumise suhtes. Kui näiteks Ameerikas on maksudest

kõrvalehoidja ühemõtteliselt kurjategija ja ebaeetiline inimene, siis Eestis kipub ta olema osav sell, keda tunnustatakse ja võetakse koguni eeskujuna.

Julgen öelda, et legalistlik suhtumine äriõigusesse on Eestis prevaleeriv. Kui me näiteks teame, et inimene on kleptomaan, korjab üles ripakile jäänud rahakotte või ajab käe võõrasse taskusse, siis me koos temaga matkama või õlut jooma ei lähe, olgu ta pealegi väga hea seltsiline. Aga kas me ikka põlgame ära ühekordse soodsa äritehingu, kuigi teame, et partneriks on kahtlase reputatsiooniga äriimees?

Edasi arutledes - ei näppa me ju naabrimehe vara ka siis, kui kindlalt teame, et vahelejäamine on välistatud. Kuid kas me kõhkleme andmast allkirja salakavalale äridokumendile, mis meie koostööpartneri laostab, kui see on meile kasulik? Ühiskond ju aktsepteerib sellist käitumist, koguni imetleb!

Äripäeva toimetuses oli meil mõni aeg tagasi kohtumine just siseministriks saanud Jüri Mõisaga, kes arendas sellist mõttekäiku: pole ju midagi imestamisväärset selles, et mõnede suuraferistide ettevõtmised nagu kaardimajakased kokku kukuvad, jättes järele pika järjekorra petatud kliente ja partnereid. Imestada tasub aga selle üle,

et need aferistid sõidavad edasi oma Mercedestega. Kuigi vanglamüürid on luhtunud äritegelasele tõesti ehk liiga karmid, siis sundsõit trammis ja trollibussis tooks natukenegi õiglust tagasi.

Kuidas on muutunud suhtumine ärieetikasse viimase kümne aasta jooksul?

Kümme aastat tagasi oli vahvlikupsetaja kõrval ettevõtja prototüübiks nahktagis tegelane, kes seisis kuskil metallikoorma kõrval, käes kilekott rubladega, ja taskud pakatamas dollaritest või Soome markadest. Tema puhul ärieetikast rääkida on isegi kohatu. Ausat äri polnud tol ajal võimalik teha.

Paar aastat hiljem rentis meie kangelane endale kesklinna kontori ning kui tuli kokku puutada Helsingi laevalt maha astunud koostööpartneriga, siis pandi lips ette ja pintsak selga ning püüti endast jätta korralik mulje. Äritegevus läks vähemalt näiliselt eetilisemaks.

Läks veel aega edasi, varandus oli kogutud, närvirakud kulutatud ning nüüd tekkis vajadus sotsiaalse tunnustuse järele. Aga kuidas sa saad olla lugupeetud inimene, kui tormad mööda sadamakaid, räägid närviliselt mobiiltelefoniga venekeelset juttu ning kannad kaasas dollaritest pungil diplomaadikohvrit. Ei saa. Tuli võtta kohver kaasa, vormistada litsents ja asutada pank või kindlustuselts või kauplusekett või hoopis erastada mõni ettevõtte. Kõige sellega kaasnes soov unustada oma ebaeetiline minevik ja alustada uut elu. Mõnel see õnnestus, mõnel mitte.

Arvan, et umbes viis aastat tagasi algas aeg, kus edukat äri sai alustada ka juba puhaste kätega. Üldine ärikeskkond oli tolleks ajaks võtnud juba euroopalikuma ilme ning ärieetika ei olnud enam paljalt sõnakõlks. Algas nii-öelda valgekraede aeg, kus formaalsete normide järgi on ärieetika iseenesest mõistetav. Nüüdseks on viis aastat möödunud, aga millegipärast nimetavad potentsiaalsed lääne investorid ärieetika puudumist kui üht olulist riskifaktorit Eestisse rahapaigutamisel.

Põhjuseks on minu meelest ikka seesama legalism, mis praeguses Eesti ärikeskkonnas domineerib. Kui seadust pole rikkunud, oled tehtud ärimees!

Paistab, et areng eetilise ärikeskkonna poole on viimasel ajal aeglustunud ning me vajame siin uut tõuget.

Kas kõik, mis on seadusega lubatud, on äritegevuses ka eetiline?

Ütleme näiteks, et olen kirjutanud loo kellestki äri-mehest X, kes on oma ettevõtte laostanud ning jätnud võlausaldajad pika ninaga. Siis helistab see X toimetusse ning ütleb, et meie ajakirjanikud on juriidiliselt kirjaoskamatud. Me ei oskavat vahet teha füüsilisel ja juriidilisel isikul, võlgu ei ole mitte see ettevõtja X, vaid hoopiski juriidiline isik X & Pojad: "Kuidas teie ajakirjanikud nii lihtsast asjast aru ei saa, minul on nüüd juba hoopis

teine firma ning teie oma artiklitega kahjustate selle reputatsiooni." Mina ei mõista seda, kuna leian, et ettevõtja on personaalselt vastutav oma firma tegevuse eest, tema ei mõista ka, sest on veendunud, et tema firma vastu pööratud nõuete eest tal endal personaalset vastutust ei ole.

Siinkohal on paslik rääkida niisugusest asjast nagu maksuvaba firma, mis on Eestis levinud ka väga lugupeetud äritegelaste seas. Offshore'e luuakse peamiselt kahel põhjusel: esiteks selleks, et viia oma tulud kuskile seitsme maa ja mere taha ja mitte maksta tulumaksu, ning teiseks sellepärast, et teha informatsioon ettevõtte omaniku kohta kättesaamatuks. Julgen väita, et üheksal juhul kümnest peitub selle taga midagi ebaeetilist. 1997. aasta börsibuumi ajal tehti enamik suuri tehinguid maksuvabade firmade kaudu. Kui palju on sealteenitute tulude pealt laekunud tulumaksu?

Maksuvabade ettevõtete probleemi pole endal kaelast ära saanud ka arenenud riigid, rääkimata siis Eestist. Kuid arenenud maades vaadatakse maksuvabade firmade kasutajaid teatud negatiivse koodiga, mis ei luba neil ärikeskkonnas täisväärtuslikult talitada. Eestis seevastu pälviv offshore'idega äri ajamine imetlust, seda võetakse koguni kui märki suurest kompetentsusest.

Teine näide on nn maksude optimeerimine. On loomulik, et ettevõtte tahab maksta vähem makse, ja kui seadused seda võimaldavad, siis seda ka tehakse. Üks edukas ettevõtja rääkis mulle, et tema peab eetiliseks näidata oma ettevõtte raamatupidamispaaberites viieprotsendilist kasumlikkust, südametunnistus ei kripelda ja ka maksuameti teravdatud tähelepanu jääb ära.

Minul aga on naiivne küsimus: kui sa oled ikkagi korraliku kasumi teeninud ja ettevõtte tulumaksumäär on 26%, kas siis ei võiks seda maksu ära maksta? Äkki on eetilised printsiibid väärtuslikumad aukude otsimisest seadustes?

Ükskõik kui heaks meie seadused ka lähevad ning kui hästi me nende täitmist ka suudame tagada, ikka jääb lõhe eetilisel õige ja juriidilisel korrektse vahel väga suureks. Ning eetilise määra panevad paika ärikeskkonna normid ja väärtushinnangud

Kas Eesti ajakirjandus ise on eetiline?

Ebaeetiline käitumine äritegevuses on iseenesest vesi majandusajakirjaniku veskile. Kui kõik Eesti ettevõtjad muutuksid homselt läbini ausaks ja eetiliseks, siis läheksid uudised vaesemaks ja ebahuvitavamaks. Õnneks seda niipea karta ei ole. Meedia, et teda usaldataks ja loetaks, peab olema oma lugejate suhtes samavõrd eetiline kui pank oma klientide suhtes. Lihtsalt öeldes ei tohi ajakirjanik kunagi esitada lehes teadlikult vale infot.

Kuigi poliitikud ja ärimaailma arvamusiidrid väidavad tihti vastupidist, julgen ma öelda, et erinevalt ärikeskkonnast tervikuna meedia eetikaga Probleeme ei

ole. Ajalehtedel on küll probleemid kasumiga, siit tulenevalt ka omanikega, on probleemid professionaalsusega, aktiivselt turgu otsiv kollane press on tekitanud n-ö teemavaliku probleemi, kuid ükski leht ei valeta teadlikult. Muide, 15 aastat tagasi valetasid kõik ja kooris!

Ajalehtede Liidus on välja töötud eetikakoodeks, mis fikseerib juba väga täpselt väljaande ja ajakirjaniku eetilise käitumise piirid, alates suhtlemisest allikaga ja lõpetades materjali vormistamisega. Mõned väljaanded (sh Äripäev) on välja töötanud ka oma spetsiifikast lähtuva eetikakoodeksi, mille üks tähtsamaid printsiipe on sisu ja reklaami lahusus. Lugeja peab alati ühemõtteliselt aru saama, kas tekst on kirjutatud lugeja huvist lähtuvalt või on reklaamiklient loo kinni maksnud.

Missugused eetilised probleemid võivad pressil tekkida? Näiteks, me saame teada, et 30. novembril kavatseb Eesti Pank devalveerida krooni ning asjast teatamine on

kavandatud samale päevale. Kuigi näib, et me seda infot lehes avaldades tekitame kahjuliku paanika, ei tohi me seda ajakirjanduseetika seisukohalt kinni hoida.

Väga harva on tulnud ka Äripäeval eetikale lõivu maksta. Kui näiteks artikli ilmumine seab ohtu kolleegi elu, siis me seda lugu ka ei avalda.

Kas ärieetika on Eesti jaoks probleem või võimalus?

Positiivse mõtlemise teooria soovib sõnastada oma probleemid võimalustena. Ilmselt me ei leia maapõuest naftat, võib-olla jääb saavutamata ka oma Nokia, kuid oma eetika, oma ärikultuuri taset suudame tunduvalt tõsta. Võib-olla on siin võti välisinvesteeringute ligimeelitamiseks ja ekspordivõime kasvatamiseks. Pole ju palju vaja, oleme lihtsalt ausad.

Ärietteika avalikus sektoris

Monika Salu, MBA

Tallinna abilinnapea

- 1996 Eesti Kõrgem Kommertsikool, doktorant
- 1994 Eesti Kõrgem Kommertsikool, rahvusvahelise äri magister
- 1991 lõpetanud Tallinna Pedagoogilise Ülikooli üldtehniliste distsipliinide erialal

Vice-mayor of Tallinn

- 1996 Estonian Business School, Ph.D candidate student
- 1994 Estonian Business School, master of international business administration
- 1991 Tallinn Pedagogical University, general technical disciplines

Ethical Processes in Public Service

Abstract

Aristotle placed ethics between psychology and politics in his philosophical system.

Starting from his theory education of a virtuous civil servant could be considered the objective of ethics in the public sector.

Which are moral norms in the public sector and are they to some extent different from moral norms in business or some other sectors?

In general:

IN THE PUBLIC SECTOR - ONE CAN DO EVERYTHING WHICH IS ALLOWED BY LAW

IN BUSINESS - ONE CAN DO EVERYTHING WHICH IS NOT PROHIBITED BY LAW

In the public sector one has very little freedom in one's activities - ethical norms are stricter than in business. Ethical norms in their private lives are also stricter for persons working in the public sector than for people operating in any other sector or simply for an average person. Why?

The role of media in forming the moral norms to be a creator of the criteria for ethics. Life is a fight for survival! Media is a tool which different interest groups use as a weapon in the fight for survival. Ethics is always a good aspect to manipulate with (good because it so indefinite). Public opinion is formed through media or media itself forms it.

When you follow the axiom "Allowed by the law" (but it does not always prevent from getting into the status of an unethical civil servant) - selectively presenting information in the media one can always manipulate public attitudes by stressing ethics.

What is considered to be unethical in one case, does not have to be the same in another case.

Reasons.

Business manners are very new in Estonia. For example in England the ethics problem is at another level. Englishmen have been raised with the unwritten rules since their childhood. It's an advantage of a very old culture.

In Estonia we also talk about a good education and old culture but if you notice it's about the Estonian education (before the World War 2)!

During the Soviet times we apparently had a different moral from that in the Estonian times, in Estonia, which has restored independence, we have our own moral norms. Somewhere there is that ideal towards which we are striving - on the basis of which we will form the evaluations of our children.

Advertising and sales in business versus lobby work in the public sector.

While good business manners presume that in spite of fierce competition and fight on the market it is unethical not to fulfil an agreement (to cheat the partner), in the public sector good manners should presume that civil servants won't cheat the taxpayers at all.

The USA

Ethics of the public sector.

The rules provide even the amount of money for which you are allowed to stand a treat to a dinner (\$250) a year, whereas stand-up lunches are not taken into account

Estonia

Anti-corruption Law

Prohibits dealing with the companies connected with a person. There is a paradox -

in such a small country almost everyone is connected with everyone and in case of a wish it is always possible to refer to being unethical and ascertain contradictions to the law, for example with an argument that mothers were born in the same village or they went to school at the same time.

A serious issue of business ethics in the public sector is obviously the aspect of taking and giving bribes directly. In Estonia it is possible for an unethical civil servant to make money and for the interested party to buy the necessary decisions mainly at the executive level, as long as the laws allow making different decisions about similar cases for different persons.

In the USA it is possible at the level of the legislative power - lobbyists buy the senators' votes to get the necessary resolution

How is it possible to teach business ethics to the students at the same school where both business administrators and civil servants are educated when it is different in both fields?

The Estonian educational system has a long way to go to educate virtuous civil servants. To motivate that work the city of Tallinn has announced an award of 12000 Estonian kroons for the best work in the field of business ethics.

Ärieetika avalikus sektoris

Aristoteles paigutas eetika oma filosoofiasüsteemis psühholoogia ja riigiõpetuse (poliitika) vahele. **Tema teoorias lähtudes võiks avalikus sektoris eetika eesmärgiks pidada voorusliku riigiametniku kasvatamist.**

Eetika on filosoofiline kategooria. Ta põhjendab moraalinorme ja -ideaaale, kõlblust. On arstieetika, juristieetika, ärieetika, ametnikueetika jpm - ei ole absoluutset eetikat. Seetõttu lubatagu mul, kõneldes ärieetikast avalikus sektoris, teha siduskäike ka teiste eetika aspektide juurde.

1. Moraalinormide erinevused era- ja avalikus sektoris

Millised on moraalnormid avalikus sektoris ja kas nad mingil määral või moel erinevad moraalnormidest äris või muus valdkonnas?

Rääkides ärieetikast oma elus, leiame enamasti, et iga ettevõtte, ametniku või institutsiooni eetilisuus on meile väga tähtis, kuivõrd see puudutab meid igapäev. Laskudes detailidesse, näeme, et tegelikult huvitavad meid eelkõige need, kellega meil on isiklik kokkupuude - olgu kliendina, partnerina, omanikuna, finantseerijana vm.

Põhierinevused tulenevad minu arvates puhtpsühholoogilistest aspektidest.

Erategevuse puhul võime üldiselt lõpetada suhted meile ebameeldiva ettevõttega ja eelistada oma moraalnormidele vastavat ettevõtet, kelle käest teenust või kaupa osta, või kellega üldse ärisuhetes olla.

Seevastu avaliku sektori küsimused puudutavad meid, võiks öelda, sunni viisil - me ei saa oma moraalnormidega mittevastavuses oleva ametniku haldusalast niisama lihtsalt kõrvale hoida; me oleme sunnitud maksa makse, et ülal pidada ametnikke, kes töötavad avalikus sektoris kus tahes meie riigis jne.

Ja monopoolsed riigi- või linnaettevõtted - me oleme sunnitud neilt ostma teenuseid tingimustel, mis need ettevõtted meile peale suruvad.

See kõik teebki meist igapäevast õigustatud subjekti kaasa rääkima ärieetikast avalikus sektoris. Milline siis on see ärieetika norm, mida me ootame ja nõuame avaliku sektori esindajatelt?

Definitsioon võiks kõlada nii:

ÄRIS (st ERASEKTORIS) - VÕIB KÕIKE SEDA, MIS EI OLE SEADUSTEGA KEELATUD
AVALIKUS SEKTORIS - VÕIB KÕIKE SEDA, MIS ON SEADUSTEGA LUBATUD

Avaliku sektori ärieetika

Reeglit "Avalikus sektoris võib kõike seda, mis on seadustega lubatud" järgiv ametnik peaks meile eetilisel vastuvõetav olema. Kuid ametniku ärieetika kontseptuaalsed aspektid on mõjutatud väga paljudest keskonna teguritest, eriti poliitilistest.

Toon näite.

Eestis koostatakse avaliku sektori eelarve vaid üheks aastaks korraga. Iga aasta lõpus, 31. detsembriks, peavad kõik avaliku sektori asutuste kontod olema nullis. Kulutamata jääk tuleb tagasi kanda. See loob olukorra, kus kõik vähegi mahukamate tööde lepingud peavad olema sõlmitud tegelikult aasta alguses, et jõuda kõigi töödega valmis aasta lõpuks ja raha saaks kulutatud eelarveaasta jooksul (st tööd akteeritud ja vastu võetud ja tööde eest tasutud). Kuivõrd reaalses elus ei ole kuigi palju neid töid, mis iga aasta 31. detsembril lõpevad ja 1. jaanuaril algavad, kerkivad ametniku ette ärieetilised probleemid.

Variant A. Kui leping on tehtud, aga tööd ei ole valmis või ei ole jõutud veel akteerida, siis tasuda tööde eest n-ö ette või kanda raha tagasi linna kontole ja loota, et läheb hästi ning järgmise aasta eelarves nähakse ette tasumisele kuuluv summa.

Variant B. Kui aasta viimastel kuudel selgub, et mitmesugustel asjaoludel on tekkinud lepingutega katmata vaba finantsressurss, siis korraldada tööde tegemiseks veel konkurss ja tasuda kogu raha ette, või kanda raha linna kontole tagasi ja loota järgmise aasta eelarvest need summad uuesti saada. Kusjuures üldjuhul - mida aeg edasi, seda kallim on sama töö tegemine, ehk töö edasilükkamise korral on vaja rohkem raha kui siis, kui see töö kohe ära teha.

Mida teeksite teie?

Seadused iseenesest lubavad ettemaksu tegemist. Ettemaks kui krediit töö tegijale kajastatakse lepingus soodustuste protsendina, loomulikult näeb leping ette ka sanktsioonid ja trahvid, kui tööde tegemisega probleeme ette peaks tulema.

Ärieetika seisukohalt peaks ametnik julgema seadust järgides tegutseda majandusliku ökonoomika printsiipidest lähtuvalt, st ebapraktilise eelarve koostamise süsteemi puhul, kasutades seadustest tulenevaid õigusi, tegema antud ajahetkel ja vahenditega nii palju ja niisuguseid töid, nagu on tema haldusalas optimaalne. Tundub ju loogiline!

Aga eksisteerib poliitilisi põhjusi, miks optimaalne majandustegevus avalikkuse poolt ühtäkki ebaeetiliseks võidakse tunnistada. Kõik on faktidega manipuleerimise ja poolikute tõdede esitamise mäng, kus vahendajaks on meedia. Kui ühel poliitikul teise vastu muud argumenti ei ole, võetakse kasutusele "eetikarelv". Meedia-kahuritest faktidega manipuleerimist kasutades on võimalik ka kõige mõistlikumad ja kasulikumad otsused ebaeetiliseks käitumiseks tituleerida.

Meedia osa moraalinormide kujundamisel - eetilise moodupuude loojana - on ülisuure jõuga. Nagu juba

õeldud, on meedia paljuski tööriist, mida eri huvirühmad kasutavad tihti võitlusrelvana olelusvõitluses. Eetilisus on alati hea aspekt, millega manipuleerida. Hea selles mõttes, et ta on ebakonkreetne. Meedia kaudu kujundatakse või meedia ise kujundab ühiskondliku arvamuse.

Võtke näiteks president Meri maja ehitus. Olen täiesti nõus Kalle Muuli sõnadega, et oma töövilja kinkimine müümise asemel väljendab eelkõige lugupidamist ja aupaklikkust presidendi kui kingituse saaja vastu ning teenib ärihuve vaid sedavõrd, kuivõrd ettevõtte või inimese mis tahes tegu mõjutab tema mainet. Loodan väga, et hr Muuli ennustus, et leidub jälle kord mõni ninatark seletama, et president võtab ehitusfirmadelt altkäemaksu ja lubab ebaeetiliselt käitudes oma nime kasutada katusekivide reklaamimiseks, siinkohal ei täitu. Kuid üleüldse on minu meelest küsitava väärtusega presidendi isikliku kodu ehitamise arutamine ajakirjanduses. Miks peab kogu Eesti rahvas tegelema hr Meri akende, uste, katusekivide, naelte ja kes teab veel millega? Uudishimust!

Hämarat piiri ebaeetilise ja eetilise vahel teades ning massiteabevahendite kaudu pooltõdesid esitades on väga kerge ühte ja sama probleemi näidata vajadust mööda eetilise või ebaeetilise. Näiteks seesama ettemaksu näide.

Kui vaja, võime rõhuda faktidele, et ametnik on firmale ettemaksu tehes käitunud täiesti ebaeetiliselt, laenates maksumaksja raha välja.

Teisalt võime aga keskenduda sama juhtumi neile faktidele, et ametnik on hea majandusinimene ja kõrge eetikaga, kuivõrd ta, tehes ettemaksu, säästis maksumaksja raha ja tegi maksimaalselt vajalikke töid piiratud ressursi juures.

Kus on tõde?

Ärge võtke eeltoodut kui süüdistust kogu meedia manipuleeritavusele. Tooni võivad hoopis anda parteilised kirjatükid.

Tõin siinkohal välja elulise küsimuse eetilise harrastuse osast. Nüüd aga veidi ka altkäemaksust, mida me tegelikult samastame ametniku eetika küsimusega. Altkäemaks on kahtlemata selline tegu, kus ei saa tekkida küsimust eetilise või ebaeetilise kohta. Mina vähemalt ei oska hoobilt välja tuua juhtumit, kus saaks pida eetiliseks ehk õigustada altkäemaksu võtmist. Küsimus saab olla vaid selles, kuidas tõestada, et ametnik võttis või ei võtnud altkäemaksu.

Õeldakse, et sõjas, armastuses ja poliitikas on kõik lubatud.

Avalik arvamus on kujundatud pidama ametnikku korrumpeerunud inimeseks, kes niikuinii võtab altkäemaksu. Sellest seisukohast lähtuvalt on lihtne, vastavalt vajadusele, üksnes vihjata, et ametnik võttis võib-olla altkäemaksu, kui avalikkus on juba selle ametniku ebaeetiliseks tunnistanud. Samas ei pea avalikkus vihje tegijat üldse ebaeetiliseks, kui siiski

selgub, et ametnik on aus ja eetiline ega ole altkäemaksu võtnud.

Hämmastav, kas pole?

Veel paradokse eetika vallast. Kui ametnik avalikustab fakti, et keegi soovis talle anda (või andis) altkäemaksu, siis me ei pea altkäemaksu andjat üldse nii ebaeetiliseks (kas üldse peame ebaeetiliseks) kui selle fakti avalikustanud ametnikku. Üldjuhul me kipume isegi ametnikku ebaeetiliseks tembeldama, väites, et kui ta selle fakti avalikustas, siis järelkult:

- a) pakuti vähe,
- b) tal olid muud huvid,
- c) ta oli kellegi käest juba altkäemaksu saanud,
- d) ta on lihtsalt loll ametnik.

Igal juhul on ametnik taas ebaeetilise teoga hakkama saanud.

Uskumatu, aga karm reaalsus.

Sedasi me teemegi suurt vahet ametnike ja ülejäänud inimeste eetilise vahel.

3 Avaliku sektori eetikaparadokside põhjused

Äritavad on tänapäeva Eestis alles väga noored.

Me räägime heast kasvatuses ja vanast kultuurist, aga pangem tähele: me mõtleme tegelikult eestiaegset kasvatust!

Paraku ei ole eestiaegse kasvatuses inimesi meil enam kuigi palju alles jäänud. Osalt seetõttu, et vahepeal on teinud laastava töö nõukogude aeg oma marksistlik-leninliku eetikaga (meenutage kommunismiehitaja moraalikoodeksit). Teisalt on taasiseseisvunud Eestis uued moraalinormid, mis erinevad kolmekümnendate-neljakümnendate aastate omadest.

Eetika, sealhulgas ärieetika on suures osas sõltuv poliitilisest süsteemist. Iga poliitiline süsteem - demokraatia, diktatuur, monarhia, faðism, sotsialism jne - püstitab omad eetikaprintsiibid. Kuivõrd me alles tuleme sotsialismist ja püüame demokraatia poole, olemegi situatsioonis, kus meil on palju eetikaprobleeme, õigemini vaidlusi eetikanormide üle, ja igaüks tunneb, et ta on kompetentne eetika asjus sõna võtma.

Kuskil on see ideaal, mille poole me püüame - missuguseks me kujundame oma laste väärtushinnangud, millisena tahame oma elukeskkonda näha.

Hoolimata sellest, et igal pool on ajad ja inimesed muutunud, on vanades kultuurimaades (mis ei ole võõra võimu all olnud), näiteks Inglismaal eetikaprobleem hoopis teisel tasandil. Inglisele on kirjutamata reeglid lapsest saati sisse kasvatatud. See on väga vana kultuuri eelis.

4 Reklaam ja müügitöö äris versus lobitöö avalikus sektoris

Kui hea äritava eeldab, et hoolimata karmist konkurentsist ja võitlusest turul ei ole eetiline jätta kokku-

leppeid täitmata (tõmmata partneril nahk üle kõrvade), siis avalikus sektoris võiks hea tava eeldada, et ametnik-kond ei tõmba maksumaksjal nahka üle kõrvade. Nagu juba öeldud, meie ja ka teiste riikide labiilsete eetika-süsteemide puhul püütakse ka eetilise küsimusi reguleerida hoopis seadustega. Nii Eestis kui ka teistes riikides on seetõttu vastu võetud korruptsiooniseadus, mida pidevalt täiendatakse.

USA avaliku sektori eetika on seadustes juba pisisajadeni reguleeritud. Et piirata ametnike ja parlamendiliikmete mõjutamise võimalusi, reglementeerib USAs seadus isegi selle, kui suure raha eest lõunasööke võib lasta endale välja teha, s.o 250 dollarit aastas. Kuid iga nüansi ei ole võimalik seaduses kirjeldada ja nii on leitud väljapääs - püstijala söömist ei peeta lõunasöögiks. Võite isegi arvata, et pärast vastava seaduse jõustumist kasvas nõudmine püstijalaüritusi teenindavate firmade järele plahvatuslikult. Samuti reguleerib seadus, kellega, kus ja mitu korda aastas võib parlamendiliige või ametnik golfturniiridel käia jne.

Meie korruptsioonivastane seadus on sellega võrreldes alles lapsekingades. Kuid kas nii väikeses riigis, kus kõik on üksteisega mingeid sidemeid pidi seotud, on üldse võimalik selliseid rangeid piire tõmmata?

Meie seadus keelab lähedase isikuga seotud firmadega tehinguid teha. Nagu just mainitud, on paradoks olemas - nii väikeses riigis on peaaegu kõik kõigiga seotud, ja kui tahta, saab igal juhul ebaeetilisele viidata, näiteks väites, et emad on ühes külas sündinud või nad on kunagi ühes koolis käinud või istusid teatris eelmine kord kõrvuti.

Korruptsioonist kui ärieetika vastandist avalikus sektoris räägitakse tänases Eestis peamiselt täitevvõimu tasandil, vähem seadusandliku võimu (riigikogu, volikogu) tasandil.

Kuivõrd seadused võimaldavad samade juhtude puhul eri subjektide kohta erinevaid otsuseid teha, on eetikat vähe tähtsustaval ametnikul võimalik lihttulu teenida ja huvitatud poolel raha eest vajalik otsus osta. Samas on esinenud ka meie riigis juhtumeid, kus seadusi muudetakse vastavalt võimuletulnud grupi või selle lähedal seisvate isikute erihuvidele.

USAs näiteks on korruptsioon aga pigem seadusandliku võimu tasandil - just lobistid ostavad senaatorite häáli, et saavutada vajalikku otsust.

Usun, et see on paljus tingitud ka riigiti erinevast avaliku teenistuse ülesehitusest. Eesti täitevaparadi ametnikel on võib-olla üksikotsuste tegemisel mõnevõrra suuremad võimalused, kui see on teistes maades, mis tingibki korrumpeerumise pigem täitevametnike tasandil.

Usun, et leian palju pooldajaid teesile, et avalikus sektoris on ja peabki olema tegevus väga väikese vabaduse astmega - eetikanormid on ja peavadki olema rangemad kui äris.

5 Avaliku sektori inimese eetilisus: ärieetika ja eraelu eetika

Millega ma aga ei saa nõus olla, on see, et me tahame ka avaliku sektori inimeste eraelu jaoks kehtestada teistsugused eetikanormid.

Meedia, kasutades inimlikku uudishimu, on teinud avalikuks asjaks ka avaliku sektori inimeste eraelu, kuigi põhiseadus, kultuur ja hea kasvatus käsitlevad inimese eraelu tema isikliku asjana ja peaks olema äärmiselt ebaeetiline isiklike probleemide, murede ja rõõmude lahkamine avalikkuse ees. Mäletate, kui Komsomolskaja Pravda arutas omal ajal üle kogu riigi noorte armuasju? Eestlased pidasid siis väga ebaeetiliseks, et ajalehes tungitakse noorte eraellu.

Miks on avaliku sektori inimeste jaoks ka nende eraelu eetikanormid rangemad kui ükskõik mis muus sfääris tegelejatele või lihtsalt nn keskmistele inimestele?

Võib-olla järeldeb siit, et püstitades avaliku sektori inimestele kõrgeid eraelu eetikanorme, püüdleme selle ideaali poole kogu ühiskonnas?

Või saame eraelulise eetilise kaudu teha järeldusi ka isiku ärieetiliste tõekspidamiste kohta? See võib nii olla, kuid ma julgen selles kahelda, kuivõrd ei ole olemas üldist eetika definitsiooni ja meie eetilised tõekspidamised, nagu juba varem öeldud, võivad olla erinevad, olenevalt ajast, kultuurist ja paljust muust.

Kool, kes õpetab nii ärijuhte kui ka avaliku sektori töötajaid, on püstitanud hinnatava eesmärgi, rõhutades haridussüsteemi osana ka ärieetika õpetamist.

Eesti haridussüsteemil on palju ära teha, et kasvatada vooruslikke ametnikke. Selle töö motiveerimiseks on Tallinna linn pannud välja 12 000 krooni suuruse ergutusraha iga aasta parimale tööle avaliku sektori ärieetika vallas.

Ärietika probleemid väikeettevõtluses

Riivo Sinijärv

Eesti Väikeettevõtjate Assotsiatsiooni (EVEA) president, valitud neljandaks tähtajaks

1997-1999 rahvusvahelise äri lektor Eesti Kõrgemas Kommertskoolis, ettevõtluse nõuandja

1977 keemiainsener, Tallinna Tehnika Ülikool
Töötanud Eesti Vabariigi välis-, Euroopa asjade ja siseasjade ministrina; Eesti suursaadikuna Ühendatud Kuningriigis ning Iiri Vabariigis
1969 keemia, Tartu Ülikool

President of Estonian Association of SME's (EVEA), elected fourth time

1997 - 1999 Lecturer of international business in Estonian Business School, adviser to businesses

1977 degree in chemical engineering, Tallinn Technical University

1969 chemistry, Tartu University

Has worked as The Minister of Foreign, European, Internal Affairs of Estonian Republic and been the Estonian Ambassador of United Kingdom and Ireland

Problems of Business Ethics in Small Businesses

Theses of the lecture

Small and Medium Enterprises (SME's) account for a big and potential part of the entrepreneurial sector. SME's are dealt with separately because a lot of specific problems occur as a result of their small size. This is also the main reason for SME's in the sphere of business ethics.

There are problems related to business ethics inside the business world as well as in relations with the rest of the society. Let us deal with problems inside the business world and emphasise three of them.

SME's are constantly undercapitalized in Estonia as well as in the whole world which makes them highly dependent on foreign investment and financial institutions. This could be a reason for hostile takeovers.

The problem of SME's is that big enterprises do not settle their accounts on time. One hundred more or less does not change much in the case of big enterprises, for a small enterprise the lack of this sum may be the death blow. It actually does not have any means for influencing.

A specific type of enterprises is also newspapers (journalism generally) that make profit for their owners by telling the news. Non-verified information in print could be the end of a small enterprise. Such problems do not disappear on their own. They need attention and measures to overcome them.

Ärietika probleemid väikeettevõtluses

Eetikaga on meil lood kehvad, aga mitte lootusetult halvad. Ärietika ei ole siin erandiks. Ma olen siiski optimist, sest võrreldes hulga riikidega, mõned lähikonnas asuvad kaasa arvatud, on olukord meil märgatavalt parem.

Seadusandja uurib, analüüsib ja sageli ka käsitleb väikeettevõtlust, täpsemalt väike- ja keskmist ettevõtlust muust ettevõtlusest eraldi. Põhjus on väga lihtne - need ettevõtted on lihtsalt väikesed. Niisugune eraldi käsitlemine tuleneb ilmselt sellest, et väikeettevõtluse probleem on ühiskonnas leidnud eetilise lahenduse. Me ju tunneme intuiitiivset vajadust appi minna, kui näeme suuremat väiksemale liiga tegemas. Samasugune on

olukord väikeettevõtetega. Mitmel juhul vajavad väikeettevõtted hoolt ja toetust just oma väiksuse tõttu, mis teeb nad tundlikuks igasuguste muutuste ja mõjutuste suhtes kogu elutsükli vältel. Nii Euroopa Liidu maades kui ka Ameerika Ühendriikides, Jaapanis ja mujal on seetõttu välja kujunenud või kujundatud eraldi väikeettevõtluspoliitika.

Eetika kui moraalireeglite süsteem areneb koos ühiskonnaga. See moodustab n-ö kirjapanemata osa ühiskondlikust kokkuleppest, samal ajal kui kirjapanud osa moodustavad seadused. Niisiis on ka väikeettevõtluse eraldi käsitlemine osa ühiskondlikust kokkuleppest, millel peale eetiliste on kindlasti ka prag-

maatilised põhjused, kas või näiteks väikeettevõtluse vaieldamatu roll uute töökohtade loomisel.

Minnes spetsiifiliste ärietika küsimuste juurde väikeettevõtluses - mis, rõhutan veel kord, tulenevad ettevõtete väiksusest -, peatuksin kolmel probleemil.

Väikeettevõtted on üldjuhul tugevasti ja enamasti kogu oma elutsükli vältel alakapitaliseeritud. See tähendab, et nad on krooniliselt alakapitaliseeritud. Inimestel, kes alustavad ettevõtlust või juba tegelevad sellega, ühesõnaga ettevõtjatel, on piisavalt palju uusi ideid, aga neil ei ole kunagi piisavalt palju raha. Väikeettevõtted luuaksegi juba alakapitaliseerituna ja selle tõttu on neil hiljem väga raske kapitali juurde saada. Omakapitali vähesuse tõttu on vajadus laenukapitali järele eriti suur, aga laenu on raske saada, sest iga pangaanalüütik leiab lihtkombel, et laenukapitali suhe omakapitalisse oleks ebaharilikult kõrge.

Kuna väikeettevõtted sõltuvad laenust väga oluliselt, siis on laenuandjal, aga täpselt samuti ka kapitali paigutajal lihtne saavutada kontroll ettevõtte üle või ettevõtte üle võtta. Probleem on eetilise - ettevõtte võetakse omanikult ära sellepärast, et ta on edukas. Selliseid juhtumeid on Eestis olnud ja neist on ka kirjutatud. Kui see probleem peaks süvenema, siis tuleks midagi seadusandlikult ette võtta. Olukord ilmselt paraneks, kui meil arendataks välja normaalsete tsiviliseeritud reeglite järgi tegutsevad riskikapitali fondid, et ettevõtjad saaksid vajaliku lisakapitali hankida, olles samal ajal kindlustatud vaenuliku ülevõtmise vastu.

Väikeettevõtete laenudega on seotud veel üks probleem, mis puudutab laenu tagatist. Minu meelest on väga ebaeetiline, kui laenuandja nõuab laenu tagatiseks ettevõtja ja tema perekonna isiklikku eluaset, selle asemel, et püüda objektiivselt hinnata äriprojekti tasuvust. Niiviisi võivad inimesed oma majast või korterist ilma jääda, ja sageli üldse mitte oma süü tõttu. Siin tuleks kasutusele võtta mitmesugused garantiifondid (vähemalt ühe sellise on riik loonud) ja muud sellestarnased instrumendid, mis aitaksid riske hajutada.

Teine probleem, mida ma tahaksin käsitleda, on arvete hilinenud maksmine väikeettevõtetele. Praegune tendents on üha enam hilinenud maksmisi ja üha pikemad viivitused. Eesti ei ole erand, sama esineb ka mujal, ja probleemi teravus sõltub majandustsükli faasist. Kui Euroopa Liit 1993. aastal asja uuris, siis leiti, et keskmine makseperiood oli 66 päeva, kusjuures 25% juhtudest üle 90 päeva ja 8% juhtudest üle 120 päeva. Praegus-Eestis on olukord halvem.

Oma ettekande kontekstis tahaksin juhtida tähelepanu sellele, kui raskesse olukorda satub väikeettevõtte, kui suurettevõtte tema arvet ei maksa. Selline tendents on olemas: suured maksavad õigel ajal suurte arved, aga jätavad maksmata väikeste omad. Mõnikümme kuni sada tuhat ei ole probleem suurele ettevõttele, aga see

võib jätta väikeettevõtte töötajad palgata ja ajada ta kuu ajaga pankroti äärele. Kui veel hetkeks mõelda võimalusele, et selle ettevõtja kodu võib olla panditud pangale, siis ei saa olukorda pidada normaalseks. Suurtel ettevõtetel on piisavalt ressursse ja jõudu, et oma raha taga nõuda. Väikeettevõtetele, kus administreerimiskulud on niigi suhteliselt suurema osatähtsusega kui suurettevõtetes, asetab see lisakoorma maksmata arvete administreerimiseks. Selline praktika, kus suurettevõtted oma kassavoo juhtimisel rakendavad arvete maksmisega viivitamist, tuleks välja juurida.

Probleem on pälvitud valitsuse ja seadusandja tähelepanu ka teistes maades, kus on võetud meetmeid, näiteks kompensatsioon ületatud maksetähtaegade eest, käibemaksu maksmine riigile alles pärast vastava arve tasumist või väikese tasu eest juriidiline abi selliste küsimustega kokku põrganud väikeettevõtetele.

Viimane probleem, mida ma tahaksin käsitleda, puudutab spetsiifilisi äriettevõtteid - ajakirjandust. Ajalehed ja muud ajakirjandusettevõtted müüvad erilist kaupa - teateid -, kuigi suurema osa oma rahast saavad nad tänapäeval trükipinna või eetriaaja müümisest teadete vahele reklaami paigutamiseks. See, kas edastatavad teated sisaldavad müra või informatsiooni, väljamõeldisi või fakte, vale või tõde, ja millises vahekorras, ei ole üldse tähtis. Tähtis on omanikule kasumit toota ja selleks tuleb teateid müüa võimalikult suures tiraazis. See, mis paberile pannakse, sõltub ainult ajakirjaniku eetikast.

On öeldud, et ajalehega võib maha lüüa kärbsed ja tappa poliitiku. Täpselt samuti võib ajalehega tappa ka ettevõtja või ettevõtte. Eriti just väikeettevõtja on pressi ees täiesti kaitsetu. Suurettevõttel on suuremad rahalised võimalused ja tal on viisid, kuidas ta näiteks suhtekorraldustegevuse kaudu, palgates selleks inimesed või firmad, oma probleeme lahendab. Väikeettevõtjal see võimalus puudub ja ta on täiesti ajakirjaniku eetilise halastuse või halastamatuse meelevallas.

Kokkuvõtteks tahaksin tänada Eesti Kõrgemat Kommertskooli ärietikale pühendatud konverentsi korraldamise eest. Küsimused, mida sellel konverentsil käsitletakse, ei lahene iseenesest, nad vajavad rahulikku arutamist, vajavad õppejõudude, uurijate ja üldsuse esindajate tähelepanu, et välja töötada rahuldavaid lahendusi. Oluline on, et me neid probleeme tähelepanuta ei jäta.

Eetika - eeldus eduks

Peep Aaviksoo, MBA

AS EMT juhatuse esimees, peadirektor

1993 Eesti Kõrgema Kommertsikooli magistriprogramm
1980 lõpetanud Tartu Ülikooli kehakultuuriteaduskonna
Osalemine mitmete firmade nõukogudes ning kuratooriumites
Tunnustatud: The Wall Street Journal Europe "Top Ten CEO in Central & Eastern Europe 1997"

AS EMT - Chairman of the Board, General Director

1993 Estonian Business School, Master's Program
1980 graduated from the faculty of Physical Culture at Tartu University
Member of councils and boards of trustees in several companies
Recognized: The Wall Street Journal Europe "Top Ten CEO in Central & Eastern Europe 1997"

Ethics - Prerequisite for Success

Theses of the lecture

Our entrepreneurship has made a fast development; the beliefs about business and life around it at the beginning of this decade seem rather naive now. Which could be the preconditions for a successful business in the long term?

I am convinced that a long term business is much based on ethics, but the understanding of different cultures about ethics are very diverse.

How this is the layer of our business ethics, why is it thin and how to improve the situation? On the fact how red is our "ethical bank account" depends our long term success in business. Let us increase our ethical account!

Eetika - eeldus eduks

Meie ettevõtetus on teinud läbi kiire arengu. Kui me mõtleme ennast tagasi kümnendi algusesse, tunduvad toonased arusaamad ärist ja elust äri ümber üsna naiivsed. Kas praeguseks on need arusaamad muutunud? Millised võiksid olla eduka äri eeldused praegu ja tulevikus? Olen veendunud, et pikaajaline edukas äri saab tugineda eetikale. Eri kultuuride ja eri inimeste arusaam eetikast on erinev, eetilised arusaamad ja tõekspidamised kujunevad välja aja jooksul vastavalt keskkonna väärtushinnangutele.

Esimene teaduslik määratlus pärineb Aristoteleselt, kes paigutas eetika psühholoogia ja riigiõpetuse vahepeale. Lihtsustatult võiks eetikat määratleda kui kogumit norme, mis määravad inimeste kõlbelise käitumise.

Ilmselt suur osa saalisistujaid mäletab, et eetika "kõrgeim aste" on marksistlik-leninlik eetika, mis rajaneb täiesti materialistlikul alusel - käsitleb moraali ühiskondlikul olemusel põhinevana - ja on rakendatud töölisklassi teenistusse, tuginedes parteilisusele, kollektivismile ja patriotismile.

Missugune on meie praegune ärieetika, missugusele kultuurile me toetume ja kuhu me tahame jõuda?

Meie eetilistele arusaamadele ja väärtushinnangutele luuakse alus kodus ja koolis, hiljem tööl olles peame aktsepteerima kirjutatud või kirjutamata mängureegleid - ettevõtte ärikultuuri ja tavasid. Alles mõne aasta eest jahtisid kõik oma esimest miljonit, mille päritolu kohta polevat "eetiline" küsida. Vahendeid ei valitud ja partnereist ei hoolitud. Täna tahaks küsida, kui paljud nendest ilusatest ja edukatest on praegu Eesti ärielus tegijad ja lugupeetud inimesed. Kahjuks tuleb tõdeda, et üksikud, paljusid pole enam eluski ja osa redutab kuskil laias maailmas, varjates oma minevikku.

Siit tulenebki minu väide, et eetika on edu eeldus ja seda ka pikemas perspektiivis.

Millistele printsiipidele toetudes on eeldada pikaajalist (long-run) edu? Üks rusikareegleid ütleb: käitu nii, nagu sa sooviksid, et teised käituks sinuga.

Me toetume tihti argitõdedele ja nad ei vea meid alt, kuid sageli on hea toetuda oma ala suurmeistritele, kes lihtsad asjad meile veel lihtsamaks teevad.

Järgnevas osas kasutan tsitaate ja mõtteid Steven R. Covey bestsellerist "The Seven Habits of Highly Effective People".

Kujutlege ennast kõige armastatuma inimese matusele. Leinamajja on kogunenud teie lähedased - vanemad, lapsed, koolikaaslased, sõbrad, töökaaslased - ja kirstus lebate rahulolevana teie ise. Kavas on neli sõnavõttu. Mõelge, mida te tahaksite kuulda oma lähedaste, oma sõprade, oma töökaaslaste suust. Kindlasti ainult head, aga head saab kuulda siis, kui oled oma elu elanud eetilisel, arvestades kõigi asjasse pühendatute huve, seadmata oma huve kõrgemale. Tegemist on nn *win-win*- ehk maakeeli võidan-võidad-lahendusega. Võidan-võidad pole mitte müügitehnika, vaid inimsuhtluse filosoofia elik eetika. See on üks kuuest vastastikuse mõjutamise paradigmat. Need on:

- võidan/võidad
- võidan/kaotad
- kaotan/võidad
- kaotan/kaotad
- võidan
- võidan/võidad või pole äri

• Võidan-võidad on filosoofia, mis otsib inimsuhetest - ja mis need ärisuhtedki muud on - ühisosa, seda, millest mõlemad pooled kasu saavad.

Võidan-võidad tugineb paradigmatel, kus jätkub mõlemale, kus ühe poole edu ei tule teise poole arvelt. Mõtleme vanema-lapse, mehe-naise või äripartnerite suhetele. Äriläbirääkimistelt naastes on hea, kui mõlemad osalised saavad ette kanda suurepärasest tehingust, mis hiljem kajastub mõlema ettevõtte aktsiakursis.

• Võidan-kaotad-mentaliteet saadab meid õieti hällist hauani. Võitjale näib see päris meeldiv olevat, kuid kui kauaks jätkub neid, kes on valmis kaotusega leppima. Võitja kasutab oma tahte saavutamiseks oma positsiooni, jõudu, volitusi, isikuomadusi jne. Spordis on seda raske vaidlustada, teise koha omanik on juba kaotaja, kuigi ta on enamikust palju parem. Pierre de Coubertini väide "Tähtis pole mitte võit, vaid osavõtt" on vaid lohutus kaotajatele.

• Kaotan-võidad on veel hullem alternatiiv, sest luuserina ei taha meist keegi ennast tunda, kui just ei meeldi märtri oreool. Loobumine oma positsioonist läbirääkimistel võrdub kapitulatsiooniga. Loobudes võid saada meeldiva inimese (nice guy) oreooli, kuid äris ei ole kaotajatele kohta, neid lihtsalt ei vajata.

• Kaotan-kaotad on tihtipeale eestlaslik, ollakse valmis kaotama, peaasi et ka partneril halvasti läheb. Sellisele tulemusele jõutakse tavaliselt siis, kui kaks võidan-kaotan-printsibi lähtuvat kokku satuvad. Sel puhul meenuvad Andres ja Pearu ning see, mis nad oma õigusega pihta hakkasid.

• Võidan-printsibi puhul ei soovita teise poole kaotust, tahetakse lihtsalt oma soovide ja eesmärkide täitumist. Teistest eriti ei hoolita või ei tehta välja, vaadaku ise, kuidas hakkama saavad. Hoolimatu suhtumine klienti või partnerisse jätab su aga lõpuks lihtsalt üksi.

• Võidan-võidad või pole äri puhul ei leita ühisosa ehk sünergiat, mis rahuldaks mõlemat poolt, ja nii jääbki äri lihtsalt ajamata. Samas on see parim alternatiiv võidan-võidad-printsibile, sest mõlemad osalised otsivad ühisosa ja on kindlasti ausad ja avatud, nõus uuesti asuma läbirääkimislaua taha.

Võidan-võidad-suhted on need, millele saab rajada pikaajalise edu nii isiklikus kui ka ärielus. Selleks, et me nende väärtusteni jõuaksime, peab olema kriitiline hulk inimesi, kes soovivad meie äritavade kasvamist euroopalike, ajaproovile vastu pannud eetika printsipi tasemele.

Meil kõigil, nii inimestel kui ka firmadel, on oma turuväärtus, mida tuleb kogu elu suurendada. Kuidas me seda teha saame? Mida investorid hindavad?

Investoreid huvitab eelkõige ärisektori perspektiivsus ja korraliku usaldusväärse management'i olemasolu. Kui sinu äriprintsibiiks on pikaajaline edu, mis tugineb eetikale, siis võid kindel olla, et ka su isiklik aktsiakurs pidevalt tõuseb, isegi siis, kui muu majandus alla käib.

Mida rohkem on sul ette näidata võidan-võidad-tehinguid, seda rohkem su poole pöörduakse. Kui sa üritad esimese tehinguga teise poole arvel rikkaks saada, siis teist tehingut lihtsalt ei tule, suure tõenäosusega otsitakse uus partner.

Julgen väita, et paljude ettevõtete ja äriemeeste kiire languse põhjuseks on olnud elementaarse eetika puudumine. See on osale meist kaasa tulnud eelnevast ühiskonnakorraldusest, kus elati üks päev korraga (mis Venemaal siiani kestab) ega hoolitud homsest. Osa aga, kasutades ära laineharja, millele nad sattusid, arvas, et nemad ongi igavesed võitjad, kes teistest ei pea hoolima ja kellel eesmärk pühendab abinõu. Mõned neist on läinud mullatoidule, mõned on maa peale tagasi tulnud. Neile on uue eetika omaksvõtt ilmselt väga valuline, kui mitte võimatu, ent siiski ainuke võimalus oma aktsia uuesti turukõlblikuks teha.

Kokkuvõtteks tahan soovida võidan-võidan-printsibi võtmist ärireeetika alustalaks. Sellele saab üles ehitada kauakestva eduka äri, mille osaliste isiklike aktsiate kurs tõuseb. Uskuge, hea tava on nakkav, ja nakatage selle hea viirusega ka teisi. Tänuväärne algus selle esimese rahvusvahelise ärireeetika seminari näol on tehtud. Eriti hea meel on selle üle, et seminari korraldajaks on äriülikool, kelle kujundada on meie homsete juhtide maailmanägemus ja väärtushinnangud.

The Common Features of Conflicts in Estonian Enterprises

Anu Virovere, M.Sc.

Eesti Kõrgema Kommertsikooli kaasprofessor

- 1992 füüsika magister
- 1992 omandanud videotreeneri kvalifikatsiooni
- 1980 lõpetanud Tartu Ülikooli ajalooeaduskonna, sotsiaalsühholoogia erialal
- 1969 aspirantuur NSVL TA Landau Teoreetilise Füüsika Instituudis
- 1963 lõpetanud Tartu Ülikooli matemaatikaloosteaduskonna füüsika erialal

Eesti Füüsikaseltsi asutajaliige ning Gestalteraapia Ühingu liige

Assistant professor of Estonian Business School

- 1992 Master's degree in physics
- 1992 qualification of a video trainer
- 1980 graduated from faculty of History at Tartu University with the qualification of social psychologist
- 1969 postgraduate studies at the USSR Academy of Sciences Landau Institute of Theoretical Physics
- 1963 graduated from the faculty of Mathematics and Sciences at Tartu University with the qualification of physicist

A founder of the Estonian Physics Society and member of the Gestalttherapy Union

Konfliktide ühised tunnused Eesti ettevõtetes

Kokkuvõte

Alates 1997. olen uurinud Eesti ettevõtetes ja organisatsioonides toimunud konflikte. 1997., 1998. ja 1999. jooksul oleme kogunud ligi 1000 konflikti, mis on aset leidnud mitmesugustes Eesti ettevõtetes, sh. nii era- kui ka riigiettevõtetes, pankades, kindlustusfirmades, koolides ja ülikoolides.

Konfliktide analüüsid oleme püüdnud vastuseid saada järgmistele küsimustele:

1. Mis on konfliktide põhjused?
2. Kuidas konflikte lahendatakse?
3. Kui palju on vertikaalseid konflikte (juhi-alluva konflikte) ja kui palju horisontaalseid konflikte?

Missuguste eetiliste printsiipide vastu eksime kõige rohkem? Kõige viimane küsimus, mille esitasime, oli järgmine: "Kas on võimalik kõik need erinevad konfliktid, erinevad põhjused koondada ühele, või paarile-kolmele kõige olulisemale probleemile, millest tulenevad kõik järgmised probleemid?"

The Common Features of Conflicts in Estonian Enterprises

From 1997 I have studied conflicts that have taken place in Estonian enterprises and organizations. In the years 1997, 1998 and 1999 we have collected about 1000 conflicts in different Estonian enterprises incl. Private and state enterprises, banks, insurance companies, schools and universities.

Our main aim was to get answers to following questions:

1. What are the reasons, which cause the conflicts?
2. How the conflicts are solved?
3. How many of the conflicts happen between the employer and the boss (vertical conflict) and how many between the employers who have equal positions (horizontal conflict)?

4. Which are the ethical principles violated by us mostly?

5. What are the typical conflicts and can we conclude with saying that certain part of all problems are caused by some so-called fixed problems which are typical in certain time and certain situations?

The second aim of my work has been to develop a training program for leaders. The reason why we decided to do this is very concrete: several surveys made among the company leaders in Estonia show that Estonian leaders tend to use so-called "escaping strategy" while fac-

ing the conflict. People don't like to deal with the real solving of the problem, mostly hoping that the conflict is diminishing anyway. But in most cases it's not, since the cause of the problem is not addressed.

The survey we have done shows as much as 70% of all conflicts are not solved. When the conflict happens between the boss and employee the outcome is too often very dramatic - the weaker part - and of course not the boss - is resigning from the job by his or her own will or just fired.

There are also several other interesting conclusions which we made after studying of those nearly 1000 conflict cases. For example - it came out that in many cases at least one part of the conflict does not even want to solve it since his or hers will to come out from the conflict as a "winning part" - to show his or hers power dominates everything else and the other person is not considered important at all. Sometimes it's even so irrational that even if such behavior is followed by bankruptcy it's not considered too high a price.

Business as a Profession ? A Finnish Approach

Olli Loukola, Ph.D.

Helsingi Ülikooli Filosoofiateaduskond

16 July 1999 - Sotsiaalteaduste doktor,
Helsingi Ülikool
1989 - Ärijuhtimise magister , Helsingi Ülikool
1993.a.-st Filosoofiateaduskonna uurimisgrupi liige

Department of Philosophy,
University of Helsinki

16.07.1999 - Doctor in Social Sciences, University of Helsinki
1989 - Master in Business Administration, University of Helsinki
Member of the research team of Department of Philosophy since 1993

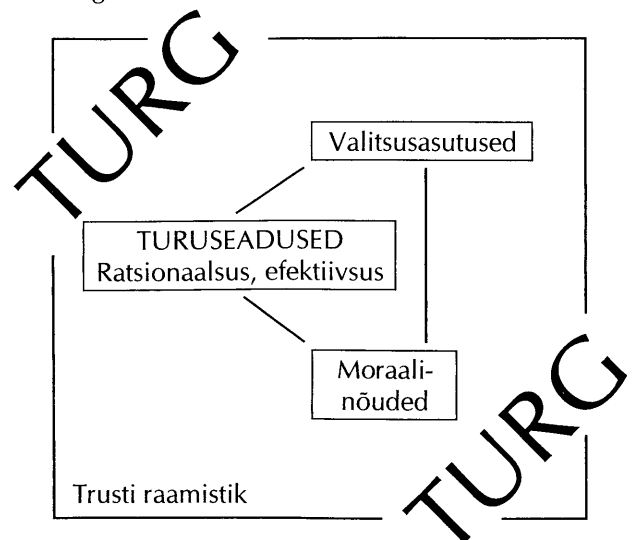

Äri kui tegevusala? Soome vaatenurk

Kokkuvõte

Artiklis ma esitan kaks ärieetikale lähenemise raamistikku, üks põhineb kutsealade eetika mudelil ja teine turgude tagaplaanil olevatel institutsioonidel. Need raamistikke on rakendanud Helsingi Ülikooli Sotsiaal- ja Moraalifilosoofia osakonnas Timo Araksinen ja Olli Loukola selleks et and põhjalikum ja sügavam arusaam turgude fenomenist ja nende moraalse väärtustamise võimalustest.

Turgude taustinstitutsioonid

A Finnish Approach: Two Frameworks for Business Ethics

The Department of Social and Moral Philosophy in the Faculty of Social Sciences of University of Helsinki has specialised in the last years strongly in applied philosophy, especially applied ethics. The topics have ranged from the ethics of professions to the ethics of education, as well as from medical ethics to bioethics, among others.

Business ethics has naturally been of central importance since it is in fact one of the first fields of applied ethics, which has aroused more general attention. Among the Finnish scholars who have done work in this area are Timo Airaksinen, Marjaana Kopperi, Maija-Riitta Ollila, and Olli Loukola. In what follows, I will shortly describe two frameworks, which have been utilized in our studies. The first framework used Timo Airaksinen concentrates on business as a profession; and the second, my

own, tries to construct and evaluate the so-called background institutions for the markets.

Framework 1: Business as a profession

We need to start with the definition that is central here, that is, what or who is a professional? A professional may be considered as an expert but also an authority. These two characterisations belong essentially to the definition of a professional firstly because he possesses the expertise of his field but also because he is not a mere instrument for fulfilling goals and purposes, which have been determined from outside that profession. Thus a professional has knowledge and power non-professionals do not have, and consequently he is independent to a certain extent. He determines his own goals.

The central characteristic of professions is that the society cannot do without them; they are necessary for the society in an important way. The counterpart of this idea is that professions as institutions are independent and have a lot of power, and as such they also constantly aim at expanding this power. Professions are collective actors, which can be supervised or controlled by the society only to a limited extent. Here lies then the crucial problem: how and how far are we to control their use of power? If they are allowed to determine their inner goals and purposes, what is there to guarantee that professions aim at the common good or the general good of the society and not just further their own interests, privileges, salaries and the like?

It is here that the concept of a professional code emerges; we need a code through which the power as well as the limits of the power of a profession are acknowledged. Through this code the responsibilities of a profession are transformed into general principles and an ideology of values is agreed on. What this last requirement amounts to is that it is settled through a complicated dialogue (which has taken place throughout the history and continues as long as the profession exists) what the society wants or demands of a profession and correspondingly, what sorts of special rights and privileges may be granted to a profession in order for it to realise its goals. Professions have their independence; yet they are operating in the framework of the society.

Let us return to this last question, why do we give professions these rights? And more importantly, how are we to evaluate what we can allow professions to be or to do? "Profession" is essentially a normative concept.

What this means is that professions are to serve certain value ideals which are approved by the society. The idea here is that if a given profession has proved in the course of history to promote or contribute to the fundamental values of the society, it acquires itself a license to operate.

As a result professions have privileges and licenses to do things normal people cannot do (for example, engineers can build nuclear reactors; members of medical profession can cut people and give them toxic drugs; and the police may use physical force). From the point of view of an individual citizen, it is also then rational to comply to the prescriptions and orders of the members of a profession.

This is how professions obtain power, authority and position. They are justified through their "valueideals" or, as these may be called, "servicefunctions". These are the elements that are considered valuable in the society and are the things professions are supposed to promote.

Further, it is through these ideals or functions that professional codes originate and are justified. They also enable us to distinguish professions from certain other similar forms of social activity. Neither mafia nor prostitution are called professions in any proper sense of the word, and the reason is simple: they do not serve any

purposes which would generally be considered as necessary or valuable from the point of view of society.

We give or allow professions privileges and power we would not give or allow any normal people, because we see professions as necessary to the society; but we also give or allow them the power to determine the way they realise their value ideals, not to mention the independence in deciding the methods and tools needed. After all, the professional is supposed to be the sole expert in her own field.

From the point of view of ordinary citizens this is also a danger. Given the power and privileges of professions, conflicts between what an expert sees as necessary and what we think he may do are more than probable. This is among the central reasons why professional ethics is such an important field of this enquiry: we must survey and criticise profession and their characteristic modes of operation, professional education and training, as well as continue evaluating and formulating professional codes. If we leave the work of determining professional ideals and tools for the professional themselves, that would mean leaving wars in the hands of the generals. And this is, of course, precisely the reason why the professions too would like to keep the matters to themselves.

In the philosophical study of professional ethics, certain complex issues must be simplified so that their logic becomes visible, while at the same time the real world is kept in sight. A simple method of doing this is to list the values of different professions using the shortest possible name for each key value. The truth of the presentation following may then be checked from the accepted code of ethics of the profession.

In Table 1 the name of a profession is accompanied with its ideal value and goal, together with its real function in social life. Another consideration that must be taken into account is the dysfunction of a given profession; in other words, what the clients and the audience are afraid of, as well as the characteristic factor of the individual success of an individual professional. These two factors may be more or less detached from the real function depending on the profession in question.

Table 1:

Profession	Value	Real function (example)
Law	Justice	Utilization of law
Medicine	Health	Medicalization of life
Education	Human growth	Socialization
Psychology	Autonomy	Social adjustment
Social work	Welfare	Stigmatization
Accounting	Fairness	Measurement of income and assets
Police & army	Security	Suppression of minorities
Business	Material wealth	Exploitation of natural resources

This is the framework through which it is possible to investigate and evaluate the profession of business, too. But there are special problems involved here. The central purpose of such an inquiry would be to consider what sorts of privileges and licenses we could justify on the basis of the service ideal of business, that of creation of material wealth? Can we allow business people to do things no normal people would be allowed to do? What could these things be, and where are we to set the limits?

We know that lots of people in business do things that are very often ruthless and unscrupulous; as a matter of fact business is often claimed to be an amoral or immoral sphere of human activity, if not altogether a criminal area of human life. This is the view of not only outsiders evaluating business practices, but very often also of those inside the business.

We may also ask, if business is a profession at all. It lacks certain central traits of the concept, like formal and controlled training, system of licensed practice and certain other features. It is also questionable whether corporations and companies even try to fulfil the general service ideal of business, that is, creation of wealth. Think about the professional codes of business. Many companies have them today; but they talk about the good of society extremely rarely.

And finally, what is the expertise of business? The practitioners of all classical professions seem to be experts in their own fields, and this expertise is one of the justifications for their privileged position. What could be that for the business? If there is such a thing, it is, to say the least, much more difficult to pronounce and elaborate or to teach. These are all serious questions which need to be solved in order to evaluate business as a profession.

Framework 2: The background institutions of the markets

The second framework is based on certain central presuppositions. The key assumption here is the Hobbesian-inspired view of human actors characteristically as economic men (*homo economicus*). An "economic man is motivated by interests or preferences, which he attempts to optimize; he therefore obeys the axioms of decision theory, and is deflected from his purposes by no interests other than his own".¹

The central element of the markets in this framework is the concept of trust in the form of knowledge that one will not be betrayed. This is yet another Hobbesian starting point: for a workable market, there has to be some sort of security that the other party will do their part.

Without institutional constraints, in the Hobbesian "state of nature" economic men would not be able to make or carry out contracts. The reason for failure to carry out contracts comes from the logic of the situation, not from some malevolent or deceitful tendencies among Hobbesian actors. Even though people in the state of nature fully realise the importance of contracts and are willing to make them, they know that contracts will not be honoured. No rational person will make the first move towards fulfilling his contractual obligations. The situation is a dead end.

The reason that neither party will perform first is that there is no guarantee that the latter party will do his part, and like Hobbes says, "the bonds of words are too weak to bridle men's ambition, avarice, anger, and other passions". In this situation, the fear of other party's nonperformance is a rational fear. Thus the unfortunate fool who would perform first in the state of nature "betray[s] himself to his enemy".

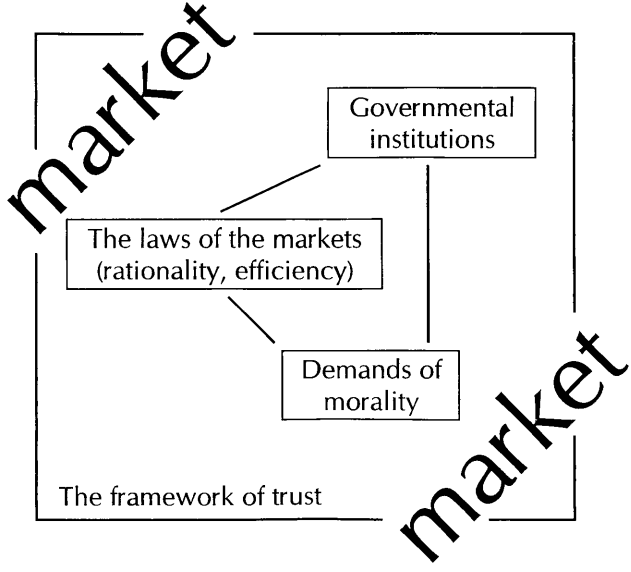
For Hobbes the solution to this missing trust in the world of self-interested maximisers is rather gloomy and also susceptible from our point of view. The almighty and allpowerful Sovereign, the common power, was to be the guarantee for trust. He ("she", "they" or "it") is the enforcer who makes it rational for economic men to honour contracts, not because such behaviour would somehow be morally desirable or that it would be prudentially rational to universally obey the laws of nature. It is rational merely because of the fear of the consequences, the coercive power in civil society.

The most important contemporary work in this issue has been that of David Gauthier, who has tried to get rid of the Sovereign by showing how such economic actors would in the conditions of moderate scarcity choose to adhere to principles of morality, provided that they had a reason to believe that other people would do the same. Gauthier has claimed that Hobbes in fact unwittingly demonstrated that these prudentially rational agents would choose to honor Hobbes' laws of nature even on occasions when it's not in their interest to do so. Hobbes' contract model would then be sufficient to convince self-interested maximisers to be really moral, and not just behave morally when prudential rationality so demands. Applied to the field of business, this would of course mean - like so many business ethicists have tried to convince us - that in fact moral business is also good business in the sense of being profitable. Contemporary examples of this idea is that a certificate of nature-preserving character in products is probably one the best selling assets one could get.

---

¹ Roger Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, Macmillan, London, 1996.

The background institutions of the markets

In this framework it is possible to conceive of at least three types of background institutions for creating the trust necessary for workable and efficient markets.

(1) *The laws of the market.* The first control system is the market system itself: that is, the laws of the market. The basic idea here is that markets will work most efficiently when they are left in peace with no limitations other than what they impose on themselves.

There are, of course, a variety of these self-imposed limitations, which belong to the dictates of economic prudence. These may be most plausibly thought of as those aspects of human conduct that economics studies. In fact, it may be misleading to talk of these as "a control system", since they are more like built-in requirements of the whole, a central part of this practice as a practice.

From the standpoint of business ethics, competition is the main factor which is thought to remedy the ills accruing from the market process. I have sometimes expressed this idea as the denial of the Kalashnikov method if you use violence and force, cheat and betray people, under normal circumstances you will be out of business after while. Soon, no one will do business with whoever uses Kalashnikov; and those who do will also use a Kalashnikov. In the long run then, it does not pay to do business with a Kalashnikov.

From the individual's point of view there is a problem with this self-imposed control system of the markets, that is, its slowness. It is that the Kalashnikov method *does work in the short run*. If one is out to make a good profit in a short time, the market mechanism will not have enough time to react. By the time it does, the person using the Kalashnikov method may already have done considerable harm. Great gains with low risks are always tempting offers to the economic man. This problem is the main justification for the second control system.

(2) *Government regulation and control.* We may be able to prohibit short term users of the Kalashnikov method through laws and government control. This is usually done by creating laws, enforcing them efficiently and punishing the violators. On the other hand, a full-blown interventionist or a welfare state uses extensive measures not only for this purpose, but also to correct so called market failures, to initiate welfare programs, and to produce public goods with fiscal and monetary policies, taxes and subsidies, antitrust actions, etc.

This is yet a neoliberal framework in the sense that the attempt here is to keep the number and extent of official institutions as limited as possible. The reasons for the distrust in centralized governmental institutions is firstly a moral one. Extensive institutional activities have the tendency to violate individual freedom. The second argument concerns efficiency. Explicit directing of the markets towards some particular goals is a risky business; evidence from previous attempts show that institutional steering of the markets seems not only to have restricted the efficient operation of the markets, but seems also to produce counterproductive results.

A further problem is, who controls the controllers? Government is no benevolent ruler, no gentle big brother taking care of its little citizen brothers. Government is departments, sections, committees and ministries all eager to further their own interests, resources and powers. It would be naive to think that human behaviour in collective or political institutions would be less egoistic than in market transactions. There is simply no evidence in observation or in theory that would support this view.

(3) *Moral demands.* The third control system consists of the general ethical climate, those moral attitudes towards business. Here we have seen a considerable change in the western countries over the last decades as the demands for moral business have increased. Scandals and malpractice are reported more often and the public also reacts to them through boycotts, demonstrations, strikes etc. Various new groups, such as environmentalists and consumerists have also emerged demanding other than monetary values to be included in business calculations. As a result, businesses today are using enormous amounts of money to keep their public image clean; and often the best way to do so is to act morally.

All these three background institutions are thoroughly intermingled with each other, and this is clearly visible in the fact that there are tendencies of reducing them to one another. To name a few such attempts, anarchist try to explain away governmental institutions by appealing to moral views and/or prudential rationality; economists try their best to (re)construct this sphere without appeals to morality; and interventionists justify their favourite actions by appealing to the well documented disasters and malpractice of business. Yet it seems to me that none of these three background institutions will suffice alone in the creation of trust.

Conclusions

Of course both these frameworks could and should be criticised; that's a central part of the business of philosophy. I believe, however, that they both offer us valuable conceptual tools for trying to understand what business is about, what are its most important characteristics outside the domain of economics, and more importantly, what ethics has to say about business.

References

- Airaksinen, Timo (ed.): *Ammattien ja ansaitsemi-sen etiikka*. Helsinki, 1993.
- Airaksinen, Timo, "Service and science in professional life", in Chadwick, Ruth F. (ed.): *Ethics and Professions*, Avebury, 1994.
- Airaksinen, Timo, "What is professional ethics?", in Chadwick, Ruth F. (ed.): *Encyclopedia of Applied Ethics*, Academic Press, Inc, 1998
- Gauthier, David, *Morals by Agreement*, Oxford University Press: Oxford, 1986.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, edited with an introduction by J. C. A. Gaskin, Oxford University Press, Oxford, 1651.
- Loukola, Olli, "Background Institutions and Free Markets", in Wojciech Gasparski & Leo C. Ryan (ed.): *Human Action in Business: Praxiological and Ethical Dimensions*, New Brunswick, N.J: Transaction Publishers, 1996.
- Loukola, Olli, "Gone with the Wind? Morality on the Post-Soviet Markets", in Anna Lewicka-Stralecka & Olli Loukola (eds.): *Science in Society II: Science Policy and Ethics*, Warsaw: IFiS Publishers, 1998.
- Loukola, Olli, "Combining morality and rationality: Hobbes on contracts and covenants", in *Hobbes Studies*, Volume XI, 1998.
- Loukola, Olli, "Trusting strangers? The hard case for the theory of trust", in *Acta Philosophica Fennica*, Helsinki, forthcoming.

Oversight of Member Conduct by United States Professional Associations

---

Robert W. O'Connor, Ph.D.

Bentley Kolledz, Edasiõppe Osakonna Dekaan

1978 - Haridusfilosoofia doktor, Harvardi Ülikool

1968 - magister, Harvardi Ülikool, 1971, A.B. Earlham College

On juhtinud üle 40 kutseala uue akadeemilise programmi väljaarendamist

Juhtis paljusid ühiseid väljaspoole suunatud tegutsemisi, mis olid suunatud finantsteenustele.

Algatas paljusid täiskasvanutele suunatud programmide uuendusi, Märkimisväärne on otsene seotus alg- ja keskastme akkrediteerimisega: NEASC, AACSB, ABA, EAC ja mitmed teaduste akkrediteerimised.

Dean, Division of Continuing Education, Bentley College

1978 - Ed.D. Philosophy of Education, Harvard University

1968 - Ed. M. Harvard University, 1971, A.B. Earlham College

Have collaboratively managed the development of over 40 new professionally focused academic programs. Directed numerous corporate and association outreach activities targeting the financial services. Pioneered many adult focused program innovations. Significant direct involvement with primary and secondary accreditation: NEASC; AACSB; ABA; EAC and several sciences accreditations.

Ülevaade kutsealaliitude liikmete käitumisest

Ettekande teesid

Käesolev ettekande fookuseerub ülevaatele kutsealase käitumise kohta Ameerika Ühendriikides väljavalitud aladel nagu raamatupidamine, masinaehitus, juriidiline ja sotsiaaltöö. Käsitletakse käitumiseeskirjade tüüpilisi komponente, osalejad suunatakse ülemaailmse arvutivõrgu ressursside juurde eeskirjade arendamisel ja käsitletakse standardseid menetlusviise eeskirjade maksmapanekul. Valikandmed esitatakse eetiliste väärkäitumiste iseloomu kohta Massachusetts'is raamatupidamise, masinaehituse, juriidilise ja sotsiaaltöö valdkonnas. Käsitletakse ka praegusi vastuolusid eeskirjade arendamisel, elluviimisel ja maksmapanekul.

Oversight of Member Conduct by United States Professional Associations

---

Let me add my own greeting, by saying how happy we are to be here and what a great welcome we have received. I have the tough spot of talking to you after lunch, so if I see too many people falling asleep, I'll just clap my hands really loudly, or something like that, to try to wake you up. I did hand out copies of the overheads I'm going to be using, and there are extra copies on the front chair here. If you didn't get one, please feel free to get up and take one or come up and take one at the end.

As I was doing a little research on this topic of oversight of member conduct, I found myself thinking about a memorable moment or line in the American classic

film, **Cassablanca**, which, as many of you probably know, was largely a Hungarian venture with much of the writing, scripting and production done by individuals who had recently emigrated to Hollywood from the Hungarian film industry. The particular line I was thinking of is in response to someone, who having observed an improbable play at the roulette table, asks a waiter in Rick Blaine's Café American, if the house is honest. And the waiter replies, with a certain sort of tongue-in-cheek, fained shock, "Honest! Honest as the day is long!" Now the waiter knows that the round of roulette has, in fact, been rigged. It has not been rigged in favor of the house, or the profit of the house, but to help a struggling young couple leave Cassablanca, and the

refugee situation there, and head for America. Many of you, I'm sure, have seen the movie and can remember that scene. I haven't done the line justice here, but the sentiment expressed by the line, "Honest! Honest as the day is long!" captures, I think, the spirit of friendly collusion, if you will, or maybe the camaraderie around collusion, that occasionally occurs among some professionals who work in environments that are supposed to be run on an honor system or operate under a code of professional conduct, but in fact don't fully comply.

Now my purpose today is purely descriptive, but as I go along in these remarks, I think you will see why that line from **Cassablanca** tends to stick in my mind at least, and might stick in your mind as well, when you think about this issue of oversight of professional member conduct.

What I want to do this afternoon is to focus basically on three things. First, I'd like to point you to some useful resources for code of conduct research and development that are now up on the world wide web and therefore very easy to access. Second, I want to give you some idea of how professional conduct is regulated and reviewed in the U.S. And third, at the end, I'd like to just mention some of the current controversies in this whole area of oversight of professional member conduct. But let me start with just a few comments about common elements found in codes and code construction.

When we look at professional codes of conduct, we must distinguish, as the literature notes at various points, aspirational codes from regulatory codes. (Slide 2.) Aspirational codes, as this overhead indicates, list the ideals to which specific professions should strive. Regulatory codes, on the other hand, deal with the ethical obligations of members. (Lori Allen and Dan Voss, **Ethics in Technical Communication: Shades of Gray**, John Wiley and Sons, 1997, offer a concise discussion of code elements and construction and provide an excellent jumping off point for a review of the literature on this subject.)

If you think about aspirational codes, the most widely known example would be the Hippocratic Oath which is just a general statement about doing no harm if you are in the medical profession. In fact, most professions have multiple aspirational codes because codes often come from different subsets of the profession; e.g., professional societies in different specialties or in different regions. Sometimes even different chapters of a national professional society may have adopted slightly different aspirational codes.

Regulatory codes list the obligations incumbent upon a specific group of professionals. To be effective they obviously must be public and hopefully enforceable and enforced. Typically, regulatory codes evolve from aspirational codes. Regulatory codes in the US are more

often found, but not exclusively found, in licensed professions. However, many of our professions are not licensed through any formal state or governmental procedure.

What is interesting, when you look at regulatory codes, is that often they combine, in their language, aspirational and regulatory elements, and the aspirational rhetoric, in some instances, exceeds the intent of the particular regulatory code. This is bound to cause problems in the way in which regulatory codes are interpreted and in the way they are enforced, and it can cause confusion within the profession itself as well. If you look in the US, the professional regulatory codes for engineering and social work would be good examples.

People who have spent time looking at codes of conduct are pretty much in agreement that there are eight values that are common to most of these codes. (Slide 3.) It is fairly self-evident what is meant by these different values, so I won't go over them except to note that two of the values, "competency" and "loyalty", are particularly fraught with difficulties. I see them as the most problematic values based on looking at a number of cases that have come up where professionals are being reviewed or have been ultimately sanctioned by a licensing board or their professional association. The most common problem in the area of competence, and we should not be surprised, is professionals taking on assignments that exceed their professional training and competency. It is very difficult, obviously, for many professionals, particularly sole practitioners, to turn down business or to bring in someone else to handle a particular part of an assignment that might stretch the limits of their competency.

The other is this issue of loyalty. A number of professional codes, as they are written in the US, talk about the need to be loyal both to the ideals, the aspirations of the profession while also being loyal to your fellow professionals and to your employer. Trying to balance these multiple loyalties is obviously a difficult ethical task for anybody and creates a situation that is fraught with possible conflicts of interest.

One of the best known examples where a loyalty consideration led to a very sad result was the US Challenger disaster. You will recall that the US launched a space ship with seven astronauts on board and it crashed shortly after take off, killing all seven people. When this incident was investigated, it turned out that the engineers, had they been using just their professional judgment and seen themselves as loyal only to their own professional code of conduct, would not have signed off on the order for that launch to occur. The permission for the launch to occur came about as the result of the parent company, for whom these engineers worked, putting pressure on the engineers to take a risk - which the engineers thought was an unnecessary risk-hence letting the launch go forward.

Pressure to go ahead with the launch, despite the risks, also apparently came from NASA, an agency of the US Federal Government. That agency was very concerned about the launch for financial reasons – obviously it costs a great deal of money to delay a space launch – but also for political reasons. The agency knew that The President of the United States wanted to give a major address, three days later, and to be able then to talk about sending America's first school teacher into space.

Moving from the values common to codes, there is broad agreement that those eight values translate into six personal, professional commitments, and that if you subscribe to those values, you are basically going to buy into these six professional commitments. (Slide 4.) If you look at the practice common in US academic settings, where we confer professional degrees on people who will be working in professional fields that have codes of conduct, there will often be, as part of a graduation experience, a ceremony devoted to talking about the professional code of conduct and in some sense inducting these new graduates into the profession by having them acknowledge and commit to uphold the code. Once again (Slide 4), the code elements here are fairly obvious in terms of what they mean but not always obvious or easy to interpret in terms of practice. For example, "the responsibility to avoid impropriety, but also the appearance of impropriety", "the responsibility to avoid or fully disclose potential conflicts of interest" – in both of these statements there is what we would call a lot of wiggle room for people to make professional judgments which may ultimately come back to haunt them. Or, again (Slide 4), "to meet the quality standards of the profession;" "to be upright and fair with your fellow professionals" or candid and fair might be a better way to say it. Somewhat controversial is the commitment "to concern yourself as a professional with the larger social concerns / issues with which your profession may to some extent be uniquely associated. If you think about engineering again, engineers are expected to take an above average interest and have an above average concern for environmental issues. In the field of social work, certainly, professionals would be expected to have a particular concern for individual rights; e.g., privacy rights or the rights of children vs. parents, etc.

One of the interesting things that emerges, as you look at the common elements and problems in codes, is that I think you begin to see the possibility of having a universal code of professional conduct that could be a preamble to virtually any specific professional code, still recognizing, of course, that specific codes have to be written for the particular professions they govern.

I think the value of a universal code, if I can editorialize a bit, might be that in abstracting these ideals / values / moral commitments, that you should be professionally bound to, you are identifying some larger, perhaps easier to grasp, ethical concepts. And these broad con-

cepts might be actually more useful for guiding conduct or at least raising sensitivity on issues of conduct than is some of the more technical language of specific professional codes. I have seen one study, in fact, indicating that only a very small percentage of individuals, practicing in several professional areas, had actually ever read the professional codes that are supposed to guide their professions. So a universal preamble might help ameliorate this situation.

Let me move along here, and just pass on to you two very excellent resources for code development and research. (Slide 5.) The first is housed at the Center for the Study of Ethics in the Professions at the Illinois Institute of Technology (IIT) in Chicago. They have recently established an extensive web site devoted to codes of conduct, and they are still in the process of adding to it. This site, developed with the permission of the professions involved, includes all the codes of professional conduct that this center could find, across all the professions commonly found in the US. Not only have they put the current code on their site, but in some cases they have put in recent prior iterations of the code so that you can look at these codes and actually see how they have evolved over time.

Now IIT clearly has a very strong interest in technical fields and engineering in particular, but they have made their site very broadly based so it includes all the helping professions, all the technical professions, plus law, accounting and many other business specialties. They are also an excellent resource for bibliographic research not only on debates about code issues and code development but on related material. Needless to say, it's a very useful resource. The other very interesting resource is the Center for Applied Ethics at the University of British Columbia. Now these resources are not totally unique by any means, except that they have put so much of what they have housed at their centers up on the web, making it extremely easy for people world wide to access that information.

Next, I want to review with you the kind of standard procedural steps used within the US by professional associations and also by state licensing boards that license many of these professions. In the US we have a somewhat complex system for code awareness and enforcement that can sometimes cause conflicts and problems. We have many professions that are licensed – typically at the state level. In addition to being licensed under a code that has been converted to a legal statute, many of these professions have multiple professional associations that members can join and the codes of conduct of these professional associations, although very similar to the codes of conduct that their members are licensed under are not necessarily identical. Conduct situations that come under scrutiny are often scrutinized by both parties but not always with the left hand and the right hand being crystal clear about what the other is doing.

Let me turn next to procedural steps. (Slide 6.) Obviously, there has to be a complaint brought forward by some one and I will talk a little about that in a bit. A very large percentage of complaints about professional conduct come not from "observations" by other members of the professional community but from the general public.

Most codes of conduct call for an initial review, usually by an administrative person or maybe a small committee. The outcome of that review can be dismissal (the case doesn't seem to have merit in other words) or a mediated settlement where the complainant, the person who has brought the complaint, is brought together with the professional who is the subject of the complaint, and a settlement is reached, completely informally. At that point, the charge is dropped, and there may not even be a record of it.

In cases where an initial review leads to dismissal, the complainant, in most instances in the US, but not in all instances, will have a route of appeal, through an administrative structure, available to them. If the person is licensed, this means through the board of registration in the state in which the situation occurred. If the individual is not licensed, and the complaint is brought up strictly through a professional association, the mechanism for appeal will normally be within the professional association. In other words, the individual will not have to go into a court of law to pursue an appeal.

However, not all professional associations provide for an administrative appeal process where an initial finding leads to dismissal of a complaint. What is also not universally true, is whether the investigator; i.e., the administrative person who does the initial investigation, will have a right of appeal if he or she believes that his or her initial recommendation was dismissed or not followed through on properly. In other words, if the review person was recommending that a formal investigation be commenced; i.e., he or she thought there was a preliminary finding sufficient to suggest that there should be a more formal investigation. Typically, an administrative review person must pass a recommendation to a person who is one rung up the administrative ladder from them or to a small review board, and if that recommendation was rejected, the administrative officer may or may not have the right to appeal the decision that has been made about his or her prior professional judgment.

Obviously, if a formal investigation is commenced, the outcome, once again, can be dismissal or some form of sanction. Very often these sanctions are not terribly severe but they are public, and because they are public, they certainly do a certain amount of damage to the credibility of the individual who has been sanctioned.

A formal investigation may result, as well, in a case moving on for a formal hearing. What distinguishes a

formal hearing in the US, whether in front of a licensing board or a conduct committee of a professional association, is that such a hearing will typically involve complete due process. At an early stage, the person who is the subject of the complaint will therefore certainly know that an investigation is going on. All parties will have the right of legal discovery, and in the hearing itself, calling witnesses, and the right to be represented by counsel. In some instances, another professional member of the society, rather than legal counsel, may actually serve as the representative for an individual - though this is, I think, relatively uncommon these days. Now once a formal hearing takes place, the outcome may be dismissal of the charges, a sanction, or a fine. If the action rises to a level where it is felt that the individual should be suspended or there should be expulsion from the profession, in many instances this will result in a legal action, i.e., a criminal or civil action in court as well.

Now, I'm almost out of my allotted time, so let me move on quickly to show you a little data for just four professions, just in the state of Massachusetts. (Slide 7.) Ultimately, I want to direct your attention to the far right hand column. But first, going across the top, you see complaints reviewed; complaints dismissed; individuals disciplined (discipline of some type was finally the result); and individuals disciplined per 10,000 licenses within Massachusetts. (The data captured here is one year data, either 1996 or 1997, depending on the reporting agency. Recent years look fairly comparable when you look back across them.)

So now, looking at individuals disciplined per 10,000 licenses, we see in accounting 12, in engineering 5, in the law 43, and in social work 18. I don't have time to talk about the potential significance of these numbers here, except to say that they seem to bring us back to that line, "Honest! Honest as the day is long!" I think to some people these numbers seem intuitively low, given the knowledge we have about the opportunities for professional misconduct to occur in many professional settings and the types of cases actually reported. And that is one of the major current controversies, if we can jump to the very last slide. (Slide 9.) I'm going to skip over an earlier slide. (Slide 8.)

There is some serious discussion in the US about the adequacy of public protection afforded by both the public / private regulatory system, given the low numbers reported and the disparity in numbers reported. (I could show you some other numbers comparing what is reported by state licensing boards and the professional associations themselves and the disparities are so great that they certainly call out for further review and investigation.) Another area of controversy is the issue of appeals. In particular the right of investigators and certain complainants to appeal within an administrative structure rather than to be forced to seek further review through the courts, which of course is potentially very

expensive. And the third item, (there are others, but I'll have to stop here) is the origin of filed complaints. The vast majority come from the general public. This is true even when there is an agency intermediary serving as a "watch dog". If you have been reading the American press, you know that in the last 18 months or so, we have had significant conduct problems come to light in each of our three major stock exchanges: the NYSE, the NASDAQ, and now the AMEX. Each of these US exchanges is considered to be the first line of defense for the regulation of member conduct, and as these situations have evolved, it's been obvious that large numbers of people were either somewhat aware, directly aware, or should have been aware of the lapses of professional conduct within these exchanges. The fact that these situations have received adequate attention, only as a result of third parties coming forward, raises some real questions about the adequacy of the scheme we have in place for protection. I think I must end here.

Oversight of Member Conduct by United States Professional Associations

Professional Codes of Conduct (Slide 2.)

Aspirational Codes:

- List the ideals to which specific professions should strive.

Regulatory Codes:

- List the obligations incumbent upon specific groups of professionals.
- Must be public; enforceable; and enforced.
- Often combine aspirational and regulatory elements.
- Aspirational rhetoric often exceeds regulatory intent.

Values Common to Most Codes (Slide 3.)

- Honesty
- Integrity
- Fairness
- Objectivity
- Competence
- Respect for Privacy
- Loyalty
- Nondiscrimination

Commitments Common to Most Codes (Slide 4.)

- Avoid impropriety, but also appearance of impropriety.
- Avoid, or fully disclose, potential conflicts of interest.
- Meet the quality standards of the profession.
- Be upright and fair with your fellow professionals.
- Address social issues surrounding profession.
- Structure code and profession to simplify and encourage enforcement.

Resources for Code Development (Slide 5.)

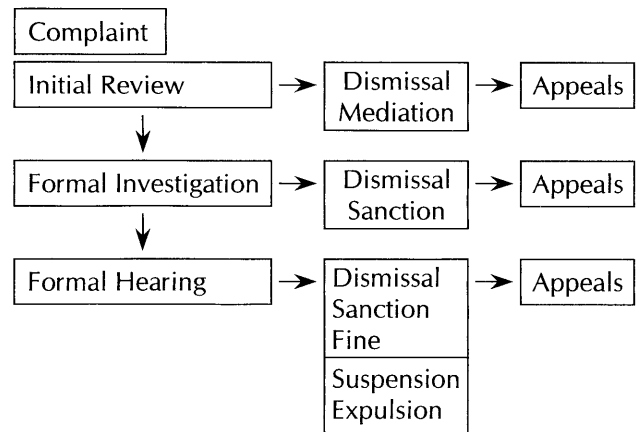
Center for the Study of Ethics in the Professions

- Illinois Institute of Technology
- <http://www.csep.iit.edu/codes>

Center for Applied Ethics

- University of British Columbia
- <http://www.ethics.ubc.ca>

Procedural Steps in Code Enforcement (Slide 6.)

Disposition of Cases. Selected Professions in Massachusetts (Slide 7.)

	Complaints Reviewed	Complaints Dismissed	Individuals Disciplined	Disciplined per 10,000 Licenses
Accounting	27	12	15	12
Engineering	64	54	10	5
Law	2191	2018	173	43
Social Work	63	45	18	18

Intersection with Legal System (Slide 8.)

- If profession is licensed under state statute, legal enforcement will be under state's attorney general. Malpractice civil lawsuit may also be an option.
- If profession is not licensed, legal remedies might include civil lawsuits or criminal prosecutions, if action rises to that level.

Current Controversies (Slide 9.)

- Adequacy of public protection afforded by public/private regulatory system.
- Appeal procedures: how broad they should be.
- Origin of filed complaints: most come from general public.
- Lack of commitment to full disclosure by some professional associations.

If intent of a professional code is regulatory: (Slide 10.)

- A Seriously consider appropriateness of licensure;
- B If licensure not appropriate (or not a political option) then establish formal investigative and adjudicative processes and be aggressive about "consumer" and professional member education.

Ülevaade Ühendriikide Kutsealaaliitude liikmete käitumisest

Kutsealased käitumisreeglid

Taotluslikud reeglid

- loetle ideaalid mille poole eri kutsealad peaksid püüdlema

Kohustuslikud eeskirjad

- loetle ametikohustused teatud kutsealade gruppidele
- peavad olema avalikud, elluviidavad ja maksuma pandavad
- tihti kombineerivad taotluslikke ja kohustuslikke elemente
- taotluslike reeglite retoorika tihti ületab kohustuslike eeskirjade retoorikat

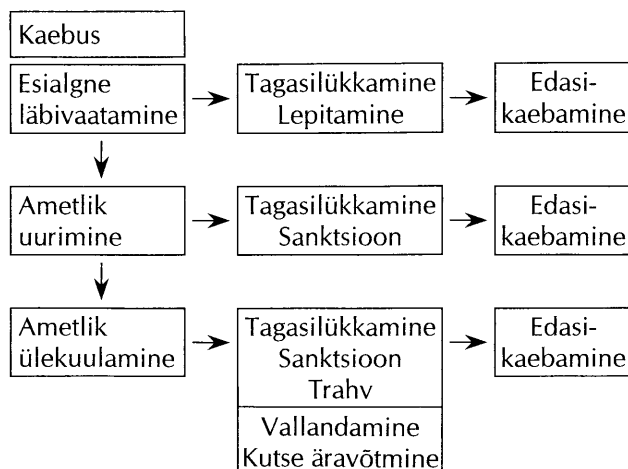
Enamikele käitumisreeglitele ühised väärtused

- ausus
- väärrikus
- õiglus
- objektiivsus
- kompetents
- privaatsuse austamine
- lojaalsus
- võrdsus

Eetikakoodeksitele omased nõuded

- Väldi ebakohast käitumist, aga ka ebakohasena näimist.
- Väldi võimalikke huvide konflikte, või välista need täielikult.
- Ole oma ala professionaal.
- Ole oma töökaaslaste vastu aus ja õiglane.
- Tunne huvi ametikohta puudutavate sotsiaalsete probleemide vastu.
- Kavandatu sujumaks elluviimiseks liigenda koodeks ja täpsusta ametikohustused.

Eetikakoodeksi elluviimise etapid

Juhtumite jaotus Valitud kutsealad Massachusetts'is

	Kaebused läbivaadatud	Kaebused tagasilükatud	Isikud korralekutsutud	Korralekutsutuid 10,000 litsentsi kohta
Raamatu-pidamine	27	12	15	12
Masinaehitus	64	54	10	5
Õigus	2191	2018	173	43
Sotsiaaltöö	63	45	18	18

Kattumine õigussüsteemiga

- kui kutseala on litsenseeritud riigiseadusega, on selle õiguslik maksmapanek riiginõuniku (kohtuministri) alluvuses. Kuritarvituste korral on tsiviilkohtuasjad samuti üheks võimaluseks
- Kui kutseala pole litsenseeritud, võivad õiguslikud abinõud hõlmata tsiviilkohtuasjad või kriminaalprotsessid, kui tegu on vastava tasemega

Praegused vastuolud

- avaliku kaitse adekvaatus, mis on võimaldatud avalike/era korraldussüsteemide poolt
- apellatsiooniprotseduurid; kui ulatuslikud need peaksid olema
- registreeritud kaebuste päritolu; peavad tulema üldsuse poolt
- täieliku avalikustamise puudumine mõnedes kutsealastes liitudes.

Kui kutseala eeskirjade taotlus on korralduslik:

- A Kaalutle tõsiselt litsentsiandja sobivust
- B Kui litsentsiandja ei ole sobiv, (või ei ole poliitiline valik) asuta ametlikud uurimis- ja kohtumõistvad protsessid ja ole agressiivne "tarbija" ja professionaalse liikme hariduse suhtes.

Eetikakoodeksi arenduskeskused

Kutseetika Uurimise Keskus

- Illinois Institute of Technology
- <http://www.csep.iit.edu/codes>

Rakenduseetika Keskus

- University of British Columbia
- <http://www.ethics.ubc.ca>

Ettevõtluse mütoloogiast varakapitalistlikus Eestis

Andres Arrak, M.Sc.

Audentese Ärikool,
Majandusteaduskonna juhataja
1984-1999 Tartu Ülikool,
Majandusteaduskond, lektor
osaleb Mikroökoonoomika doktorantuuri
kursusel Helsingi Ülikoolis

1984 - aspirantuur Tartu Ülikooli
Majandusteaduskonnas
1981.a. lõpetas Tartu Ülikooli
Õigusteaduskonna

Audentes Business School,
head of Department of Economics

1984-1999, Tartu University, Department of Economics, lecturer.
participating in Microeconomic doctoral course at Helsinki University

1984 - post graduate studies at the Department of Economics -Tartu University
1981- graduated from Tartu University, Faculty of Law

Entrepreneurial Mythology in Early-Capitalist Estonia

Abstract

Estonia may consider itself a state with market economy for the last six-seven years. Market economy differs from the conventional and instructive economy by its productive resources and its distribution of goods and services in the society by means of competition according to price information.

Entrepreneurship may be considered the practical starting mechanism of market economy. There are several definitions of entrepreneurship. The following definition may be suitable to illustrate the context of this presentation: entrepreneurship is a professional field of activities in establishing, starting and management of companies, which has to ensure the increase of the company owners' wealth in the best way.

This presentation will reveal worries about the misunderstanding of the motors of market economy and rational mechanism of operation of a company, which are spreading in early capitalistic Estonia.

The conflict between ethics and the economically rational behaviour makes the difference between early capitalistic societies (the term "cowboy capitalism" is also used) and market economies. Three more important types of misunderstanding will be brought out and their essence will be explained in this presentation.

Three more widespread myths will be highlighted: a successful entrepreneur/company is considered to be the one what: a) produces in maximum amounts i.e., what is "big", b) what gets maximum profits and c) what produces at minimum costs.

The objectives of the activities of an entrepreneur and a company tend to get confused in present-day Estonia. As we know the company makes the maximum profits while the entrepreneur expects the increase in personal welfare and personal properties. That's where the conflict of interests between an entrepreneur and the owner is concealed.

Ettevõtluse mütoloogiast varakapitalistlikus Eestis

Eesti võib ennast viimased kuus-seitse aastat pidada turumajanduslikuks riigiks. Tava- ja käsumajandusest eristab turumajandust tootlike ressursside ning kaupade-teenuste jaotumine ühiskonnas konkurentsi abil hinnainformatsiooni alusel. Viimast toimetehhanismi nimetatakse Adam Smithi järgi alates nähtamatuks käeks. Nähtamatu käsi peaks idee poolest tagama ressursside paigutuse efektiivsuse nii tootmise kui ka tarbimise seisukohalt.

Turumajanduse praktiliseks käivituse mehhanismiks võib pidada ettevõtlust. Ettevõtluse definitsioone on mitu. Autori arvates sobib käesoleva ettekande konteksti illustreerima järgmine: ettevõtlus on firmade asutamise, käivitamise ja juhtimise alane professionaalne tegevus, mis peab parimal moel tagama ettevõtte omanike vara suurendamise. Olgu siinkohal rõhutatud, et omanike vara suurendamisega võrdselt peetakse sageli ettevõtte tegevuse eesmärgiks kasumi maksimeerimist. Tegelikult

tuleb silmas pidada, et omanike vara suurendab vaid osa kasumist (nn säilitatud tulu ehk reinvesteeringut kasum), seega ei saa ettevõtte tegevuse eesmärgiks pidada kogu kasumit, mis sisaldab ka dividende või muus vormis esinevat omanikutulu.

Käesolev ettekanne ongi kantud murest väärarusaamade pärast, mis on varakapitalistlikus Eestis levinud nii ettevõtluse kui turumajanduse mootori kui ka ettevõtte ratsionaalse toimimise mehhanismi kohta. Tuleb tunnistada, et turumajanduslikuks klassikalises mõttes ei saa veel pidada ühiskonda või majandust, kus enamik hindu kujuneb nõudmise-pakkumise vahekorras, eraomandus on püha ning selle kaitse on üks riigi õigussüsteemi põhikohuseid. Turumajandus on vähemalt samavõrd käsitletav ühiskonnaliikmete olemise vormina, mida iseloomustavad kirjutatud ja kirjutamata käitumisreeglid, tõekspidamised ja miks mitte ka eetiliste normide kogum. Kusjuures just eetika ja majanduslikult ratsionaalse käitumise konflikt on see, mis eristab varakapitalistlike ühiskondi (kasutatakse ka terminit kauboikapitalism) turumajanduslikest. Mikromajanduse teooria teatavasti defineerib üsna täpselt ja kiretult ettevõtte tegevuse reeglistiku, mille alusel saab ettevõtte tegevust nimetada ratsionaalseks või mitteratsionaalseks. Olgu siinkohal ära toodud mikroteooria põhiseisukohad selles asjas. Ratsionaalselt käitub ettevõtte, mis: a) maksimeerib kasumit, b) toodab optimaalses tootmismahus ja c) leiab optimaalse kombinatsiooni hinna ja koguse vahel. Samas järjekorras käsitlemegi järgnevalt meie noore ettevõtjate põlvkonna hulgas enim levinud müüte ettevõtjaks olemise ja ettevõtte juhtimise kohta.

Kasumi maksimeerimine

Majandusteooria pakub mitmeid kasumi definitsioone. Meile pakuvad praegu huvi kolm: normaalne kasum, majanduslik kasum ja raamatupidamiskasum. Esimene neist on teatavasti see, mida peetakse hädavajalikuks miinimumiks ettevõtte majandusharus püsimiseks. See, mida peetakse normaalseks kasumiks, on ilmselt riigiti ja periooditi väga erinev. Selge on, et varakapitalistlikust ühiskonnast traditsioonilise turumajanduse poole liikumisel alaneb normaalse kasumi norm pidevalt. Veel kaheksakümnendate lõpus oli see ilmselt kolmekohaline number, alles hiljuti veel kahekohaline ning arenenud ja stabiilse turumajanduse riikides on ta ühekohaline.

Majanduslikku kasumit eristab raamatupidamise kasumist alternatiivkulu arvessevõtmine. Alternatiivkuluks nimetab majandusteooria parimast kasutamata jäetud võimalusest saamata jäänud tulu. Seda arvestatakse nn omavahenditelt, mille eest ei tule teha reaalset makset. Alternatiivkulu kontseptsioonist arusaamine ja tema rakendamine kasumi arvestamisel on ilmselt suurim käesoleva põlvkonna ettevõtjaskonna puudujääk. Eriti hoiduvad viimase kirjapanemisest just väikeettevõtted, mis sageli on ettevõtja või tema pereliikmete tööd kasutav ja pere äraelamiseks minimaalset sissetulekut tagav ettevõtlusvorm (nn sooloettevõtted). Põhiline kulu, mis kirja panemata jäetakse, on omaniku enese tööaeg.

Kuna sellise ettevõtte puhul omaniku tulu ja ettevõtte kasum ei eristu, siis on üks reaalseid võimalusi ettevõtte rentaabluks näiliseks suurendamiseks jätta omaniku tööaeg alternatiivkuluna kirja panemata.

Teine võimalus, mida olen täheldanud, on omaniku nõõ trügimine palgatööjõuks oma ettevõttes. Sageli leiavad just väiksemad osanikud, et kuna ettevõtte üldine madal rentaabluks ei võimalda neil kasumi arvelt suurt tulu loota, oleks neil palgatöölisena vähemalt minimaalne äraelamise võimalus. Ei saada sageli aru, et omanik peab endale tulu teenima ettevõtjana ettevõtet arendades ja turul mingit kaupa pakkudes, tööline saab aga garanteeritud miinimumtasu ka siis, kui ettevõtte üldse midagi ei müü. Selline rollikonflikt on eelkõige seotud omaniku ja tööliste rolli tahtmatu või tahtliku segiajamisega. Ettevõtjaks olemisest kui teatava sotsiaalse rolli täitmisest ja sellega kaasneva vastutuse tunnetamisest on esimese põlvkonna ärimehed sageli alles väga kaugel.

Siia võiks lisada veel saamatajäänud rendi - juhul, kui tootmine või teenuse osutamine käib omaniku pinnal, aga ka saamata jäänud laenuintressi investeeritud summalt. Sageli on raske mõista, et pangast laenuks saadud ning enda säästetud rahasumma investeerimisel ettevõttesse tuleb mõlemal juhul pangaintress kuluna kirja panna: ühel juhul realselt pangale makstava summana ja teisel puhul saamata jäänud intressina sama summa paigutamiseks tähtajalisele hoivusele.

On selge, et kui ettevõtjad oskaksid ja tahaksid arvesse võtta alternatiivkulu ning jääksid ettevõtlusele vaid normaalse kasumimarginaali ületamisel, oleks meil ettevõtteid ja ettevõtjaid palju vähem. Tuleb tõdeda - paljud tegelevad ettevõtlusega hoolimata madalast rentaabluks. Nimetatud asjaolu tuleb nii töökohtade loomise ja hõive kui ka majanduse paindlikkuse seisukohast pidada isegi positiivseks.

Järgnevalt tahaksin aga puudutada üht probleemi, mis on samuti seotud suhtumisega ettevõtte kasumisse. Nimelt kipuvad ettevõtja ja ettevõtte tegevuse eesmärgid tänapäeva Eestis sageli sassi minema. Ettevõtte teatavasti maksimeerib kasumit, ettevõtja ootab isikliku heaolu suurenemist ja oma vara kasvamist. Siia ongi peidetud ettevõtja ja omaniku huvide konflikt. Kuidas suhtuda viimase paari aasta panganduse ning tootmissektori pankrotilainet jälgides sellistesse nähtustesse, et ettevõtjad ehitavad ettevõtte pankrotist või pankrotieelsest seisundist hoolimata üha uhkemaid maju ja sõidavad üha uhkemate autodega; või sellesse, et mitme panga uhked peahooned valmisid mõni päev enne nende pankade pankrotti minekut või ühendamisest teistega. Lääne ülikoolis majandusteooriat ja ärijuhtimist õppinu jaoks on selline olukord vähemalt koomiline. Eesti majanduse kui terviku jaoks on kirjeldatud mentaliteedi levik aga vähemalt arengut pidurdav; mõnede majandussektorite jaoks aga katastroofiline. Kas me aastal 1999 ikka oskame vastata küsimusele, miks likvideerusid 1997-1998 omamaine massimeedia (eelkõige kirjutav) ning pangandus. Tavaliselt ülivõrdeid

kasutav ajakirjandus on siinkohal olnud küll ülitagasihoidlik, nimetades nii Maapanga kui ka mitme teise puhul põhjuseks juhtimisvigu. Kui me nimetame ettevõtte ja omaniku isikliku heaolu sassiajamist juhtimisveaks, siis ma olen meie ajakirjandusega nõus. Selge on aga seegi, et siinkohal võiks tarvitada ka veidi räigemaid sõnu.

Majandusteoreetikuna näen kõige selle taga siiski kontseptuaalselt erinevat arusaamist ettevõtte pikaajalise turul püsimise reeglistikust ühelt poolt ning lühi- ja pikaajalisest kasumi maksimeerimisest teiselt poolt. Meie esimene ettevõtjate põlvkond pole mitte niivõrd huvitatud ettevõtte aastakümneteks ja miks mitte ka aastasadadeks püsijäämisest, vaid lühiajalise kasumi võimalikult kiirest väljavõtmisest ning isikliku heaolu tagamisest. Kas mitte liiga vara ei hakka meie 40aastased ettevõtjad rantjeedeks? Kui sellist käitumist ei saa mikrotasandil ühelegi ettevõtjale eraldi pahaks panna, siis ei tasu ka väga imestada, miks üks ettevõtte teise järel ning üks majandusharu teise järel väliskapitalile üle läheb. Põhjust ei tule sageli otsida Eesti kapitali ja Eesti turu väiksusest, vaid hoopis selle ettevõtjate põlvkonna orientatsioonist ja mentaliteedist ning arusaamisest turu toimimise reeglitest.

Kas suur on ilus?

Mikroteooria defineerib optimaalse tootmismahu ettevõtte jaoks väga kiretult: see on selline tootmismah, kus piirtulu võrdub piirkuluga. Turumajanduses on olemas jõud, mis suruvad mitteoptimaalses koguses tootva ettevõtte turult välja. Probleem oleks ilmselt poole väiksem, kui meie ettevõtte oleks turul üksi - sellisel juhul võiks reeglite rikkumine jääda pikka aega karistamata. Kuid ettevõtted pole ükski; kui üks neist rikub reegleid, siis teised ei pruugi seda teha ning karistus on kiire tulema.

Siinkohal tooksin esile kolm enim levinud müüti: edukaks ettevõtjaks/ettevõtteks peetakse seda, kes: a) toodab maksimaalses mahus, s.o kes on "suur", b) kes saab maksimaalset tulu ja c) kes toodab minimaalse kuluga. Vaatleme neid müüte kompleksis. Kõige lihtsama kasumi valemil abil on kerge ära tõestada, et tulu maksimaalsus ja/või kulu minimaalsus ei saa olla eesmärk iseeneses. Kasum nimelt leitakse valemiga: kulu miinus tulu. Eriti Eesti kaupmeeskonna hulgas on ikka veel levinud arusaam, et müües päevas ühe asja ja hästi kallilt, on võimalik turule püsima jääda. Poolast või Türgist toodud Hiina kaupa kahekordse hinnaga edasi müüa õnnestus vaid väga lühikest aega. Ärikate põlvkonnast ärimeeste väljasõelumise olulisimaid kriteeriume ongi autori arvates arusaamine, et odavalt tootmine või kallilt müümine pole mitte eesmärk iseenesest. Kallilt võib müüa, kui kaup on hea, ja ka "rämpsust" saab lahti, küsimus on vaid hinnas. Võrreldes nn kaubandusliku juurdehindluse suurus eri hulgi- ja jaekaubanduse ettevõtetes, võib saada üsna ülevaatliku pildi omanike majanduslikust haritusest, mis sageli pole üldse võrdelises sõltuvuses äri- või majanduskoolis

veedetud õpiaastatega. Seda, et ettevõtte ei teeni mitte kõrge hinna ega väikese kulu, vaid eelkõige käibe pealt, pole ilmselt mitte kõik ettevõtjad taibanud.

Teisena tahaksin siinkohal puudutada ettevõtte suuruse probleemi. Loodetavasti mäletab enamik inimesi veel neid argumente, millega pangad oma ühinemist õigustasid. Teatavasti toimus see kõik kliendi, s.o hoiustaja huvides, sest suur pank (ettevõtte) olevat riskivabam, suutvat odavamalt toota ja paremini teenindada. Kui suurem ettevõtte oleks ka automaatselt riskivabam, siis poleks sellist pankrottide lainet tohtinud järgneda. Arvan, et kui Eesti Pank on oma lühikese ajaloo jooksul ühe suure vea teinud, siis on see surve avaldamine pankade kasvamiseks, sh nende ühinemise teel.

Vaatame jälle majandusteooria poole. Väga lihtsate vahenditega saab ära tõestada, et mida rohkem on ettevõttel turujõudu (s.o mida suurem ta on oma majandusharuga võrreldes), seda vähem ta toodab ning seda kallimalt ta müüb optimaalse tootmismahuga võrreldes. Näiteks on Hansapangal õnnestunud Eestis taastada järjekorrad. Kui monopoolses seisundis oleva ühiskondliku sektori puhul on see mingil määral loomulik, siis erasektori puhul on see kindlasti taunitav. Vaid täiuslikus konkurentsisis on majandusharu tootmismah, maksimaalne ja hind minimaalne. Selles kontekstis tunduvad pankurite või muude ettevõtjate jutud enne järjekordset ühinemist eriti vähe veenvad. Ettevõtte oluline kasv turu suhtes või ettevõtete ühinemine ei saa pakutava koguse ja küsitava hinna kontekstis mitte kuidagi olla tarbija huvides. Asi pole selles, kas õnnestub leida argumente ühinemise kasuks. Need on kindlasti olemas, nagu näiteks võimalus tänu suurematele uurimis- ja arenduskulutustele arendada tooteid jne. Kogu küsimus taandub ühiskonna seisukohalt sellele, kas negatiivsed jooned kaaluvad positiivsed üles või mitte. Igal juhul on võimalik tõestada, et väide "suur on ilus" pole a priori igal juhul kehtiv.

Lõpetuseks tahaksin peatuda suhtumisel hinda kui ühte olulisimasse turumajanduslikku kategooriasse. Ühelt poolt on hind põhiliseks infokanaliks tootja ja tarbija vahel; üks ei pea teist nägupidi tundma ega olema kursis tolle isiklike probleemidega.

Teiseks on just suhtelised hinnad need, mis paigutavad ressursid ühiskonnas võimalikult efektiivselt. Kui keegi näiteks võrdleks viinapudeli ja keskmise raamatu hinda Eestis, õigemini nende hinna muutumist viimase kümne aasta jooksul, saaks ta üsna palju öelda Eesti ühiskonna arengu kohta tervikuna. Sellest, et kõrge hind või kallilt müümine pole eesmärk iseenesest, oli juttu juba eespool. Siinkohal tahaksin mainida Euroopa ja Ameerika traditsiooniliselt erinevat suhtumist hinnasse. Ameerikat võib õigusega pidada maaks, kus "on alati võimalik leida hea tehing" (there is always a good deal available). Euroopas on hind sageli paindumatum. Kui me muidugi jätame välja lõunariikides levinud kombe n-õ igaks juhaks panna esimene hind kohe kahekordne. Ühelt poolt on Euroopa hinnad Ameerika omadega

võrreldes kõrgemad, kuna heaoluühiskonna ülesehitamine on kallid ning maksukoormus seega kõrgem. Teiselt poolt näitab paindlikult "õige" hinna otsimine ka suuremat ettevõtlikkuse vaimu. Hind ei tohi olla midagi püha ja igikestvat nagu vanavanemate pilt kaminatoa seinal. Hind peab paindlikult reageerima tarbija maitsele, aastaajale, nädalapäevale ja miks mitte kellajaale. Kes on vähegi kursis Põhja-Ameerika kaubamajades tehtavate 50-70% allahindlustega, seda panevad Eesti kaupmeeste 10% supersoodsad allahindlused parimal juhul muigama. Kas ikka on mõtet korraldada allahindlust Tartu kaubamaja stiilis - ette teatamata vaid paariks tunniks ja umbes igale kahekümnenendale kaubale. Kusjuures infot lekitati nii, et see jõuaks oma töötajate ja parimate sõpradeni. Kevad- ja sügishooaja kaupade allahindlused jõudsid Eestisse koos välisfirmadega, ent kuna need on põhiliselt Skandiinaavia firmad, siis on ka allahindluse protsent skandiinaavialik.

Lõpetuseks konkurentsist

Vähemalt viimasel aastakümnel on Eesti majandus- ja ärikoolides õpetatud, et kõigist majanduse korralduse vormidest on turumajandus parim (küll mitte ideaalne,

aga parim) ning et kõigist ressursside paigutuse viisidest on konkurents soodsaim. On vist saatuse paradoks, et tänapäeval peaks majandusõpetuse tundides õpetama järgmist: konkurents on küll teoreetiliselt kõige parem ja kõige efektiivsem turu struktuur, aga ettevõtja tegeliku edu saladus peitub sellest kõrvalehiilimises. Ideaalne oleks situatsioon, kus teised konkurendid turul "konkureerivad" konkurentsi reeglite järgi, minu ettevõtte aga leiab mingid muud teed kasumi maksimeerimiseks. Kuidas teisiti hinnata Soome ametiühingute survet Eesti meremeeste palgade tõstmiseks kõrgemale presidendi palgatasemest. Kui asi oleks piirdunud vaid ametiühingutega, oleks seda võinudki pidada kahe konkurendi omavaheliseks jõukatsumiseks. Kuid nagu selgus, asus ka Soome õigussüsteem seisukohale, et konkurents on küll hea, aga sellest loobumine veelgi parem. Loodan, et välismaisest negatiivsest survest ning iseenda kasvuraskustest hoolimata on Eesti ettevõtjad võimelised loobuma armsaks saanud müütidest ning kasvama ärikatest ärimeesteks, kes suudavad rahuldada nii sise- kui ka välismaise tarbija kõige kapriissemad vajadusi, ja olema võrdväärseks partneriks oma välismaisele konkurendile.

Eetika äris = eetika poliitikas

Harri Tiido

Raadio KUKU peatoimetaja

Lõpetanud Tartu Ülikooli inglise filoloogial
erialal
Töötanud Ameerika Hääle eesti toimetuses
toimetajana
Kuulub Rahvusvahelisse Ajakirjanike
Föderatsiooni
Põhja-Atlandi Instituudi juhatuse liige
Trilateraalse Komisjoni Euroopa Täitevkomitee
liige

Radio KUKU, Editor-in-Chief

BA Tartu University, English and Germanic
studies
Has worked as Editor, Editorial Board, Voice of America
Membership of the International Federation of Journalists
Member of Board of the North Atlantic Institute
Member of the European Executive Committee of Trilateral Commission

Ethics in Business Equals Ethics in Politics

Abstract

In any state, especially in a state with its society in the process of formation, behavioural patterns of entrepreneurs and politicians are interrelated in many ways. The level of ethical behaviour in one area affects that in another, to a certain degree.

The smaller the state is, the more closely interrelated its politics and entrepreneurship are.

To raise money for their election campaigns, politicians crave for the support of entrepreneurs, and thus many of them view entrepreneurship as a landing ground after either forced or voluntary retrieval, or an opportunity to trim or window dress their economic situation.

Consequently, many politicians try to avoid conflicts with, at least a part of the business world.

Entrepreneurs, in their own turn, are eager to take advantage of the favours of politicians in moulding legislation and, to add, the favours of state officials in obtaining, for example, state orders.

Under the circumstances of the slow yet consistent regulation of Estonian legislation there is a decrease in high profits derived from exploiting the "grey zone" of legislation.

State orders, subsidies and so on are becoming a source of profit for an entrepreneur, especially for an uncompetitive one. For that purpose one needs to secure the support of politicians, and even to buy it, if need be. Politicians and entrepreneurs act upon shaping their behavioural patterns as mutually boosting agents both in positive and negative directions.

The politician urged and roused by the need to pay for the favours of the entrepreneur is thus forced, at times, to make decisions difficult to be justified as expedient.

The issue can frequently be reduced to miscalculation of power as such, and that brings forth, in its turn, autocracy of the politician on power reflected by the principle:

"I myself know what I'm doing, and let the people make their decision on me when the next elections are due."
In these cases there is a growing tendency to view oneself rather executing than representing power (a representative with the people's mandate).

Is it possible to impose the rules of the game on making politicians and entrepreneurs behave ethically? Violations of ethical norms similarly to those of law can only be diminished by shaping and moulding the general attitude of the society but hardly eradicated or exterminated. Not a single society has ever succeeded in doing it.

The role of the public is momentous as well. If the society on the whole accepts and admires those who due to their doubtful affairs have reached the realms of the "elite", the stimuli to force politicians and entrepreneurs to act similarly will be maintained as reflected by the principle: "If they could do it, why not me?"

Eetika äris = eetika poliitikas

Igas riigis, eriti aga kujuneva ühiskonnaga riigis, on ettevõtjate ja poliitikute tegevus ning käitumismallid omavahel paljuski seotud. Järelikult mõjutab eetilise käitumise tase ühes valdkonnas vältimatult seda taset ka teises vallas. Võrrandis "eetika äris = eetika poliitikas" on, kui täpne olla, tegelikult üks osa puudu, nimelt ametnikkond või täitevvõim nii riigi- kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil.

Jätkem kõrvale ideaalvariandid ehk ülieetilised poliitikud ja ettevõtjad, kes on üdini ausad, ideelised ning tegutsevad ainuüksi rahva huvides. Neid on lihtsalt niivõrd vähe, et üldist pilti nad oluliselt ei mõjuta. Räägime nendest poliitikutest, ettevõtjatest ja ametnikest, kes esinevad reaalses elus. Kohe alguses olgu öeldud, et siinkõneleja ei soovi teps mitte väita, nagu oleksid kõik korrumpeerunud ja ebaetilised. Seda mitte, kuid otsuste langetamisel mõjutavad inimest väga mitmed tegurid, mis juriidiliselt ei pruugi isegi mingit korruptsiooni tähendada ja mida ka eetiliselt on raske hukka mõista. Kõike on võimalik põhjendada ja väga paljut ka õigustada "poliitiliste kaalutluste, strateegiliste huvide" või muu sellisega.

Ühine nimetaja eetikaprobleemidele poliitikas, ettevõtluses ja ametnikkonnas on võim. Võim võib avalduda mitmesugusel kujul, kas mingite majanduslike hüvede saamise võimalusena, kontrollina mingite otsuste üle, teenete osutamise võimalusena või veel mingil muul moel.

Poliitikute huvil teha koostööd ettevõtjatega on kaks võimalikku aspekti. Esiteks, valimiskampaaniate finantseerimine, ja teiseks, otsene isiklik majanduslik huvi. Teine neist võib väljenduda veel kahes alaliigis: kas otsese kasuna - rahana või teenusena, või pinnase kujundamisena iseenese ajutiseks või alaliseks ettevõtlusesse siirdumiseks. Jätan siinkohal kõrvale tavalise suhtlemise, mida on vaja selleks, et õppida tundma ettevõtjate huve, vajadusi ja probleeme riigi ettevõtluskliima üldiseks parendamiseks.

Ettevõtjate huvi poliitikute vastu on samuti mitmetasandiline. Esiteks, seadusandliku keskkonna kujundamine ettevõtluseks. Ausate ettevõtjate puhul tähendab see soovi tagada võrdsed konkurentsitingimused, selge ettevõtluskeskkond, lihtne maksustamissüsteem jms. Ebaausate ettevõtjate huvid on sama siirad, kuid teise suunitlusega. Nemad võivad eelistada just seadusandlikku ebamäärasust, auklikku või vastuolulist maksustusteemi, ebamääraseid tollitingimusi või muud seadusest möödahiilimist soodustavat.

Teiseks on ettevõtja tihti huvitatud ka riiklikest tellimustest, mille puhul on peale poliitikute kindlalt huviorbiidis ka eri tasandite täitevvõim. Mida suurem on riigi osa majanduses, seda suurem on ka ettevõtjate huvi riigiga kasulike tehingute sõlmimise vastu.

Kujunevates ühiskondades liigutakse seadusandlikust "hallist tsoonist" seaduslikkuse poole. Osa ettevõtjaid soovib aga jätkata keskkonnas, milles nad on harjunud toimima ning milles on võimalik lühikese ajaga saavutada suurt tulu. Teine osa võib aga olla samadest eesmärkidest huvitatud põhjusel, et alles tegevust alustanuina soovitakse kiiresti majandusliku heaolu poolest teistele järele jõuda. Teisisõnu - osa ettevõtjaid on huvitatud seadusandluse määramatusest. Üks võimalus oma huve saavutada või vähemalt protsesse mõjutada ongi suhted poliitikutega.

Kui ettevõtjad teenivad suurt kasumit seadusi eirates ja see tegevus kujuneb karistamatuks, siis avaldab selline olukord kahesugust mõju. Kõigepealt leiavad paljud ettevõtjad ja ka poliitikud, et "kuritegu tasub end ära". Teiseks võib kiirkasumitest tulnud raha leida tee ka poliitikute finantseerimisse ja nende sõltuvusse seadmisest sellest rahast. Raske on muuta seadusandlikku keskkonda, mille aukude kaudu on sinu enese poliitilist tegevust finantseeritud. Üldjuhul võib väita, et mida ebaetilisem on poliitikuid toetav ettevõtlus, seda raskem on ka poliitikul eetiliseks jääda. Ja vastupidi - mida ebaetilisem on poliitiku käitumine võimu teostamisel või enese kui poliitiku võimaluste kasutamisel ja võimu teostamisel, seda rohkem tõmbab selline poliitik ligi ebaetilisi ettevõtjaid ning seda rohkem kinnistub ebaetilisuse kui põhimõtte levik ühiskonnas. Ettevõtja kohaneb keskkonnaga, kus ta toimib, ja kui keskkond on poliitikute ning ametnikkonna tasandil näiteks korruptiivne, siis kujundab ettevõtja sellest tulenevalt oma finantstegevuse lihtsalt ümber. Kulude osas tekib eraldi altkäemaksurida ja üldjuhul väheneb samavõrd või veelgi rohkem seaduslikeks maksudeks eraldatava raha osakaal kulude poolel. Meenutame, et see probleem on rahvusvahelise ulatusega ja organisatsioon Transparency International loodi omal ajal just rahvusvahelises ulatuses niisuguste korruptiivsete kulude ja tulude vastu võitlemiseks. Paljudes lääneriikides oli alles hiljuti, mitmes riigis on aga praegugi võimalik arvata välisriigis lepingu sõlmimisel altkäemaksuks tehtud kulutused maksude tasumisel maksustatavast tulust maha.

Rahvusvaheliselt on seadusandlus selles valdkonnas läinud karmimaks, kuid mitmes vastavad seadused vastu võtnud riigis kurdavad ettevõtjad "ebaõiglase konkurentsi" üle. Põhjus on lihtne - kui korruptsiooniga kaasa ei lähe, siis mõnes riigis, eriti idamaades ja endises idablokis, lepinguid tegelikult enam sõlmida ei õnnestu, või on nende lepingute tingimused korruptsiooni aktsepteerivate konkurentide omadega võrreldes ääretult ebaõiglasel.

Sama probleemi täheldatakse praegu ka Eestis. Massiline käibemaksupettuste jada, tollimaksust ja aktsiisidest möödahiilimine ning muud seaduserikkumised muuda-

vad nii-öelda ausa äritegemise märkimisväärselt vähem tulusaks, puhuti aga suisa kahjumit tootvaks. Kui seaduserikkumised on aga massilised, siis on kas seadustes endis või nende rakendamises mingid olulised puudused. Seaduserikkumiste massilisust arvestades on ka piisavalt raha - ma mõtlen selle all teatud ettevõtjaid, kes on huvitatud sellise olukorra jätkumisest. Poliitikut tagant kihutav vajadus tasuda talle ettevõtja poolt osutatud teenete eest omapoolsete vastuteenetega sunnib teda puhuti langetama otsuseid, mida otsustarbekuse seisukohalt on raske põhjendada. Tegemist ei pruugi olla otsese seaduserikkumisega, piisab ka lihtsalt alusetutest eelistustest, mõne seaduseelnõu puhul poolt või vastu hääletamisest, ühe või teise otsuse kaitsmisest. Küsimus võib tegelikult puhuti taanduda ka võimu kui sellise teostamise valele hindamisele, mis võib kaasa tuua isevalitsejaliku käitumise põhimõttel: "Ise tean, mida teen, mulle on antud rahva mandaat ja rahvas otsustagu minu üle järgmistel valimistel." Eestis on juba kuulda kõiki seadusi järgivate ärimeeste suurt nurinat selle üle, et riigis ei valitse ettevõtluse vallas seaduslikkus ja erinevused maksude tasumisel teevad ausa ettevõtja konkurentsivõimetuks. Selline rahutus on eriti silma torganud alkoholitootjate ja -müüjate hulgas, kuid ka näiteks toidukaupade sisetootjate seas. Niisugune olukord mõjutab omakorda ka riiki tulevaid investeeringuid, peletades eemale seaduskuulekaid ja meelitades ligi hämaramehi.

Kas on aga üldse võimalik, et ettevõtlus saab rakendada poliitikuid ka otseselt ebaseadusliku tegevuse jaoks tingimuste loomisel? On küll.

Toon ühe näite, mis ei pruugi sugugi selle nähtusega seotud olla, kuid mis ei pruugi ka täielikult vale olla.

Eestis tõsteti järsult tubaka ja alkoholi aktsiisimaksu, hoolimata hoiatustest, et tulemuseks on kõigi eelduste kohaselt salaviina ja salasigarettide leviku järsk kasv ning et see otsus osutub teeneks eelkõige illegaalsetele struktuuridele. Tulemus on praegu hästi näha - riik jääb iga päev ilma rohkem kui miljonist kroonist, legaalsete viinatootjate ja -kaupmeeste toodang ja läbimüük on järsult vähenenud, salaviin on kujunenud alkoholiturul kõige levinumaks margiks. Pluss tubakatoodete turg - aastast saamata jäävate maksude summat hinnatakse 275 miljonile kroonile. Kokku jääb aga aastast aktsiisimaksu saamata umbes 700 miljonit krooni. Need sajad miljonid maksude ja aktsiisina laekumata jäänud kroonid on seega siirdunud kuritegeliku maailma kukrutesse. Teine näide samast vallast. Tänavu aprillis jõustunud alkoholiseadus lõpetab piirituse müügi alates tuleva aasta algusest. Müüa tohib vaid juba sisseostetud varusid. Samal ajal lubas Soome piiritust turismireisilt kaasa tuua võrdsest muu kange alkoholiga. Jaekaubandusettevõtete varud lõppesid kohe, juurde osta nad justkui ei tohiks. Samas on piirituse väljavedu turistide kottides kasvanud kümneid, kui mitte sadu kordi. Ja kõik nad ostavad seda piiritust Eestis mitte hulgi-, vaid jaemüügist, kus seda loogiliselt olla ei tohiks.

Seega andis jõustunud alkoholiseadus lihtsalt kuritegelikule maailmale veel ühe tuluallika.

Võimalik, et eeltoodud näidete puhul oli tegemist lihtsalt lühinägelikkusega või sellega, et seadused kiirustasid täitevmehhanismidest liiga kaugele ette. Kuid välistada ei saa ka teatud varakate ringkondade tellimust. Kui kuritegeliku kasumi poolel on tegemist sadade miljonite kroonidega, siis ei saa tepe mitte välistada näiteks kümnendiku ehk kümnete miljonite kroonide suunamist poliitikasse eesmärgiga tagada tulu jätkumine ka tulevikus. Nagu öeldud, ma ei väida, et just nii on toimunud, kuid kordan, et seda ei saa ka välistada.

Tegelikkuses on ärimaailma ja poliitikute eetika seotud tohutu hulga palju peenemate ja keerulisemate niitidega, mida on tihti võimatu märgatagi.

Üks nähtav ja otsene seos on liikumine kolmnurgas äri-poliitika-võimuaparaat. See tähendab, et poliitik on mingi ajavahemiku poliitikas, siirdudes sealt riigiametisse ja sealt edasi (või tagasi) ettevõtlusesse ning ringiga võib-olla uuesti poliitikasse. Iga lüli selles ketis võib seega olla ettevalmistav etapp järgmiseks. Järelikult liiguvad samas kolmnurgas poliitikuga/ettevõtjaga/ametnikuga kaasa ka tema eetilised põhimõtted, mis olenevalt isiku edukusest või ebaedukusest mõjutavad ka tema ümbruskonda kõigis kolmes lülis.

Ettevõtlus võib ja saab olla poliitiku jaoks nii stardiplatsiks poliitikasse siirdumisel kui ka maandumisväljakuks sealt ajutiselt või päriselt tagasitõmbumisel, olgu siis vabatahtlikult või olude ehk valijate sunnil. Kui poliitik või ka riigiametnik mõtleb juba eelseisvale ettevõtlusesse siirdumisele, siis on huvide konflikt kõige kergem tulema. Tulevane tegevus võib vajada pinnase ettevalmistamist ja kui praegune positsioon seda võimaldab, siis on ka kiusatus tihti ületamatu. Mõnel juhul ei olegi tegemist kiusatusega, kõike käsitletakse kui loogilist ja loomulikku tasu senise poliitiku- või riigiteenistujakarjääri eest. Või veelgi lihtsam mõttemall - aga kõik teevad ju nii!

Kas on võimalik kehtestada mingid sellised mängureeglid, mis välistaksid nii poliitikute kui ka ettevõtjate ebaeetilise käitumise ja nendevahelise ebaeetilise vastastikuse mõju? Vaevalt, välja juurida ei ole seda õnnestunud seni veel üheski ühiskonnas. Ebaeetilist käitumist saab vaid vähendada. Ettevõtjate puhul on selleks vahendiks selge seadusandlus ja selle toime- ning kontrollimehhanismid, riigiametnike ja poliitikute puhul nende tegevuse maksimaalne läbipaistvus avalikkuse ees.

Palju sõltub selles kontekstis aga ühiskonna arengust tervikuna, samuti avaliku arvamuse küpsusest. Kui ühiskonnas valitseb üldiselt tauniv suhtumine ebaeetilisse käitumisse ja selle abil saavutatud tulemustesse, siis võib olukord paraneda. Ohtlik ei ole veel ka üksik ebaeetiline poliitik või ettevõtja või riigiametnik või väike rühm selliseid tegelasi. Kui aga

avalikus arvamuses levib vaikiv arusaam, et eetiline ehk aus poliitik või ettevõtja või riigiametnik on lihtsalt inimene, kes ei oska elada, kui naine ütleb mehele, et sa oled loll ja sellepärast me elamegi nii viletsalt, kui isa õpetab poega, et elamine vajab oskust nihverdada, kui ühiskond naudib ja imetleb küsitavalt rikastunud tegelaste elu klantspiltidel, siis on asjad kehvad. Mõni aasta tagasi küsiti ühes kõrgkoolis suures konkurentsisis haldusalale õppima pürgivate noorte käest, miks nad tahavad just seda ala õppida. Päris märkimisväärne osa noortest teatas, et nad soovivad minna tööle riigiametnikuna, kuna seal on hea sissetulek. Meenu-tame, et siis olid riigiametnike palgad veel väiksemad kui praegu. Järelikult ei peetud silmas mitte palka, vaid rahategemise võimalusi. Minu teada on aga riigi-ametnikul eriti keeruline töö kõrvalt mingit muud kohta pidada. Seega mõeldi otseselt korruptiivset tulu. Mõned noored ütlesid selle ka välja. Loodetavasti on olukord praeguseks muutunud, kuid just niisuguse mõttelaadi levik loob pinnase nii poliitikute kui ka ettevõtjate ebaeetiliseks käitumiseks või selle jätkamiseks. Need noored peaksid muide varsti kõrgkooli lõpetama ja tööle asuma.

Igal ühiskonnal on sarnaselt loodusega isepuhastumisvõime. Kuid nagu looduses, nii ka ühiskonnas on mingi kriitiline piir, mille ületamise korral enesepuhastusvõime ei saa saastatusega enam hakkama ja loodus, ehk ühiskond, annab alla.

Eesti poliitikutel on seni veel puudulikult arenenud üks väga vajalik komponent - nimelt poliitilise vastutuse tunne. See on see ajend, mis paneb ministri tagasi astuma pelgalt tema haldusalas toimunud ebaseadlikkude vahejuhtumite või temale enesele langenud kahtluse tõttu ilma, et ta isiklikult toimunu või toimuva eest vastutav oleks. Selline üldise moraalse ja poliitilise vastutuse tunne on vajalik ühiskonna üldise eetilise kliima säilitamiseks. Ärimaailmas on asi näiliselt lihtsam, sest seal paneb kahjumi teke ettevõtja tuleviku paika. Teisalt on asi äriilmas ka keerulisem, seda juhul, kui tegevus on aktsionäridele või äripartneritele kasumit tootev, aga eetiliselt väga küsitav, et mitte öelda seadusi rikkuv. Ka siin on poliitiku ja ettevõtja tegevus vastastikku võimendav - ebaeetilisus ühes valdkonnas on rammus pinnas samasugusele ellu ja seadustesse ning

eetikanormidesse suhtumisele teises tegevussfääris. Eesti näidet kasutades - kui ärimaailmas nii eetika- kui töönaoliselt ka seadusenormide rikkumisega hakkama saanud tegelane võetakse vastutavale riigitööle, siis on midagi mäda. Loogiline oleks ka pettusega hakkama saanud äritegelaste kadumine ettevõtlusest. Kuid võta näpust - paljud neist tõusevad ikka ja uuesti esile uues rollis, ning sõnades ausust ja eetilisust pooldavad ettevõtjad on nõus nendega taas koostööd tegema, lootes ilmselt sellele, et kui kedagi ka alt veetakse, siis kedagi teist, mitte neid.

Ebaeetilised poliitikud, ettevõtjad ja riigiametnikud esinevad kõigis ühiskondades ja eri riikides on tegelikult suhtumine neisse erinev. Jätame kõrvale erinevuse Lääne ja Ida ühiskonna vahel, sest selle käsitlemine eeldaks eraldi teemaarendust. Piirdume vaid tõdemusega, et kujunevas ühiskonnas on ebaeetilisusel kergem riiklikult ning ühiskondlikult aktsepteeritavaks argipoliitikaks saada kui neis ühiskondades, kus on väljakujunenud ja lihvitud tavad, arusaamad ning seadusandlus.

Eesti on eesmärgiks valinud eetilise ja demokraatiahormidele vastava ühiskonna. Samas on meil mitmeid ettevõtjaid ja vähemalt mõned poliitikud, kelle arvates on selle eesmärgi saavutamine õigustatud ka ebaeetiliste vahenditega. Teisisõnu - iga ühiskond peab nende arvates läbima "röövkapitalismi" ehk "kapitali algse akumulatsiooni" perioodi, seejärel tuleb tõmmata joon vahele, kõik toimunu andeks anda ning hakata ausalt elama. Ühelt poolt on seisukoht pragmaatiliselt õige. Teisalt - mulle on näiteks üsna ükskõik, kas inimene oli varas ühe, teise või kolmanda ühiskondlik-majandusliku formatsiooni ajal. Ta jääb minu silmis ikka vargaks. Täpselt samuti pole midagi parata, kuid ebaseaduslikult soetatud kapitali, sealhulgas poliitilise kapitali najal hiljem juba seaduslikult ja eetiliselt saavutatud tulemused on ikkagi baasist tulenevalt täpselt samuti ebaseaduslikud ja õigustamatud. Seadusandluses kehtib põhimõte, et võltsitud dokumentidega tehtud tehingud on õigustühised. Samavõrd õigustühised peaksid olema ka ebaeetilisel ja ebaseaduslikul teel saavutatud majanduslik edu ja poliitiline positsioon. Kuid see jutt kisub juba ilukirjanduse ja idealismi valdkonda, millel reaalse eluga võrdlemisi vähe pistmist.

Business Ethics at Bentley College. The Gadfly Project

M. Francis Reeves, Ph.D.

**Bentley College, Waltham, Ma.,
Filosoofia professor**

1967 Boston University, Ph.D, Filosoofia

1950 The Ohio State University,
Filosoofia eriala

1949 Olivet Nazarene College, BA

**Bentley College, Waltham, Ma.,
Professor of Philosophy**

1967 Ph.D. Boston University, Philosophy.

1950 Major in Philosophy, The Ohio State
University, Philosophy,

1949. B.A.- A.B. Olivet Nazarene College,

Ärieetika Bentley College'is. Gadfly projekt

Kokkuvõte

Kujutades end Jumala poolt väljavalituna parmuna nõelamaks Ateena linna kui suurepärasest ja üllast, ent loidu hobust, sõnab Sokrates: Ma ei lakka sütitamast teid, nii viimast kui üht, veenmaks ja sõitlemaks teid pidevalt ja kõikjal, kus iganes end ma teie seltskonnas ka ei leiaks.

Apology, 30e

Parafraseerides Websterit on sokraatiline "parm" läbi oma ideede kaitse ja analüüsi pideva järjekindlusega teisi teadlikult stimuleeriv isik. Meie "Parmutabase Projekti" kontekstis on ärieetika parm eetilise dimensiooni arengut motiveeriv abivahend, seda nii ärijuhtimise kui muudel kursustel.

Gadfly Projekt sai alguse aastail 1987-88, kui majandusarvestuse, õiguse ja informaatikasüsteemide teaduskondade õppetoolid avaldasid üksteisest sõltumatult soodsat vastukaja Michael Hoffmanni uuringule leida neile abi osutamise võimalusi sidumaks eetikat mõnede nende poolt pakutavate kursustega.

Professor Hoffman, Bentley Ärieetika Keskuse asutaja direktor, oli tol ajal ka filosoofia teaduskonna õppetooli juhataja. Ta palus mul kaaluda võimalust hakata eetika pühendunud propageerijaks nimetatud teaduskondades. Võtsin väljakutse vastu.

Sel varasel etapil töötasin tihedalt koos nende kolme erineva teaduskonna õppetooliga. Viibisin huvipakkuvate teaduskondade auditoorsel õppetööl, lugesin nende õpikuid ja vestlesin nelja silma all huvitunud teaduskonna-töötajatega.

Abistasin moodulite arendamisel ja juhtumite väljatöötamisel kursuste jaoks, mõnikord meeskonnaõppel juhtumi omandamisel ja lühikeste loenguseeriade edastamisel. Igas loengus selgitatud teooriale (utilitarism, Kanti kategooriline imperatiiv, Rawls'i lepinguteooria) järgnes nende rakendus ärieetika juhtumi näol.

Hoffmann ja mina soovisime Gadfly Projekti laiendada. Taotlesime toetust, mille meile eraldas General Electric Foundation paarinädalase gadfly-seminari läbiviimiseks studeerivaile ärijuhtimise professoreile kahel suvel.

Toetus anti ületamiseks mõningaid põhivõimalusi eetika integreerimisel ärijuhtimise kursustesse.

Esimene seminar 1991.a. mais koosnes ülalmainitud kolme teaduskonna kaheksast lektoraadist. Ärieetika Keskuse rahadega oleme jätkanud nende seminaride läbiviimist igal suvel. Nüüdseks on meil üle 60 gadfly-stuudiumi läbiteinud õppejõudude rühma.

Iga stuudiumi lõpetanu on saanud tagasihoidliku stipendiumi tunnustuseks nende poolt osutatud ajale, huvile ja panusele. Kuigi ärijuhtimise lektoraat jääb peamiselt huviorbiiti, avasime 1997.a. seminari ka muudele. Humanitaar- ja reaalteaduslektoraadid on rikastanud seminre ja lisanud põnevust.

Gadfly-seminaride spetsiifilised eesmärgid on:

(1) tõsta ärijuhtimise ja mitte-ärijuhtimise lektoraatide sundimatust ja efektiivsust eetiliste küsimuste käsitlemisel eetiliste teooriate ja nende rakendamise valguses

- (2) Tõsta lektoraadi sundimatust ja efektiivsust eetiliste küsimuste käsitlemisel aidates neil kohandada case-meetodi õpetamist sobivail juhtudel
- (3) julgustada kirjutama distsiplinaarpiiridega ristuvaid ettekandeid ja artikleid, aidates rahuldada paljude kolledzhite ja ülikoolide kasvavat vajadust eetiliste dimensioonide ühendamise järele üha enamate õppekursustega
- (4) abistada lektoraati üliõpilaste aitamisel
- suurendada nende teadlikkust eelistest küsimustest
  - tutvustada neid eetiliste teooriate ja arutlustega
  - rakendada eetilisi printsiipe ja arutelu mõjutama distsipliiniga seotud spetsiifilisi juhtumeid
  - arendama rakendusstrateegiaid ja poliitikaid kõlbeliste probleemide käsitlemisel ja takistama nende kordumist. Lahendused tuleb allutada rangele analüüsile nii kõlbelisest kui ka ärilisest/professionaalsest aspektist.

Millised on mõned käegakatsutavad tulemused? Järgnevalt mõned näited.

Majandusarvestuse, õiguse ja informaatikasüsteemide teaduskonnad on lisanud eetikamoodulid oma vajalikele põhikursustele nii esma- kui ka vanema kursuse tudengite osas. Mis tähendab, et iga nimetatud kolme teaduskonna tudeng saab tutvustatud eetikaga. Õigusteaduskonna endine dekaan ja gadfly-seminaris osalenu, Gerald Ferrera, avaldas kirjatöö pealkirjaga "Eetika õiguslikus keskkonnas: õigusliku realismi suurendus" (ajakirjas "Journal of Legal Studies Education"), mida Ärijuhtimise Õiguslaste Uuringute Ameerika Akadeemia tunnustas kui väljapaistvat artiklit ja millele omistati Ralph Hoerber'i Auhind. Palju teisigi artikleid on kirjutatud Gadfly Projektiga seotud inimeste poolt. Informaatikasüsteemide teaduskonna kaks liiget kirjastasid õpiku eetilises otsustamises ja infotehnoloogias: **Ethical Decision Making and Information Technology: An Introduction with Cases** (Mitchell McGraw-Hill).

Palju teisigi ootamatuid tulemusi on Gadfly Projekt kaasa toonud.

Näitena võib tuua filosoofia teaduskonna poolt väljatöötatud eetiliste teooriate ja mõistete sõnastiku. Me selgitame seda sõnastikku meie nõutava kursuse kõigis osades, Ph 101. Sõnastik on arvutis kättesaadav nii tudengeile kui ka professoritele kursuste ettevalmistamisel. Kuna sõnastik sisaldab eetika teoreetilist fundamentaalbaasi ka teiste teaduskondade põhikursuste ulatuses, siis ei tarvitse ärijuhtimise õppejõud seda enam esitada eetiliste probleemide käsitlemisel oma vastavatel kursutel. Bentley Gadfly Projektile suunatud toetus laienes ka sellele, et loodi ülekolledzhiline komitee (Teaching Ethics across the Curriculum Committee, TEACC) julgustamaks eetika õpetamist kõigil kursustel. Gadfly Projekti väärtust on samuti tunnustanud Ameerika Ärikolledzhite Assamblee, osundades sellele kui näitele innovaativsest tegevusest, milline kujutab endast USA juhtimisalase hariduse parimat teostust. Gadfly Projekt sai rahvusvahelise ulatuse, kui mind kutsuti läbi viima paarinädalast seminari 1992.a. suvel Filippiinidele, Ateneo Ülikooli Manilas.

Gadfly seminar leiab aset 1999.a. mais, Tallinnas Eesti Kõrgemas Kommertskoolis.

Business Ethics at Bentley College. The Gadfly Project

Abstract: What follows are a brief description of the origin, development and some results of the "Gadfly Business Ethics Project" at Bentley College.

Viewing himself as selected by the God to be a gadfly to sting the great and noble but sluggish horse, the city of Athens, Socrates says: I never cease to rouse everyone of you, to persuade and reproach you all day long and everywhere I find myself in your company. Apology, 30e

To paraphrase Webster, a Socratic "gadfly" is a person who, through the analysis and defense of ideas, intentionally stimulates others by his or her persistence. A business ethics gadfly then, in the context of our Gadfly Project, is a catalyst that motivates the development of an ethics dimension in business and other courses.

Origin and Development

The Gadfly Project started in AY 1987-88 when the chairs of the Departments of Accountancy, Law, and Computer Information Systems independently responded favorably to Michael Hoffman's inquiry about the possibility of giving them assistance in integrating ethics into some of their courses. Professor Hoffman is the founding director of Bentley's Center for Business Ethics and was then also chairman of the philosophy department. He asked me if I would consider being the ethics gadfly for these departments. I accepted the challenge and was supported by the college administration with a course reduction per semester for four semesters, a grant for one semester and a summer research stipend.

In this early stage I worked closely with the three different departmental chairs. I sat in on some of the classes of interested faculty, read their textbooks, and talked with interested faculty members on a one to one basis. I assisted them in developing modules and cases for their courses, and sometimes team-taught a case. I also gave two lectures for four semesters to a combined assembly of 500 students from sections of the law department's required course, LA 200, The Legal Environment of Business. Each lecture explained several ethical theories such as Utilitarianism, Kant's Categorical Imperative, and Rawls' Contractarianism and then applied them to a business ethics case. The Ford Pinto case and the pressure on IBM to withdraw from South Africa are two examples of the early cases used. Students responded with questions and comments.

I also attended business and law department meetings and either raised or responded to faculty questions relevant to the gadfly program. Sometimes when I was asked for my opinion or when it seemed appropriate, I would share my beliefs. Other times I assumed another Socratic role, a mid-wife assisting instructors through dialogue to come up with their own answers. Following are some examples of questions that arose along with a brief account of how I dealt with them:

What are your pedagogical goals for business ethics in your course?

Do you want to increase ethical awareness, integrate some ethical concepts into students' thinking or develop analytic and problem-solving ethical skills? Here I only helped them distinguish different objectives and did not presume to suggest goals for them.

How are you going to test the ethics dimension?

Testing is important if students are to take ethics seriously. What do you test? Does the test relate to your goals? How do you test without being subjective and arbitrary? If there is no test question on ethics, students could infer that the subject is not important. It is not necessary, and is probably counter-productive, to encourage students to commit to any particular ethical theory. At this point in their educational ethical development, it is sufficient to evaluate their understanding of different ethical theories and their skill in applying them to cases.

What kind of ethical language and arguments should you use in class?

Is it preferable to use common sense, everyday moral language, or some of the more precise language and arguments of philosophical ethics? The use of the theoretical language of philosophical ethics deserves serious consideration. Personally, I believe it is important for students to be able to feel as comfortable with the traditional academic language of ethics as they are with the technical language of business. This provides an interdisciplinary normative language that enables students to question their own assumptions, to think more

analytically as well as systematically, and to articulate their commitments and priorities with greater precision.

The question of ethical relativism usually arises among business faculty and students.

Is there a rational basis for ethics or is it a matter of personal feeling and preference? Many students assume they are ethical relativists. I sense that many business professors are also either acknowledged or "closet relativists." People uncritically accept ethical relativism for a number of reasons including a lack of exposure to the literature of ethics, confusion between relativism and the tolerance required in a pluralistic democracy (in fact, relativism is no guarantee of tolerance) and the failure to distinguish descriptive from normative ethics. I believe there is room for ethical disagreements among people of good will. Ethics does not provide the certainty of deductive proof. For that matter, neither do scientific and business theories. There are, however, rationally defensible reasons to support many ethical principles such as respect for the dignity and intrinsic worth of every human being, honesty, promise-keeping, support of just laws and the avoidance of unnecessary harm. All our social institutions, including business and politics, require moral principles to survive and flourish. What we need is dialogue among rational people of good will to articulate and refine ethical principles that are needed for the good life and society in the twenty-first century. With reason, dialogue and consensus building we can walk a tightrope between the Scylla of fanatical ethical absolutism and Charybdis of chaotic ethical relativism.

Are lectures about ethics or discussions of cases or both the best ways to incorporate ethics into business courses?

How do you teach a case with an ethical problem? What makes a good ethics case? What should be included in writing one? What kind of questions do you ask to develop the case? Should the instructor give an opinion about a case or let the class struggle with diversity and ambiguity? Answers to these kinds of questions depend on the instructor's philosophy and style of teaching. There are no pat answers.

After taking a year's sabbatical to study the case method and attend some courses in business ethics at Harvard Business School, I became convinced of the value of case method teaching. It stimulates greater understanding and increases problem-solving skills. I am not averse, however, sometimes to lecturing on theoretical material.

When cases are used, there is no one method for teaching them. On a continuum, one can be very directive by the kinds of questions asked or simply track the observations of students in a non-directive manner. One can take a position on a case or leave the students dangling with ambiguity. In the latter case, it is hoped that students will continue to think about a case until they

reach a defensible solution without depending on the instructor. Often the way a case is taught depends on the case; the particular class of students or how far along one is in the semester. For those accustomed to lecturing and who want assistance in teaching cases, I offer the following six-step model as one way of structuring case questions:

- What are the significant facts of the case? (A)
- Who are the primary and secondary stakeholders? (B)
- What precisely is (are) the moral problem(s)? (C)
- What are the options and their pros and cons? (D)
- What is your action-plan (solution) both to solve the problem and to formulate a new policy and implement it to prevent its recurrence? (E)

Defend your action-plan by filtering it through teleological and deontological ethical arguments.

- How much time are you willing to devote to ethics in your course? (F)

Is ethics a frill you are "adding on" to your course or is it essential to your discipline? Is ethics only useful when there is a crisis or should it be part of the corporate mission and daily routine decisions? The habits and mindset of many instructors about how much material they "must" cover is an obstacle to integrating ethics into business courses. Rather than allotting a specific amount of time, I believe ethics needs to be taught as an integral ingredient of the entire course, something through which everything is filtered. I also think it is also preferable for instructors to bring up ethical problems early in the course. This suggests that ethical considerations be not only important and permissible in the classroom, but those students are expected to analyze business issues and problems wearing ethical glasses. This is not only true in teaching business ethics students, but also in corporations themselves. Ethics should be an integral part of strategic business decision making and policy formation. Dialogue on these six questions has been extensive and served to develop a growing interest in integrating ethics into business departments. It has been a mutual learning experience.

Expansion of Gadfly Project

Hoffman and I wanted to expand the Gadfly Project. We applied for and received a General Electric Foundation Grant to teach a two-week gadfly workshop for two summers to undergraduate business professors. The grant was given to help overcome some major problems with incorporating ethics into business courses. The first workshop in May of 1991 consisted of eight faculties from the three departments already mentioned. The workshop in 1992 consisted of eight faculties from different business departments including marketing, economics, finance and management. In 1993 the Graduate School of Business at Bentley College funded the workshop for eight graduate coordinators and professors. We have continued the workshops each summer with funding from the Center for Business Ethics. We

now have forty faculties who are gadfly graduates. Each one has received a modest stipend as an expression of appreciation for their time, interest and contribution. Although the business faculty remains a major focus, in 1997 we opened the workshop to include all non-business faculty as well. The Arts and Sciences have added an enriching and exciting diversity to the workshop.

Hoffman and I facilitated the first four workshops. Since then I have teamed up with business professors whose contributions are invaluable. Our format includes explaining teleological and deontological ethical theories, as well as virtue-centered ethics, and applying them to cases. Some material is used that was designed for consulting and running ethics workshops in corporations. We usually have a corporate executive tell us about a corporation's experience with its compliance and ethics program. All faculty members are also asked to select or write a case or article relevant to their disciplines and to present it to the workshop. They are encouraged to use the ethical theories and to experiment with the case model offered in the workshop or to show us how they deal with ideas or articles in their courses. Experienced case-method instructors demonstrated their own approaches to analyzing cases. The lively interaction of faculty from different disciplines in all phases of the workshops is exciting and immensely rewarding. Faculty seldom has the opportunity to talk about important ethical matters with colleagues from different disciplines.

The general and specific goals of these workshops were first formulated through pre-workshop interaction with the participants. We keep reviewing the goals as we learn new interests and needs. The general goal of the workshops is to offer an innovative approach for integrating ethics across the curriculum. The workshops are designed to overcome two major problems that continue to hinder the effective integration of ethics into all departments; namely, an already crowded curriculum and a faculty who have not been fully exposed to ethical theory. They also were intended to stimulate the faculty's interest and appreciation of ethical issues in their own discipline.

More specific goals for the gadfly workshops are:

To increase the comfort level and effectiveness of business and non-business faculty in dealing with ethical issues by exposing them to ethical theories (frameworks / tools) and their application.

To increase the comfort level and effectiveness of faculty in dealing with ethical issues by helping them adapt case method teaching to cases when appropriate.

To encourage paper presentations and articles crossing disciplinary boundaries which help meet the growing demand of many colleges and universities to dovetail

an ethical dimension into more courses.
To assist faculty in helping students
To increase their awareness of ethical issues,
To become acquainted with ethical theories and reasoning,
To bring ethical principles and reasoning to bear on discipline-specific cases,
To develop policies and strategies of implementation for dealing with moral problems and prevent their repetition. Solutions should be able to withstand rigorous analysis from both a moral and business/professional point of view.

What has come out of the Gadfly Project?

What are some tangible results? They were quite encouraging from the very beginning. Following are a few examples.

The Departments of Accountancy, Law and Computer Information Systems have added ethical modules in their required core courses for all freshmen or sophomores. This means that every undergraduate is introduced to ethics in these three departments. Clifford Brown, chairman of the Department of Accountancy and gadfly workshop participant, has also added an ethics module in one graduate course and strengthened it in another. The Former chairman of the Law Department and gadfly participant, Gerald Ferrera, published a paper in **The Journal of Legal Studies Education**, entitled "Ethics in the Legal Environment: An Augmentation of Legal Realism," which was recognized as an outstanding article by The American Academy of Legal Studies in Business, receiving the Ralph Hoeber Award. Those associated with the Gadfly Project have written many other articles. Two members of the Department of Computer Information Systems, one of whom, John P. Grillo, is a gadfly participant, published a textbook, **Ethical Decision Making and Information Technology: An Introduction with Cases** (Mitchell McGraw-Hill). The authors acknowledge the contribution of the gadfly workshop in their text. In the personal copy they gave me they wrote: "Frank: Who could have predicted the outcome of your classroom visits. That's where it all started . . ." With the assistance of Bentley's Center for Business Ethics it should be noted also that, while not a direct result of the Gadfly Project, there are now four graduate courses in business ethics which qualify as a concen-

tration in the MBA program. Students may also take only these four courses and get a certificate in business ethics.

Many other unexpected events have come out of the Gadfly Project. For example, in response to requests from business departments, the Department of Philosophy produced a glossary of terms and theories in ethics. We explain this glossary in all sections of our required course, Ph 101. Students can also access it on their computers for review or for professors to assign as preparation for their courses.

By using this glossary, combined with the theoretical foundation laid in ethics in other departmental core courses, business teachers do not have to lay a theoretical foundation for discussing ethical issues in any of their courses. They really do not have time to do this. Students can come to classes with a background for an informed discussion that uses the language of ethics, which has an academic history of over two thousand years. Bentley's support for the Gadfly Project also extended to forming a college-wide committee (Teaching Ethics across the Curriculum Committee, TEACC) to encourage the teaching of ethics in all courses. The American Assembly of Collegiate Schools of Business has also recognized the value of The Gadfly Project. In a letter to Dr. Patricia M. Flynn, Dean of the Graduate School of Business at Bentley College, the AACSB identified it "as an example of innovative activity that represents some of the best practice in management education occurring in the U.S." The Gadfly Project went international when I was invited to conduct a two-week workshop for business faculty at the Ateneo University of Manila in the Philippines in the summer of 1992. It was a challenging and exciting experience.

It is hoped that when business and other professors, as role models, raise ethical issues in their professional courses, it will make an indelible impression on their students. Socrates spent his adult life as a gadfly empowering the youth of Athens to become educated and moral persons striving for a just society. Unfortunately, his mission cost him his life. Moral education is not without risk. But what will it cost our world in a technological age of information and emerging global markets if our educational institutions do not have this same mission?

Ethical Challenges of the Modern Russian Business Leaders

Margarita Adaeva

**Stokholmi Ärikooli Avalike Suhete Direktor
Peterburis, juhtimise ja meeskonnatöö ning äri
modellerimismängude õpetaja**

Peterburi Riikliku Ülikooli Sotsiaalpsühholoogia
õpetooli doktorant

1995 Peterburi Riiklik Ülikool,
Psühholoogiateaduskond,
sotsiaalpsühholoogia õpetool

1993 Põhja-Osseetia Praktilise Psühholoogia
ja Sotsioloogia Instituut

1983 Põhja-Osseetia Riiklik Ülikool,
Võõrkeelte teaduskond,
germaani-romaani filoloogia õpetool

Director on Public Relations of the SSE in SPb, teacher on leadership and team work, business simulation games.
Ph.D. student at the chair of the Social Psychology, Petersburg State University

1995 Petersburg State University, psychological faculty, chair of social psychology;

1993 North Ossetian Institute of Practical Psychology and Sociology;

1983 North Ossetian State University, Faculty of Foreign Languages, Chair of German-Roman Philology;

Juhtimise eetilised väljakutsed kaasaegses Vene ärimaailmas

Teesid

Oma ettekandes selgitab autor põhjuseid, mis on tinginud praeguse ärieetika olukorra Venemaal. Ta leiab, et Venemaa ajalugu on negatiivselt mõjutanud ärieetilise keskkonna tekkimist. Tuues näiteks Venemaal väga kuulsa teose kangelas Ostap Benderi - ettevõtja sümboli, kellel puudus igasugune au ja südametunnistus.

Kui me vaatame Venemaa ajalugu, me peaaegu ei leia enam või vähem positiivset ärimähe võrdkuju. Nõukogude võimu aastad on inimestes kujundanud mõtteviisi, et need, kellel on raha, on selle kindlasti varastanud või kellegi teise kulul teeninud.

Selle arusaamisega äritegemisest läks Venemaa meie ajaloo uude faasi - **perestroikasse**, mis algas ülemineku-perioodiga turumajandusse. Meeles pidades kõike ülalpoolmainitud võime ette kujutada, kuidas enamus inimestest said aru äritegemisest. Ei olnud terminit "raha teenima" vaid "raha tegema". Ärimähi, kes kerkisid esile viimase aastakümne jooksul, vaadati kui inimesi, kes ei saanud teenida seda raha ausal teel.

Ekspereiment aga näitas, et äritegemine on väga eetiline asi - eetiline olla tasub ära. Üha rohkem Venemaa ärijuhte jõudis sellele arusaamisele.

Ärijuhid seisavad eesliinil luues ühiskonnas ärieetikat, suunavad riigi postindustrialise ühiskonna suunas, kus on ratsionaalne orientatsioon ühiskonna vajadustele ja see võib saada moraalse ühtsuse aluseks tulevikus.

Kokkuvõtteks ülalpoolöeldule seisavad kaasaegsete Vene ärimäest ees järgmised probleemid. Nad peavad:

- Kehtestama ärieetika standardid ühiskonnas
- välja töötama uued lähenemisviisid sotsiaalse vastutuse ideele
- looma aluse rahva mentaliteedi tulevastele muutustele
- vastu seisma kaksikmoraali vasturääkivustele
- arendama ühiskonda mitte "tänu" vaid "sellele vaatamata"

Ethical Challenges of the Modern Russian Business Leaders

What is business ethics? Where do the routes of any kind of ethics might lie? Of course, it lies in the mentality of the nation. Thus, one can not deny that we have to consider it in the historical perspective as a derivative of all previous experience of the country. In this respect Russian history played a real bad trick with the whole nation.

First of all, such a phenomenon as business was not associated with any kind of ethics at all. The archetype figure in the national mentality became a famous hero of the novel Ostap Bender - a symbol of spirit of entrepreneurship, fraud and cheat. A charming man without honor and conscience, the one who wants to make money out of nothing, steal it or at least convince the

man who has the money that it is safer to share it with him. Isn't it somehow a familiar portrait?

If we will look at the Russian history we will hardly find a more or less positive figure of a businessman. Years of Soviet power created in the minds of the people idea that the one who has money either must have stolen it or made at the expense of the others.

With this understanding of what business is we entered the new phase of our history - perestroika, which started a transition period to market economy. Now, bearing in mind everything above-mentioned, one can imagine how the majority of the people perceived business. There was no term "to earn money" - only "to make money". Business leaders who emerged during last decade are seen as people who could not earn this money in an honest way. And this unfortunately in many cases was true, especially in the beginning. And it seemed we will forever be stuck in this half-legal activities and understanding of what business is about.

But the experience showed that business is a very ethical thing - being ethical pays off. More and more Russian business leaders came to this understanding. But for that they really had to make sure that they are in business not for one day, that nothing is going to be changed and only after this long-term thinking appeared the situation started to change.

So the question is what for you are in business? Firstly, of course, the answer was evident - to make profit, to earn money. But in the long run it is interesting to see how more and more companies started to realize that there is a need for social responsibility, that only money can not serve as a goal by itself. Money can not serve as an answer may be to the basic question - why do you live? - the basic Russian question. Companies started to talk about the mission.

On the other hand we can say that the natural selection on both consumer and industrial markets started to give its results - customers and companies are work-

ing as ethics control systems: first ones will stop to buy your products, others will stop to deal with you.

The business leaders stand at the forefront of creating a business ethics in the society, move the country towards the post industrial society when there is a rational orientation on the needs of the society, it might become the basis for moral unity in future. We can see that more and more goods are substituted for products produced in Russia. So Russian business leaders help the nation to regain the feeling of the national identity.

Also we can speak about the influence the business leaders might have on changes in the national mentality. When people will see how much is done by business for the development of the society, when many functions of the state are now substituted by the businessmen, creating job opportunities and national wealth. On the other hand, we see an unfortunate situation when people, who are setting the standards for ethics are carriers of the double moral. This phenomenon is the result of the governmental policy in taxation; the only rule that seems to be impossible not to break is to pay the taxes. When Hans Rausing, the famous Swedish industrialist, visited Saint Petersburg he said that the only thing the state could do for the businessmen is not to kill them with unreasonable taxes, which do not let Russian business develop.

To summarize the above-said, the following challenges face the modern Russian businessmen; they have to

- Set up standards for business ethics in the society
- Elaborate new approaches to the ideas of social responsibility
- Create a basis for future changes in the national mentality;
- Have to stand the contradiction of double morale
- Develop the society not "thanks to" but "notwithstanding with".

Euroopasse pürgiva eestlase väärtusorientatsiooni eetilisi aspekte

---

Lembit Tärnpuu, Ph.D.

EBS, professor-konsultant

1991 - andragoogika ja juhtimise professor
1983 - dotsent
1980 - aspirantuur NSVL PTA Täiskasvanute Uurimise
Instituudis
1957 - lõpetanud Tallinna Pedagoogilise Ülikooli füüsika
erialal

Professor - consultant at Estonian Business School

1991 - professor of andragogy and management
1983 - docent
1980 - post graduate studies at USSR PTA Adults Research
Institute
1957 - graduated from Tallinn Pedagogical University with
the qualification of a physicist

Jaan Ennulo, Ph.D.

EBS, sotsiaalteaduste õppetooli juhataja

1973 - Tartu Ülikooli aspirantuur
1970 - lõpetanud Tartu Ülikooli psühholoogia
erialal
1961 - lõpetanud Tallinna Tehnikaülikooli
automaatika ja telemehaanika erialal

Chair of social sciences at Estonian Business School

1973 - post graduate studied at Tartu University
1970 - graduated from Tartu University in the
field of psychology
1961 - graduated from Tallinn Technical
University the field of automation and
telemechanics

Ethical Aspects of Value Judgements among Estonians Going to EU

Abstract

The Study of the Values Forming the Management Consciousness of Business Students started in 1996 at EBS, and a lot of interesting data has been gathered during three years.

The attempt of the study has been to chart the values characterising the managerial consciousness of Estonian business students and to compare them with the evaluation assessments of the students and of corresponding specialities, and executive managers in neighbouring countries.

The targets were: to find out the typical values characterizing the managerial consciousness of Estonian students, and compare them to the corresponding values of experienced company managers and business students from other countries at admission and graduation from university.

To familiarize themselves with the regularity of the change of these values and influencing mechanisms during the studies.

To work out recommendations for the development of study programs, setting objectives for the study process and updating the methodology of theoretical and practical studies at the universities educating business students.

The comparative data has been collected on EBS students by courses and different study programs and also on students of a similar nature in USA (Bentley College, Fordham University); Finland (Turku School of Economics); Russia (St. Petersburg Trade Union Humanitarian Institute); Latvia (SSE Riga); students of the Chair of Social Sciences at the Tallinn Pedagogical University and several different contingents from different fields.

The results of the research from a group of EBS employees have shown that there are significant differences between the value orientation of the representatives of freely developed countries and post-soviet countries. In the range of observed 10 groups of values, (business ideological, personality, organisational-juridical, social, values related to speciality, ethical, management ideological, living conditions and infrastructure, values related to corporate culture, values related to profession) ethical values are on the II or III position, as among representatives from the post-socialist countries these values are on the VIII - IX position.

Values are essential as criteria for deciding and judging alternatives. Every decision that an individual makes reflects his or her values. The placement of ethical values in the general hierarchy of values is especially interesting. As people can take in account maximum three values at one time, it is likely, that ethics are not included as a part of the decision-making process in Estonia today.

Even though the whole picture of Estonians ethical values is quite promising. Estonians highly appreciate honour as an ethical value. In the group of ethical values honour is ranked on the I-II position. Dignity, humanity, democracy, freedom, peace of mind, national identity and religion are much less important.

There are also differences in the division of participants into the clusters. All participants were divided into 5 clusters:

I - Optimists - all values ranked relatively highly (average more than 6,5)

II - Pessimists - all values relatively low (less than 3)

IV - Liberal democrats - values highly Business (Values of Living conditions & Infrastructure, Organisational & Juridical values, Business ideological values) and lowly Management Ideological values

III - Anthropocentrists - values highly Humanity (Social values, Personality values, and Management Ideological values)

V - Professiocentrists - values highly Profession (Values related to Profession, Values related to Speciality) and lowly Living Conditions, Organisational-Juridical and Ethical values.

Among Estonians there are a lot of Liberals (39,8%), Optimists (23,1%) and relatively few Anthroprocentrists (11,1).

Estonian managers find all value groups connected with the human factor as low priority, but at the same time they rank too highly the image of a leader's prestige and leadership skills, democratic style of leadership is not taken seriously.

From our research and from the formal judgements to our present situation we can see that, ethical crisis in Estonia is not just the rhetorical question.

Our too liberal economic policy and unnaturally big differences in the people's incomes has led to the situation, where Estonian society has dangerously seamed and chapped.

On our integration to Europe the biggest problem is not the economic development or the lack of knowledge, incomplete legislation or a shortage of resources, but it can be the management culture of a business company, inadequate level of their management consciousness.

Of course there are big discrepancies among different contingents of Estonian participants, which differ greatly from the average.

Euroopasse pürgiva eestlase väärtusorientatsiooni eetilisi aspekte

1. Et eetilise kriisi näol pole Eestis tegemist pelgalt retoorilise väljendiga, seda näitavad ilmekalt olukorrale antud ametlikud hinnangud ning seda tõestavad ka meie uurimistulemused.

Üliliberaalse majanduspoliitika ja ebaloomulikult hajutatud palgakahvli tulemusena on Eesti ühiskond ohtlikult kihistunud ja lõhenenud. Inimeste varandusliku tasakaalu ning seda tagava keskklassi puudumine on tekitanud terava konfrontatsiooni väheste ülikaste ja suure hulga vaeste vahel.

Nagu märkis rühm poliitikuid 1998. a Jüriöö üleskutses, on paljud rahvale olulised põlisväärtused - usk, kultuur, keel, rahvuslik identiteet - suures kasumiahnuses devalveerumas. Korruptsiooni levik ühiskonna regulatsiooni kõrgematele tasanditele on muutumas Eesti ühiskonnale suureks probleemiks ja see võib saada komistuskiviks ka meie liitumisel eurostruktuuridesse. (Maaleht 1999) Euroopa kardab meid meie künismi ja deformeerinud väärtusorientatsiooni tõttu.

2. Eesti Kõrgema Kommertsikooli (EBS) väärtushinnangute uurimiserühma kolme aasta töö tulemused osutavad olulistele erinevustele vabaduses arenenud maade ja postsotsialistlike maade inimeste juhtimisteadvuslikus väärtusorientatsioonis. Kümne vaadeldud väärtuste rühma hulgas (äriideoloogilised, isiksuslikud, sotsiaalsed, juhtimisideoloogilised, eetilised, olmelised, kultuurilised, organisatsioonilis-juriidilised, erialased, professionaalsed väärtused) on eetilised väärtused esimestel II või III kohal, postsotsialistlike maade inimeste puhul aga üldjuhul VIII-IX kohal. Ilmselt on totalitaarne lähiminevik ja meie majanduse hetkeseis meie väärtusorientatsiooni märkimisväärselt deformeerinud.

Kuna aga otsustamisel suudetakse arvestada kõige rohkem kolme tegurit, siis on tõenäoline, et eetika-tegureid võtavad otsustamisel arvesse küll n-ö vaba maailma esindajad, aga see pole tõenäoline ühelgi postsotsialistliku ühiskonna regulatsioonitasandil. See teeb meie eetilise arengu prognoose pessimistlikumaks.

3. Ometi annab eestlaste eetiliste väärtushinnangute tervikpilt lootust.

Nii näiteks on **ausus** kui eetiline väärtus eestlaste enamiku puhul 91 väärtuse hulgas esimese kümne seas (soomlastel IV kohal), eetiliste väärtuste rühmas eraldi võetuna aga I-II kohal (soomlastel III kohal). See asjaolu viitab muu hulgas ka eestlaste ja soomlaste eetilise väärtusorientatsiooni struktuuri ja asendi olulistele erinevustele.

Eetilistest väärtustest on ausus ainuke, mida eestlased kõrgelt hindavad. Väärrikust, humaansust, demokraatiat, vabadust, hingerahu, rahvuslikku identiteeti ja religiooni väärtustavad eestlased märksa tagasihoidlikumalt.

Keskmine hinnang võib mõistagi olla väga petlik, eriti neil juhtudel, kui üksikhinnangud hälbivad ümber keskvaartuse laiades piirides. Hinnangute hajuvuse analüüs osutab eri inimrühmade vahelistele erinevustele. Kogu uuritav eestlaskond on väärtusorientatsiooni poolest jagunenud üksteisest suuresti erinevateks rühmadeks.

Kui EBSi magistrantidel ja väikefirmade juhtidel on eetiliste väärtuste deskriptor väärtusorientatsioonis kui tervikus IX-X kohal ja EBSi statsionaarse osakonna diplomandidel VI-VIII kohal, siis väikefirmade töötajate, pedagoogikaüliõpilaste, Eesti koolijuhtide ja põllumajandusettevõtete (majandite) juhtide puhul on sama näitaja II-V kohal, mis tõstab keskmise näitaja VIII-IX kohani (tabel 1).

Tabel 1.

Eetiliste väärtuste deskriptori koht väärtusorientatsiooni 9 ülejäänud deskriptori hulgas

Eesti koolide juhid	II	Fordham,	
		Bentley	II
Eesti kutsekoolide juhid	III	Soome	III
Lääne-Virumaa majandijuhtid	IV		
Pedagoogikaüliõpilased	V		
Väikefirmade töötajad	V		
EBSi diplomandid	VI		
EBSi kaugõppe II kurs. üliõp.	VII		
EBSi õhtuse osk II kurs. üliõp.	VIII	Riia	VIII
		Peterburi	VIII
EBSi õhtuse osk I kurs. üliõp.	IX		
EBSi magistrandid	IX		
Väikefirmade juhid	X		
Eestlaste keskmine	VIII		

Nagu tabelist selgub, on eestlased ja arenenumate maade inimesed oma väärtusorientatsiooni struktuuri poolest (eetiliste väärtuste deskriptori järjekorranumber väärtusorientatsioonis) selgelt äratuntavad. Üsna selgelt eristuvad postsotsialistlike ja arenenud riikide elanikud teineteisest ka selle poolest, et vastajad postsotsialistlikest riikidest eelistavad organisatsioonilis-juriidilisi väärtusi kultuurilistele (st välise regulatsiooni vahendeid seestmistele) ja juhi isiksuslike väärtusi sotsiaalsetele (st loodavad enam juhile kui kollektiivile), erialaseid väärtusi professionaalsetele. Ilmselt domineerib eestlaste argiteadvuses kujutus juhtimisest kui välise avaldumistasandi nähtusest ja selle latentne süvaolemus terendab kuskil teadvuse ääremail. Juhtimisele kui millelegi välisele on tähelepanu juhtinud ka Edgar H. Schein. (Schein 1985)

5. Eestlased erinevad vaba maailma esindajatest ka väärtushinnangute klasteranalüüsi tulemuste alusel.

Olgu märgitud, et uuritavad jagunesid **viide põhiklastrisse**. (Türnpuu 1997) Need olid:

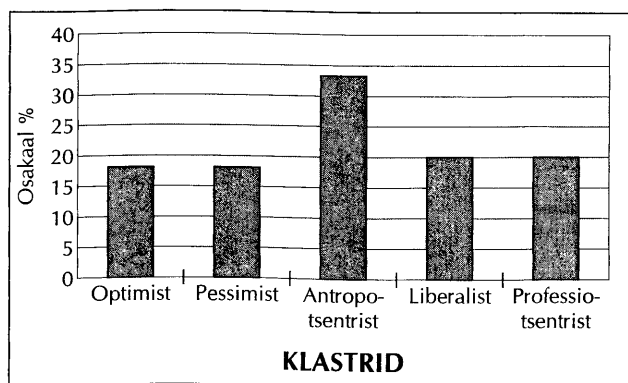
1. Heausksed **optimistid**, kelle väärtuste hindamisnivoo oli väga kõrge (väärtuste rühmade keskmised hinded üle 6,5) ning kes äärmiselt kõrgelt hindasid äri-ideoloogilisi, eetilisi ja organisatsiooni kultuuriga seonduvaid väärtusi.

2. Künnilised **pessimistid**, kelle hindamisnivoo oli kõikide deskriptorite puhul väga madal (alla 3).

3. **Antropotsentristid**, kes hindasid suhteliselt kõrgelt (üle 4) teisi deskriptoreid peale olmeliste väärtuste, eriti kõrgelt (üle 5,5) inimteguriga seonduvaid väärtusi (isiksuslikud, juhtimisideoloogilised, sotsiaalsed väärtused).

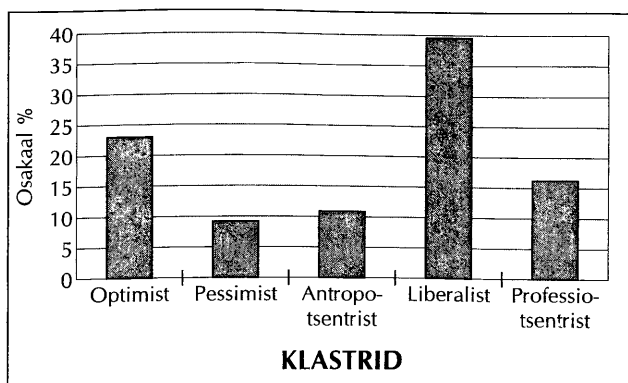
4. **Liberalistid**, kes hindasid madalalt juhtimisideoloogilisi ja väga kõrgelt olmega seotud, organisatsioonilis-juriidilisi ning äriideoloogilisi väärtusi.

5. **Professio-tsentrismid**, kes hindasid väga kõrgelt professionaalseid ja erialaga seonduvaid väärtusi, madalalt olmega seonduvaid, organisatsioonilis-juriidilisi ja eetilisi väärtusi.

Joonis 1. Bentley üliõpilaste jaotus klastrite kaupa

Eestlaste kui postsotsialistliku riigi esindajate hulgas on palju liberaliste (39,8%, Bentley 20,0%) ja heauskseid optimiste (23,1%, Bentley 13,3%) ning suhteliselt vähe antropotsentriste (11,1%, Bentley 33,3%).

Joonis 2. Eesti üliõpilaste jaotus klastrite kaupa

Eesti juhid alahindavad kõiki inimteguriga seonduvaid väärtusi (Krips 1992), samuti töötajate karjääri planeerimist, töötajate osalemist strateegilises protsessis, firma missiooni, isiksuse väärikust, enesekontrolli,

töötamist omandatud erialal, juhi hingerahu ja otsustamisõiguse siirmist allapoole.

Samas ülehindavad Eesti juhid juhi prestiiži, juhi korralduste selgust ja täitmise distsipliini, nad ei suutu eriti tõsiselt ka demokraatiasse.

6. Eestlaste eri rühmade väärtusorientatsiooni eetilise deskriptori seesmine struktuur erineb märkimisväärselt keskmistest näitajatest. Kui kogu eestlaskonna eetiliste väärtuste keskmiste reas on esimesel neljal kohal ausus, humaansus, väärikus ja vabadus (langeb kokku Bentley üliõpilaste vastava näitajaga ning erineb Fordhami ja Turu üliõpilaste vastavatest näitajatest vaid ühe koha võrra), siis üksikute inimrühmade puhul on olukord suhteliselt kirju. Näiteks eestlaste enamiku hinnangutes jäi rahvuslik identiteet eetiliste väärtuste hulgas eelviimaseks (VIII koht), kuid koolijuhid ja majandijuhid pidasid seda esikoha vääriliseks.

7. Väärtushinnangute kaardistamine on probleemi üks osa. Edasi tuleb anda tulemustele hinnang ja otsustada, kas, mida ja kuidas muuta. (Ennulo 1998) Sellega seoses tuleb lahendada hulk strateegilist laadi küsimusi:

1. Kui palju oleme oma mineviku ja olude poolt vormitud, mida saaksime ise ära teha? (Teisisõnu: kas ja mil määral on väärtusorientatsiooni kujunemine juhitav?)
2. Kas seda protsessi on vajalik, võimalik ja mõtet juhtida?
3. Kes peaks seda tegema?

Vastused nendele küsimustele olenevad meie endi väärtusorientatsioonist. Kui asume pessimisti positsioonile, siis on olukord üsna lootusetu nagu nõiaringsis. Õnneks ei ole pessimism vähemalt meie praegustele üliõpilastele omane.

Kasutatud kirjandus

1. Ennulo 1998 - J. Ennulo, Juhtimisteaduslik väärtusorientatsioon kui uurimissuund Eesti Kõrgemas Kommertskoolis - Äriüliõpilaste juhtimisteaduslike väärtushinnangute uurimine II. Artiklite kogumik. Tallinn, 1998, lk 23-25.
2. Maaleht 1999 - Korruptsioonist Eestis - Maaleht, 4. apr 1999.
3. Krips 1992 - H. Krips, Leadership and Social Competence in the Declining Years of Communism - Small Group Research, vol. 23, lk 130-145.
4. Schein 1985 - Edgar H. Schein, Organisational Culture and Leadership - Jossey Bass Publishers, 1985.
5. Tünpuu 1997 - L. Tünpuu, Äriüliõpilaste juhtimisteaduslike väärtusorientatsioonide põhitüüpide levikust erinevates kultuurides - Eesti Kõrgem Kommertskool. Teadustegevus. EKK kui enesearendamise subjekt. Teaduslik-metoodiline konverents 23. mail 1997. a. Ettekannete kokkuvõtted. Teadustöö materjalid. Tallinn, 1997, lk 27-30.

Eetika ja professionaalsus suhtekorralduses

Jelena Rootamm, Ph.D.

OÜ Vastus direktor

Tallinna Tehnikaülikooli avalike suhete lektor

1983 - Ph.D. - Career Development in Business Organisations

1982 - post-graduate, Institute of Systemized Research, Moscow

1974 - lõpetanud - Tallinna Tehnikaülikooli ärijuhtimise erialal

Vastus Ltd, Director

Tallinn Technical University, Lecturer of Public Relations

1983 - Ph.D. - Career Development in Business Organisations

1982 - post-graduate, Institute of Systemized Research, Moscow

1974 - Tallinn Technical University Business Administration

Ethics and Professionalism in Public Relations

Abstracts

This presentation explains the essence of ethics and professionalism in public relations and gives as an example Otis Baskin and Craig Arnoff's monograph "Public Relations: the Professions and the Practice" (1988).

It is found that successful (giving lasting results) public relations are always based on ethical behaviour. Ethical convictions are of great importance in public relations because an organisation gets its final form through public relations and reveals its ethical convictions and ethics policies.

One approach to the solution of ethical problems consists in raising the professionalism of the people carrying it out. But ethical behaviour still remains a function of an individual behaviour.

Starting from the above mentioned assertions the author compared the change in the ethical convictions (orientation of valuations) of influential Estonian decision-makers in 1983-1998.

According to the results of the research (for brief information See Chart) it can be admitted that now the orientations of this active group do not indicate any appraisal of social friendliness, democracy etc.

At the same time it can be assumed that the person who has gained social acknowledgement is not striving towards development and does not risk easily.

On the one hand it refers to the relative indifference of actual leaders to possible social consequences and on that background active leaders may have concrete misunderstandings in the area of public relations:

- a) Revealing their points of view to the society (self-centrality and risk liability are not highly appreciated by the society as a whole (the public)); the public may not appreciate them.
- b) Through the public relations officers their views may have the interpretation of being socially friendly which may contradict their actual views and behaviour; the public may find it out and condemn it.

It is necessary to work on such conceptions and methods of public relations which 1) would not distort real evaluation preferences, 2) would reveal the positive social effects of actual valuation preferences. Thus the public relations officers would remain loyal to their important principle: the members of the society have the right to know the truth.

Eetika ja professionaalsus suhtekorralduses

I
Ottis Baskin ja **Craig Arnoff** annavad oma monograafias "Public Relations: the Profession and the Practice" (1988) põhjaliku ülevaate suhtekorralduse olemusest, suhtekorraldustegevuse kavandamise ja elluviimise eri tahkudest. Autorite eesmärk on näidata lugejale, mida tähendab professionaalsus (kestev tulemuslik tegutsemine) suhtekorralduses.

Erinevalt mitmetest teistest tunnustatud monograafiatest, kus autorite tähelepanu köidab eelkõige efektiivsete suhtekorraldusvahenditega seotu, väidavad Baskin ja Arnoff, et **õnnestuv (kestev tulemuslik) suhtekorraldus põhineb alati eetilisel käitumisel**.

Minu eeldused, samuti järeldused, mis ma olen teinud suhtekorralduse eetilise baasi kohta Eestis, põhinevad paljuski just nende tunnustatud autorite seisukohtadel.

II
Baskini ja Arnoffi arusaamine eetikast suhtekorralduse valdkonnas põhineb lühidalt järgmisel.

Suhtekorralduse praktikas on õiguslikud ja eetilised arusaamad omavahel tihedalt seotud, ent mitte alati kattuvad. Isegi kui kohus ei tuvasta toimumus süüd, võidakse toimija suhtes rakendada Ameerika suhtekorraldusassotsiatsiooni (Public Relations Society of America, PRSA) sanktsioone, mis tulenevad selle organisatsiooni kehtestatud käitumisnormidest.

Eetilistel tõekspidamistel on suhtekorralduses suur tähtsus, sest suhtekorralduse kaudu omandab organisatsioon oma lõpliku kuju ja avaldab oma eetilised tõekspidamised ja eetikapoliitika.

Üks lähenemine eetikaprobleemide lahendamisele seisneb tegijate professionaalsuse suurendamises. Ent ikkagi, **eetiline käitumine jääb alati individuaalse käitumise funktsiooniks**.

III
Lähtudes kahest eespool toodud väitest, võrdlesin **Eesti mõjukate otsustajate eetiliste tõekspidamiste (väärtus-orientatsioonide) muutumist ajavahemikus 1983-1998**.

Järgnevalt toodud võrdlust ei saa mingil juhul pidada representatiivseks uuringuks, selle mõõdu annab välja vaid esimesel küsitlusel põhinev Kalev Petti maaelu uuring (EMI, **1983-1984**, korraldatud ETK tellimusel). **1986. aastal** kogutud andmed pärinevad küsitlustest, mille tegin tippjuhtide reservi ja tippjuhtide koolituse osavõtjatele EMIs ja ETK juhtimisakadeemias. 1998. aastal küsitlesin TTÜ majanduse tasulise õhtuse magistriõppe üliõpilasi, kes töötavad kõik kas mõjukate ametnikena riigiametites ja avalikus sektoris või tippjuhtidena erasektoris.

Mõjukad otsustajad on autori määratluse järgi niisugused inimesed, kelle otsustest praegu ja edaspidi pika aja vältel sõltuvad paljud teised inimesed (sotsiaalne poliitika ja konkreetset sotsiaalsed lahendused, töö andmine ja töösuhetega seotu jms).

Järgnevast kokkuvõtlikust informatsioonist (vt tabel) tehtavad järeldused annavad võimaluse **esitada hüpoteese**, mida huvilised võivad vastavasisuliste sotsiaalsete uuringute tegemisel kontrollida.

IV
Nende hüpoteeside hulka kuuluksid järgmised. Aktiivse ühiskondliku grupi puhul, kes tegutseb otsustajana majanduses ja ühiskondlikus elukorralduses, võib praegu täheldada järgmist.

Kõrgemini hinnatud väärtuste hulka kuuluvad enesekeskus (areng ja enesetäiendamine on esikohal) ning aktiivne riskimine (õnn, usk õnnestumisse 2. kohal, aktiivne elu 3. kohal, vabadus 4. kohal). **Keskmise positsiooniga** on uusi väärtusi loovad väärtused (materiaalsed - töö, vaimsed - sõprus ja loom-ing).

Vähim hinnatud on ühiskonda väärtustavad väärtused (elutarkus ehk kogemus ehk kultuurilise järjepidevuse aluspõhi, võrdsus kui üks demokraatliku ühiskonna kolmest tuntuimast alusest ning ühiskondlik tunnustus kui üks oma tegevuse kriteeriume ja võimalikke väljundeid).

Võib väita, et praegu ei viita selle aktiivse grupi orientatsioonid ühiskonnasõbralikkuse, demokraatia vms kõrgele väärtustamisele. Oletada võiks ka näiteks seda, et ühiskondlikku tunnustust pälvinu ei püri aktiivselt arengu poole ega riski kergelt. See viitab ühelt poolt **tegelike eestvedajate suhtelisele ükskõiksusele võimalike sotsiaalsete tagajärgede suhtes**.

Sellisel taustal võib aktiivsetel juhtidel tekkida konkreetseid **arusaamatusi suhtekorralduse valdkonnas**: a) oma vaadete avamisel ühiskonnale (enesekeskus ja riskialdidus ei ole ühiskonna poolt tervikuna (üldsus) kõrgesti hinnatavad): need ei pruugi üldsusele meeltemööda olla; b) suhtekorraldajate vahendusel saavad nende vaated ühiskonnasõbraliku interpretatsiooni, ent see võib sattuda vastuollu tegelike vaadete ja käitumisega, mida üldsus avastab ja taunib.

Ilmselt tuleb töötada selliste suhtekorralduse kontseptsioonide ja võtete kallal, mis 1) ei moonutaks tõelisi väärtuseelistusi, 2) avaksid tegelike väärtuseelistuste positiivset sotsiaalset mõju. Seega jääksid suhtekorraldajad truuks oma tähtsale tegevuspõhimõttele: **ühiskonna liikmetel on õigus teada tõde**.

Sotsiaalselt aktiivsete ühiskondlike gruppide väärtushinnangud aastail 1983-1998

Väärtuse tähtsuse järjekord	Väärtuse nimetus	Järjekorranumber pingereas			
		Tippjuhid		Magistrandid 1998 (tippjuhid ja ametnikud)	
		1983/84	1986	Võrreldes 1983/84	Võrreldes 1986
1	ARENG, ENESETÄIENDAMINE development	9	5-6	+1	+4
2	ÕNN, USK ÕNNESTUMISSE luck	7	7	+5	+5
3	AKTIIVNE ELU active life	4	2	-1	+1
4	VABADUS freedom	2	1	-2	-3
5	TÖÖ work	1	3	-4	-2
6	SÕPRUS friendship	5-6	8	sama	+2
7	LOOMING creation	5-6	5-6	-1	-1
8	ELUTARKUS wisdom	3	4	-5	-4
9	VÕRDSUS equality	10	9	+1	sama
10	ÜHISKONDLIK TUNNUSTUS social recognition	8	10	-2	sama

Märkus.

1998. aasta küsitluse tulemuste kommentaar.

Kui arvestada meeste vastuseid eraldi, paikneks väärtus "töö" kahe koha võrra kõrgemal.

Kui arvestada naiste vastuseid eraldi, paikneks väärtus "looming" kahe koha võrra kõrgemal.

Kokkuvõte on tehtud 13 vastuse põhjal, 3 vastust osutus mittetäielikuks.

Vastajatel paluti seada 10 etteantud ühiskondlikku väärtust pingeritta, olenevalt nende tähtsusest hindajale kui inimesele. Esimesel kohal paiknes neist kõige kõrgemini väärtustatud, viimasel kõige madalamini väärtustatud väärtus.

Tabelis toodud punktid on arvatud väärtuste kohanumbrite põhjal: kõige tähtsamaks peetud väärtusele anti 10 punkti, selle suhtes arvatati välja järgnevate väärtuste suhteline tähtsus. Seda on tehtud ülevaatlikkuse parandamise huvides.

Ärinime ja kaubamärgi seosed ärietikaga

Ott Moorlat, M.Sc.

Patendivolinik,

Patendibüroo "Moorlat & Co Ltd", omanik

1993 magistrikraad majanduses, Tallinna

Tehnikaülikool

1970-1972 Moskva Patendiinformatsiooni

Keskinstituut, patendispetsialist

1970 Tallinna Polütehniline Instituut,

elektroonikainsener

Patent Attorney, Patent Bureau "Moorlat & Co" Ltd., owner

1993 Master of Economics, Tallinn Technical University

1970-1972 Central Institute for Patent Information, Moscow, Patent-drafting specialist

1970 Tallinn Polytechnical Institute, electrical engineer

A Business' Name and Trademark Related to Business Ethics

Abstracts

This presentation discusses the relationship between business ethics, firm's name and trademark. It discusses the concepts of the firm's name and trademark and brings out the principal levels of the trademark disputes.

According to the author the trademark disputes mainly arise at the following levels:

1. the settling of business ethics conflicts between companies (with the patent attorney's participation)
2. the decisions of the appellation committee for the industrial property
3. the decisions of the civil and administrative court
4. legal proceedings in foreign countries in which Estonian enterprises have participated

Conflicts arise because company owners, production managers and businessmen have very different understandings of competition, business laws, business ethics, ownership and also the legal protection of the intellectual property. In the presentation three examples are given in more detail, the conflicts which arose in connection with the registration of trademarks.

Ärinime ja kaubamärgi seosed ärietikaga

I. Ärinime mõiste

Ärinimi on äriregistrisse kantud nimi, mille all ettevõtja tegutseb, kusjuures kehtib rida piiranguid, näiteks:

- 1) ärinimi ei või olla vastuolus heade kommetega,
- 2) ärinimes ei tohi kasutada Eestis kaubamärgina kaitstavat sõnalist, tähelist või numbrilist tähist,
- 3) ta ei või olla eksitav ettevõtte õigusliku vormi, tegevusala ega tegevuse ulatuse osas.

Kuna ettevõttereister sisaldas väga lähedasi, isegi analoogseid ärinimesid, siis püüdsid ettevõtted oma ärinime registreerida kaubamärgina, sest kaubamärgiseadus kehtestas rangemad nõuded sõna- või kombineeritud märgi registreerimiseks.

II. Kaubamärgi mõiste

Kauba- ja teenindusmärk on tähis, mida füüsiline või juriidiline isik kasutab või kavatses kasutada majandus- ja äritegevuses oma kaupade või teenuste eristamiseks teiste füüsiliste või juriidiliste isikute samaliigilistest kaupadest ja teenustest.

Kaubamärgi kõige tähtsamad funktsioonid on:

1. eristusvõime,
2. monopoolne õiguskaitse,
3. reklaam (tubakatoodete, alkoholsete jookide ja ravimite reklaami eksimused ärietika vastu).

Kaubamärgid on seotud toodete või teenustega, ärinimi ettevõttega. Sellega seoses võib ettevõttel olla palju

Eesti kaubamärgitaotlused ja registreeritud kaubamärgid aastatel 1992-1998

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Esitatud taotlused,	1365	11932	2733	2830	2659	3101	2963
sh. eesti taotlejatel	387	1521	543	589	513	666	637
Riiklikusse registrisse kantud	-	299	7500	3745	3726	3179	2848

kaubamärke, milledest vähemalt ühel on tema ärinimi.

Välisfirmad alustavad turu hõivamist oma kaubamärkide registreerimisega. 1998. aastal Patendiametisse esitatud kaubamärgi registreerimise taotluse jaotus riikide lõikes oli protsentuaalselt näiteks: USA firmadele- 18%, Saksamaa- 12%, Prantsusmaa- 6%, Šveits- 6%, Rootsi- 5%, Soome- 4%, Holland- 4%. Välisfirmadele kuuluvate kaubamärkide arvu kasv näitab välisfirmade jätkuvat huvi eesti turu vastu. Kaubamärke võime vaadelda turu indikaatoritena erinevates turusegmentides. Mida rohkem on registreeritud kaubamärke, seda suurem on tõenäosus, et ilma kaubamärgi uudsuse uuringuta võidakse oma uue kaubamärgiga kahjustada teise isiku omandit. Eetiline ettevõtte omanik või ettevõtte tootmisjuht ei luba kasutusele võtta kaubamärki, mille uudsust ei ole kontrollitud ja kaubamärgitaotlus ei ole esitatud Patendiametisse.

III. Kaubamärgivaidlused

Kaubamärgivaidlusi võime vaadelda neljal erineval tasandil:

1. äriettevõtte vahel (patendivoliniku osavõtul),
2. tööstusomandi apellatsioonikomisjoni otsused,
3. haldus- ja tsiviilkohtu otsused,
4. välisriikides toimunud kohtuprotsessid, milles osalesid eesti ettevõtted.

Konfliktid tulenevad sellest, et ettevõtte omanikel, tootmisjuhtidel ja äriühingutel on väga erinevad arusaamad nii konkurentsist, äriseadustikust, ärieetikast, omandiõigusest kui ka intellektuaalse omandi õiguskaitsest.

Apellatsioonikomisjonile esitatud kaubamärgi otsuste kohta kaebused aastatel 1995-1998

	Kaebused kaubamärgi otsuste kohta	Rahuldatud kaebuste arv
1995	61	22
1996	69	11
1997	57	10
1998	65	21
Kokku	252	64

Toome alljärgnevalt mõned näited.

1. USA firma Sunbeam Products Inc. vaidlustas Patendiameti otsuse registreerida eesti ettevõtte nimele kaubamärk "OSTER". Kaebuse esitaja materjalid, mis pidid tõestama, et kaubamärk "OSTER" on Eestis üldtuntud, ei olnud "vettpidavad" ja apellatsioonikomisjon otsustas kaebust mitte rahuldada..

2. AS Kalev vaidlustas Läti firma "Laima" poolt esitatud kaubamärgi "PUTNA PIENS" registreerimise. Kaebaja väite kohaselt on Patendiamet kaubamärgi registreerimise otsusega rikkunud Pariisi konventsiooni artikli 6 bis (1) nõudeid, mille kohaselt ei registreerita Liidu

liikmesriikides kaubamärke, mis kujutavad endast teise märgi taasesitust, jäljendit või tõlget juhul, kui see võib põhjustada nende äravahetamist. Kaubamärgi tõlge eesti keelde on **LINNUPIIM**.

3. Kohtupraktikast toome näite taksonduses valitsevast konkurentsist, mis kirjeldab konflikti ärinime ja kaubamärgi vahel (Tallinna Halduskohtu kohtuotsus 11.06.1998).

Taksoteenuse osutamist kaubamärgiga KLUBI TAKSO alustas OÜ Transverso 1996. aastal. Oma turusegmendi kindlustamiseks registreeriti Patendiametis kaubamärk. Eduka ettevõtte sisse tekkis grupp inimesi, kes otsustasid ise alustada oma äri juba tuntuks saanud nime all. Uus osäühing "Klubitakso" registreeriti Tartus. Seda tegevust võib lugeda ebaeetiliseks.

Konkurentsiamet tegi OÜ-le Klubitakso ettekirjutise, mille kohaselt seoses konkurentsiseaduse rikkumisega kohustati lõpetama ärinime "Klubitakso" kasutamine ning muutma ärinimi Klubitakso 1. juuliks. 1998. a.

OÜ Klubitakso vaidlustas Konkurentsiameti ettekirjutuse halduskohtus, väites, et antud juhul ei ole tegu ärinime ebaõige kasutamisega. OÜ Klubitakso kasutab oma seaduslikul alusel saadud ärinime ja nad ei teadnud ega pidanud teadma asutatavale osäühingule ärinime valimisel, et OÜ Transverso poolt oli esitatud taotlus kaubamärgi "KLUBI TAKSO" registreerimiseks. Äriseadustiku § 52 kohaselt peab registripidaja kontrollima ärinime vastavust seaduse nõuetele.

Konkurentsiamet vaidles kaebusele vastu ning leidis, et kaebus on põhjendamatu. Läbiviidud uuringute tulemused kinnitasid, et OÜ Klubitakso tegevus on vastuolus Konkurentsiseadusega. Konkurentsiamet oli kogunud rea fakte ja dokumente, mis kinnitasid, et OÜ Klubitakso on ise järjekindlalt kasutanud OÜ Transverso kaubamärki KLUBI TAKSO (sõidukviitungid olid identsed). Juhid, kes moodustasid uue osäühingu, olid teadlikud kaubamärgist ning kasutasid selle ära konkurentsieeliste saamiseks. Seega tegemist oli kõlvatu konkurentsiga. Kohus otsustas jätta rahuldamata OÜ Klubitakso kaebuse Konkurentsiameti ettekirjutuse vastu. Sellele vastavalt osäühing muutis oma nime ja kaubamärki.

Kirjeldatud juhtum on näide sellest, kuidas registreeritud kaubamärk kaitseb omanikku.

Sometimes the Good Guys Wear Black Hats

John A. Schram

Schram & Co - president

Lõpetanud Missouri Ülikooli
Õppinud Northwestern ja Chicago Ülikoolides
Chicago kirjandusklubi ja San Fransisco
diskusioonigrupi liige
On aktiivselt lugenud ülikooli tasemel
rahvusvahelise äri ettevõtlust ning
kultuurierinevustest ärimaailmas.
Californias Ajaloo Seltsi juhatuse ja trükiste
komitee liige.

President of Schram & Co.

Graduated of the University of Missouri
Studied at Northwestern and the university of
Chicago.

The member of the Chicago literary club and of a San Francisco based discussion group
Has lectured extensively at the university' level on the issues of international commercial ventures as well as
cultural differences in business practices
board member of the California historical society and sits on the publications committee.

“Sometimes the Good Guys Wear Black Hats”

Kokkuvõte

Tõelises ärielus on omad kindlad seadused eetika, viisakuse ja õiguse kohta täpselt samuti, nagu on meie isiklikus elus. Kuid kuidas neid seadusi interpreteerida? Kelle eetika - selle õigus? Kuid mis on õige ning kes seda otsustab? Kelle kaudu ja kelle silmade läbi me neid õigusi vaatleme? Vastus: mitte ükski valitsus, majanduslik süsteem ega üksikisik ei tohi dikteerida eetikat või õigusi rahvusvahelise äritegevuse areenil. Igal osalisel peab olema sõnaõigus! Äritegevus ei saa olla eetilise, kui on ettevõtteid juhtivad inimesed. Ausameelsus nõuab sitkust, tugevust, nõuab asutuse sisemist distsipliini, mis sageli annab ka konkurentsieelise. Eetikat peaks pidama üheks osaks äriplaani. Eetilised arusaamad võivad küll erineda ühiskonniti, kuid mõned neist on aktsepteeritud kogu maailmas - läbi mitmete ühiskondade.

Kas rahvusvaheliste kokkulepete jälgimise ning majanduslike paktide vastuvõtmise kaudu saavutame inimkonna õiguste rahumeelse ja kindla kasvu? Autor vastab küsimusele jaatavalt.

Olles 25 aastat tegev rahvusvahelises ärielus, on autor võtnud üle mõned reeglid äritegevusest ning sõnastanud need kui Schram'i majandusliku diplomaatia reeglid.

Kompromisside mootoriks on läbirääkimine ja läbirääkimine algab tõeliselt alles siis, kui kokkulepe on alla kirjutatud.

Läbirääkimised koosnevad iga poole nõustumisest vähemaga, kui oleks võimalik saavutada ideaalses olukorras.

Ära kunagi aja oma vastast nurka, kust tal pole võimalust auväärselt väljuda.

Vastastikuse respektiga saavutab palju enam kui nähtava vaenulikkusega.

Samethaamriga suudab enam kui raudhaamriga.

Halbu uudiseid tuleb lahata väikeste ruumide vaikusel. (Mitte pesta avalikult oma musta pesu.)

Autor leiab, et parem on läbirääkimisi pidada tugeva, teadliku vastasega kui kellegagi, kes pole asjast informeeritud ning keda saab ära kasutada. Hästi ettevalmistatud vastane ei lase kunagi rohkem küsida, kui on täpselt vaja.

Tihti peale ei saada aru aja kontseptsioonist. Välissuhetes ootame kohest vastust, kuid paljudes teistes kultuurides nii Aasias kui ka Euroopas eelistatakse võtta aega, et kõik probleemi nüansid läbi arutada, enne kui jõutakse vastuvõetavale otsusele.

Mitmete Aasias töötatud aastate jooksul on autor leidnud, et vastastikuse austusega teeb palju enam kui avaliku vaenulikkusega.

Õige aeg - õige koht - õiged inimesed.

Kuid selleks, et saavutada oma eesmärgid, tuleb mõnikord kaalutletud viisil kasutada ka samethaamrit.

Sometimes the Good Guys Wear Black Hats

In the real world of commerce, there are certain rules of ethics, civility, and justice - just as there are in our own personal lives - some might say these rules hold even in a cataclysmic act of war.

But how should these rules be interpreted? Who's ethics - whose justice? What is right - and who decides? And through whose eyes do we examine these rules and by whom? The answer - no one country's governmental or economic system nor any individual should dictates rules of ethics or justice in the international arena of commerce. All parties must have a say!!!

Is business conduct innate or must it be learned? Are ethics variable-can they be changed? Is opinion varying? Can opinion be changed via open discourse or dialogue? Who imbues a person or financial institution with ethics? Can we effect change with exposure to ideas alien to a local system?

Can concepts such as free trade and less restrictive trade be exported to countries with different ethnic, moral, and cultural traditions, and can one nation ask another to accept standards of business conduct which may differ from their own?

Do moral and ethical systems differ because of reasons other than learned practices-such as climate, geographical location, religion, color of skin, language differences, etc.?

Of course - recognizing and accepting diversity and ethical legitimacy of different lifestyles is the starting point on the road toward international, multinational, and global governmental and business activity. The ability to negotiate and change the moral conduct of business is more important than negotiating the final price. Moral concepts found enshrined in traditions do not stay the same. They undergo transformation. They expand, shrink, or disappear. As an example the bribe has the life of a moral concept. That means we can conduct business without the bribe.

What or who imbues a commercial entity with ethics? The answer is simple. "Business can be no more ethical than the persons who run the firms" Companies that act with integrity are a function of the individuals within the company who act with integrity. Integrity takes moral courage. Integrity implies self-imposed norms-it does not mean acting as close to a prohibited action as possible. It means elevating one's self or commercial enterprise to a standard that is above reproach!!! -- And - one must live up to those standards. Integrity demands toughness. In fact, it demands the institutional discipline that often gives one a competitive edge. The possession of ethics does not solve business problems-ethics actually impose a restraint on activities of the state or corporation. They act as a sieve through which proper activities must pass!

Ethics should be considered as another part of the business plan! Does the same answer that applies to businesses and individuals apply to governments? Yes- eth-

ics are consistent within a society! They may differ, however, from society to society, but some ethics have been universally accepted- across several societies. These would include the ancient Greeks concept of a code of fairness, honesty, and the keeping of promises. They also preclude certain acts such as killing and the illegal means of taking another's property.

The fact that the United States can do business with eastern and western Europe, what is now Russia, and Japan and china, indicates that culturally different societies do share many common values! Does economic justice and freedom go hand in hand with political freedom? If the answer is yes- isn't the commitment to try and change an economic and political system-one that seems to have a negative affect on the general populace-more likely to come from inclusion in the discourse of world problems than exclusion or outright economic isolation? The best available vehicle for transferring knowledge-technology- and wealth - is the multi national corporation? With this transfer - isn't an expansion of integrity more likely to follow? Or do punitive measures such as trade sanctions or restrictive import/export barriers imposed upon government's assist in the extension of freedom and justice and ultimately a better way of life for the general public?

In the world of international commerce, when a country imposes trade sanctions on non- democratic countries in order to coerce them to be more righteous, are they responding to such domestic pressures, as politics, unions, and protectionism, or are they trying to encourage the advancement of justice, ethics, and human rights within these emerging systems? Recently I came across a comment, attributed to the 17th century British intellectual, Samuel Johnson, that is as true today as it was in his time. - "Virtue-is often merely local."

Late in the nineteenth century, two intertwined political and economic theories emerged in the western world. The arch -realists were led by German chancellor Otto Von Bismarck, and the Prime Minister of Britain, Benjamin Disraeli. They were of the opinion that states lived by different moral rules than individuals. They saw power rather than principle as the driving force of international affairs and in the affairs of business. United States president Theodore Roosevelt, followed this theory and was, as you may know from your history books quoted as follows:

"Walk softly- but carry a big stick." justice could be dispensed commensurate with the strength of the political system. During that same period, an alternative foreign policy surfaced. This faction led by William Gladstone of great Britain and president Woodrow Wilson from the united states believed that history was on the side of human rights and that the leaders of the west should set the example for public and personal morality. If an act was wrong for an individual - then it was also wrong for the state.

It is my belief that current U.S. policy, the linkage of human rights and economic diplomacy, emanated from

president Woodrow Wilson's "14 points of freedom." Wilson's proposals were formulated as W.W. I was drawing to a close and his statement was clear: "The basis of freedom of mankind is not to be confined in concept and purpose to America! It is universal". Presidents Carter, Reagan, and Clinton have become the intellectual heirs of this theory. To be frank, recently, Mr. Clinton has moved away from the Wilsonian policy, especially with regard to our relationship with China. There has been much criticism within the United States of Mr. Clinton's wavering on the human rights issue in exchange for the Economic advancement of developing economies. This is the other **Side to the linkage of trade to the export of business ethics and Human rights!** In some diplomatic circles, keeping the peace

And encouraging trade at the expense of human rights has become a tenet of foreign policy. There is a conviction that safeguarding security is the true job of diplomacy and the insistence on economic and human rights may be an encumbrance to that tradition.

In several emerging countries, especially in southeast Asia, there has been and will probably continue to be what we in the west consider damaging governmental intervention in the business sector. Intervention may be necessary during the initial mode of the growth curve in third world development - and still may be necessary in some cases during the second leg of development-but the challenge has always been in finding a way to end draconian governmental influence in the economic sector at the proper time without damaging political relationships.

If we follow the doctrine of free trade, does it necessarily bring about advancement in health, wealth and education? In most cases-yes! Show me third world countries that have begun to address at least the issues of disease and infant mortality, and they will be countries that have begun to trade with the west.

Will observation of international agreements and acceptance of economic treaties lead to peaceful and orderly growth in the rights of mankind? In the world court of accountability the answer is — yes. The recent crisis in Asia, specifically Indonesia, could partially be laid to western investor's insistence that the then autocratic government mend its ways. Whether it was from currency pressure or pressure to observe international rules of commerce, the Indonesian government was finally forced to relinquish its control, and thus likely start the country towards a recovery that will be more even handed in the distribution of wealth.

There has been at least one negative historical exception to the adherence of the rule of law!. The legal agreements between the several nations of Europe in the early 20th century and the honoring of those agreements undoubtedly facilitated the beginning of W.W. I.

Lastly, which advanced societies should be the moral policeman for the world? Has our nation - yours or mine-developed its own civilization to a degree that allows us to export our ethics and our rules of law? In the case of the United States it **was just over 30** years ago - that we passed our own civil rights act! We must remem-

ber that "consistency is the foundation of virtues." - it cannot run hot and cold!

Having spent more than 25 years in the international business sector, I have adopted some of business rules - several that may run counter to the rules of civility-but they accomplish the principles of being direct and straight forward, and at the same time-honorable! . These are known as "Schram rules of economic diplomacy."!!

and they are as follows:

– Negotiation is the engine of compromise-and negotiation really begin after the agreement is signed -

– Negotiations consist of each side accepting less than what would received in a perfect or optimal situation!

- Never back your adversary into a corner that does not offer an Honorable exit strategy. Mutual respect goes a lot further than open hostility. A velvet hammer can accomplish more than a jack hammer

Bad news should be disseminated in the quiet of small rooms.

(My Country has a problem of washing its dirty laundry in public!)

- I find it is better to negotiate with a tough, knowledgeable adversary, than someone uninformed - who can be taken advantage of-because the properly prepared adversary forces

You never to ask for anything more than is properly due.

- Lastly, the concept of time is the most misunderstood concept in the international business arena- and some would say, also in the arena of foreign affairs. In my country, I am sorry to say, we expect instant gratification! Many other cultures, both Asian and European, prefer to take time to sift through all of the nuances of a problem before coming to an acceptable answer.

For those of us who were brought up with black and white television, the only way we were able to distinguish the good guys from the villain, was by the color of the horse or the hat. The good guys **always** wore white hats and had white horses! That's just not true in the commercial world. Sometimes the good guys wear black hats. The Nike Company's founder and chairman of the board, Phil knight has never been characterized as being timid. He was one of the first executives from a large American company to position African Americans as marketing icons in the corporate world. He has introduced Michael Jordan and tiger woods as crusaders for his company and for the American way of life, yet he has been vilified by the American press for his company's labor practices in the third world. The press has assigned him a black hat. The Nike Company has not been given the credit it deserves for creating thousands of jobs where no jobs existed. There is no mention of the poor work alternatives available to the Nike

workers in developing countries. Little has been said in the press, and in my opinion, the Nike company itself has not done a creditable job in trumpeting the positive affect on exporting the western way of life through the globalization of the Nike brand.

I have often thought that had the U.S. Dropped several thousand pairs of Nikes in the desert of Iraq in 1991, or in Kosho, we might have saved ourselves from getting involved in those conflicts! Close: I am sure you have figured out that I believe in engagement, in inclusion rather than exclusion, in order to "fast forward" the advancement of international business ethics -and not only do I believe in engagement, but in the short run- I will accept some business ethics that might run counter to my own. I believe that in the long run, exposure

and interaction with western business will force recalcitrant countries, such as china (and others,) to make positive changes in the realm of ethics. For sure, these changes will have a positive affect on the general populace of that country.

In my many years in Asia, I have found that mutual respect accomplishes more than public hostility. The Chinese have told me: Mr. Schram, if you want to work with us and get us to move towards your side of the table, we need to have –

tian shure (shi) - de lee, (di li) -ren huh.

The right time - the right place – and the right people!!!!

I tell them I understand the proverb, but in order to accomplish my goals, sometimes I need to use, in a judicious manner, a velvet hammer!

Kas on vaja eetikakoodeksit?

Mari Meel, TTÜ Ph.D.

Ärieetika kaasprofessor Tallinna Tehnikaülikoolis (Ärijuhtimise Instituut)

Euroopa Ärieetika Assotsiatsiooni liige
1970 lõpetas Tallinna Tehnikaülikooli
ökonomisti kvalifikatsiooniga, kitsama
spetsialiseerumisega tööstusplaneerimise alal.

Assisant professor in business ethics of Tallinn Technical University (Institute of Business Administration)

A member of European Business Ethics Network

1970 graduated Tallinn Technical University with the qualification of economist, narrower specialization in industrial planning

Do we need the Code of Ethics?

Abstract

The Code of Ethics can be defined as a written statement of behavioural norms and ethical beliefs in an enterprise. Is it useful and necessary for a company to fix in writing its moral policy in any case? Are these the innovative companies that create itself the code of ethics?

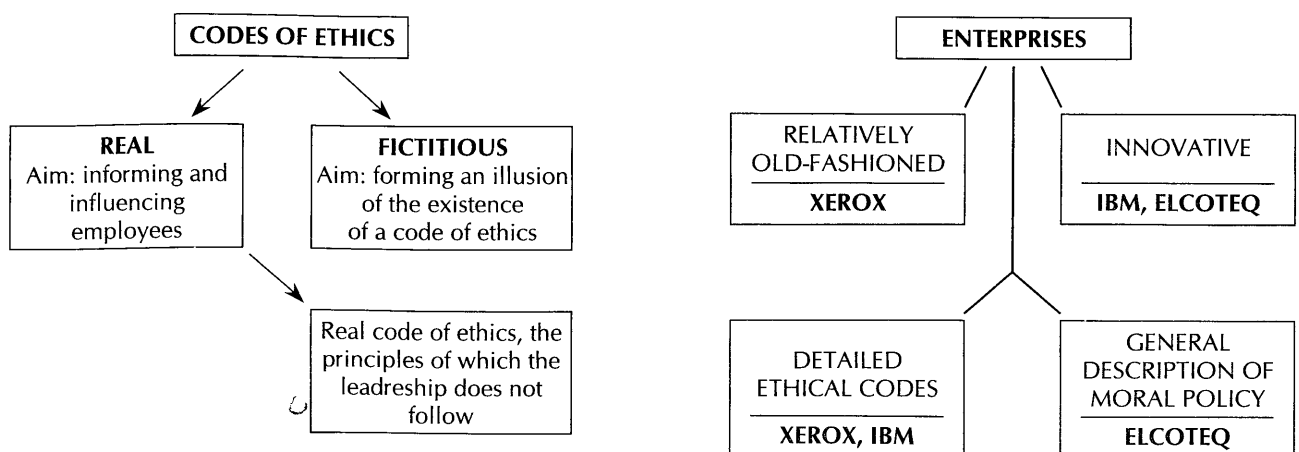
While compiling codes of ethics is widespread nowadays, the logical answer should be positive. Yes, the practise of companies does not give the unique solution.

If we compare for example Xerox, IBM and Elcoteq, of which the last two are considered especially innovative and the first a company with a strict, old-fashioned and hierarchical management structure then from the point of view of codes of ethics, they can be listed vice versa.

Xerox and IBM have a very detailed written code of ethics, Elcoteq finds it enough to have some very general principles, because an innovative company which acts in a very competitive business benefits the most, the least written regulations they have. Which policy should we follow?

The goal of a code of ethics

A code of ethics is an aid for implementing the moral policy desired of the management in employees' minds

Kas on vaja eetikakoodeksit?

Eetikakoodeksite koostamine näib olevat mood, mis ei vaibu. Juba 1987. a oli Bentley College'i äri-eetikakeskuse vaatluse järgi ligikaudu 75%-l USA suurematest tööstus- ja teeninduskompaniidest kirjalik eetikakoodeks. (Frederick 1987) Tavaliseks on saanud eetikakoodeksid Lääne-Euroopa suurettevõtetes. Ka Eestis on nende koostamine edenunud - Eesti eraettevõttele jaoks on see küll võrdlemisi tundmatu asi, kuid eetikakoodekseid on kutse- ja ettevõtliitudel (nagu näiteks ajakirjanikel või pangaliidul); lisaks siiski mõnel erakõrgkoolil, aga muidugi ka mõne suure korporatsiooni Eestis asuval tütartööstusel.

Eetikakoodeksi koostamine on lihtne selles mõttes, et kui ettevõtte juhtkond on otsustanud seda teha, ei ole tal raske leida juhendeid ja soovitusi, kuidas üks koodeks peaks välja nägema või kuidas seda koostada. Eestis praegu kättesaadavast kirjandusest on minu meelest selles osas parimad:

David Clutterbuck, Deborah Snow, Working with the Community -Eetikakoodeksite osas annab siin soovitusi Simon Webley, kelle eestvedamisel on välja töötatud ka rahvusvahelise korporatsiooni (soovituslik) eetikakoodeks (Clutterbuck 1990);

Brian Harvey, Business Ethics: A European Approach - Siit leiab arutluse, missugustele tingimustele peaks vastama hea eetikakoodeks Euroopa Liidu maades (Harvey 1994);

O. C. Ferrell, John Fraedrich, Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases - Analüüsib mitme eduka firma eetikakoodekseid (Ferrell 1997).

Sellisele soliidsele koosseisule on mul vähe juurde lisada, seepärast keskendun käesolevas eetikakoodeksite kujundamise psühholoogilisemale ja praktilisemale küljele: mida tuleks silmas pidada sellel, kes otsustab niisuguse töö ette võtta.

I. Miks üldse töötatakse välja eetikakoodekseid?

Ettevõtte sotsiaalset kohustust ühiskonna ees on kombeks jagada kolmeks: filantroopiline, eetiline, legaalne. (Ferrell 1997) Filantroopilisi ja eetilisi kohustusi ei saa ühiskond eraettevõttele kohustuslikuks teha, seda saab ettevõttelt vaid soovida ja oodata. Näiteks loota, et ettevõtja ei kasutaks ära seadustes esinevaid lünki või vigu, vaid järgiks seaduse puudulikkusest hoolimata üldlevinud hea käitumise norme (tavasid). Nii et võiks öelda: "Eetiline käitumine on hea käitumine vastavalt seadustele ja ka üle seaduslike normide."

Siit võiks nagu loogiliselt järeldada, et kui ettevõtte endale eetikakoodeksi koostab, on selles kindlasti midagi head ka ühiskonna suhtes, ja see on parem (eesrindlikum) ettevõtte kui mõni teine. See ei pruugi aga sugugi niimoodi olla: kuritegelikel jõukudel on ju tihti

väga ranged eetikakoodeksid - maffia teatakse pidavat usaldust oma keskeks vooruseks. (R. Wirtz 1998)

Põhjus, miks ettevõtte endale eetikakoodeksi koostab, seisneb siiski sisemises vajaduses juhtkonna (omanike) poolt aktsepteeritavaid käitumisreegleid ja eetilisi veendumusi oma töötajatele teadvustada ja peale suruda. Nii et selle järgi, kas ettevõttel on olemas eetikakoodeks või ei ole, ei saa teda veel liigitada eetiliseks või vähem eetiliseks ühiskonna suhtes; otsustab siiski koodeksi sisu.

Seepärast olgu lisamärkusena öeldud, et eetikakoodeksi koostamisel ei pea püüdma saavutada konsensust. Isegi vastupidi: kui näiteks võetakse üle põhjakäinud ettevõtet, kus valitseb üldine käegalöömise meeleolu, valetamine, varastamine, on loomulik, et uus juhtkond töötab välja ranged moraalireeglid, mis paljudele ei meeldi - ja juhtkond võibki taotleda, et need, kellele uued reeglid ei sobi, lahkuvad. Tähtis on aga see, et normid ja nõuded oleksid arusaadavad.

II. Sisulistest ja fiktiivsetest eetikakoodeksitest

Eetikakoodeksid võib psühholoogilises mõttes jagada kaheks: sisulised ja fiktiivsed.

Alustame viimastest. Üldnimetatud peamise põhjuse kõrval on ka kõrvalisi põhjuseid eetikakoodeksite koostamiseks: ettevõtte võib soovida liituda mõne katusorganisatsiooniga, mille liikmetele juba kehtib eetikakoodeks. Liitumine võib olla hädavajalik, et tagada paremaid eksporditingimusi, püsiklientuuri vms. Ja siis peab leppima ka liidu liikmetele kohustusliku eetikakoodeksi omaksvõtmisega. Teiseks võib ettevõtte leida, et tarbija poolehoidu võitmiseks on talle kasulik koostada ja avalikustada eetikakoodeks: kui ma olen näiteks keskkonnahoidlik tarbija ja loen Body Shopi eetikakoodeksit, kus deklareeritakse, et Body Shop ei tee loomkatseid ja kasutab oma toodetes vaid looduslikke või looduslähedasi aineid, tekib mul tõenäoliselt selle firma vastu sümpaatiat juba enne tema toodete proovimist. Kui ettevõtte on huvitatud vaid liitumisest või vaid parema imago saavutamisest ja sisulist huvi eetikakoodeksi vastu ei tunne, ongi tegemist fiktiivse koodeksiga, mis jääb riilulise tolmuma ja mille järgi ei püütagi ettevõtte tegelikku toimimist korraldada.

Kuid ka eetikakoodeks, mis on koostatud sooviga mõjutada töötajaid, võib kujuneda fiktiivseks, kui juhtkond ise ei suuda koodeksis püstitatud eetilisi norme järgida, või kui ta ei püüagi seda teha. Heaks näiteks selle kohta mitte just kaugest minevikust on kommunismiehitaja moraalkoodeks. Kui inimesed oleksid selle koodeksi norme järginud, elaksime küll vist juba tõesti külluslikus kommunismis. Ja mida on ette heita näiteks selle koodeksi peamisele deklaratsioonile: inimene on inimesele sõber, seltsimees, vend? Häda oli hoopis selles, et kogu ühiskond, eesotsas parteijuhtidega, eiras neid norme.

Kui me nüüd koostaksime oma ettevõtte eetikakoodeksi, kus üheks tähtsamaks põhimõtteks oleks ausus, aga samal ajal petaksime riiki, makstes ümbrikupalku, kujuneks meil samasugune "kommunismiehitaja moraalikoodeks", mis on koostatud vaid silmakirjaks. Ma tean mitut ettevõtjat, kelle ainus käitumisreegel on: kinni pidada seadustest ja kirjalikest lepingutest (tänapäeva Eesti oludes on hea seegi). Aga ei ole siis ka oma töötajatelt mõtet enamat nõuda, sest nii lapsed, koerad kui ka alluvad järgivad juhi isiklikku eeskujut, mitte vaid paberil kehtivaid norme.

Seega peegeldab sisuline eetikakoodeks moraalipoliitikat, mis on välja kasvanud juhtkonna sisemistest moraalistest veendumustest, millest juhtkond ise tahab kinni pidada ja mida ta seetõttu ka teistelt nõuab. Üks kaunimaid näiteid moraalipoliitika sisulise kujunemise kohta on üliedukas USA jäätisetootja Ben & Jerry Homemade (nagu seda kirjeldab Ferrell - Ferrell 1997):

Kui need kaks sõpra 1978. a oma äri alustasid, koostasid nad (esialgu eneste jaoks) deklaratsiooni oma ettevõtte missiooni kohta: püüda parandada elukvaliteeti kohalikul, riigi ja ka rahvusvahelisel tasemel. Nad väitsid, et on nõus pigem sulgema oma äri, kui loobuma sellest põhimõttest. Praeguseni ei ole nende seisukoht muutunud ja igal aastal tellivad nad audiitori, et kontrollida, kas nende kompanii ka sõltumatute isikute meelest ikka täidab endale võetud kohustusi.

Võib uskuda, et kui eetikakoodeks kujuneb sellisel tugevalt põhjal, saab temast tõesti sisuline dokument, mida ettevõtte oma töös kasutab. Teiselt poolt kerkib aga küsimus: kui juhtkond nii isikliku eeskujuga kui ka järelevalvega pidevalt ühtse moraalipoliitika tagamise eest hoolitseb,

III. kas siis on enam vaja kirjalikku eetikakoodeksit?

Muidugi, tundub, et juhtkonnal oleks mõistlik oma moraaliseid veendumusi mingil määral fikseerida (analoogiliselt Beni & Jerryga), et mingi ajavahemiku järel saaks kontrollida, kas tõekspidamised on jäänud samaks ja kas tegutsemisel on suudetud neist kinni pidada. Kuid kas iga säärast mõnelauselist avaldust oma tõekspidamiste kohta saab nimetada eetikakoodeksiks?

Tegelikkuses võibki ettevõtteid jaotada moraalipoliitika väljatöötamise alusel kaheks: ühed ettevõtted töötavad välja väga põhjaliku kirjaliku koodeksi, teised piirduvad vaid oma moraalipoliitika üldise väljendusega. Sealjuures ei ole kindlat reeglit, et just innovatiivsed ettevõtted on need, kes töötavad välja põhjalikud koodeksid, või vastupidi, et sellest on huvitatud just vanamoodsad ettevõtted.

Kui kõrvutame näiteks Xeroxit, IBMi ja Soome päritolu Elcoteqi, millest kaht viimast peetakse eriti uuenduslikeks ettevõteteks ja esimest jäiga, vanamoodsa, hierarhilise juhtimisstruktuuriga ettevõtteks, siis oma moraalipoliitika kirjaliku

fikseerimise seisukohalt liigituvad nad teistsuguse loogika järgi: nii Xeroxil kui ka IBMil on väga põhjalikud eetikakoodeksid, Elcoteqi juhtkond aga leiab, et neile piisab vaevalt kümnelauselisest (kuuepunktisest) avaldusest, milles on kirjas firma moraalipoliitika kõige üldisemad põhimõtted. Ja nii lakoonilise avalduse põhjuseks pole mitte ükskõiksus või hoolimatus, vaid, nagu on selgitanud Elcoteqi juhatuse esimees Antti Piippo oma intervjuus: innovatiivsel, väga teravas konkurentsis töötaval ettevõttel, kes on sunnitud olema äärmiselt paindlik, on kasulik oma kirjalike, jäigalt fikseeritud dokumentide hulk minimeerida.

Huvitav aga, et säärane üldiste põhimõtete äärmiselt lakooniline kirjeldus ei pruugi tähendada lõtva moraalipoliitikat. Kui lühidalt vaadata Elcoteqi ajalugu, siis ettevõtte asutati kolme mehe ühissettevõtena 1991. a - ajal, kui Soomes valitses kõige sügavam majanduskriis. Esimesel aastal oli töötajaid kõigest 204 ja aasta käive 76,4 mln marka. Aastal 1998 moodustas käive juba ligi 2350 mln marka ja töötajaid oli üle 3000. (Elcoteq Annual Report 1995 ja 1998) Nagu Antti Piippo on oma intervjuus tähendanud, oli selle algatuse sügavam, sisuline eesmärk võidelda selle eest, et Põhja-Euroopa elektroonikatööstus suudaks hoida oma kohta globaalses konkurentsis, kus tuleb võistelda Kagu-Aasia odava ja kvaliteetse elektroonikaga. Praeguseks on Elcoteqist kujunenud Euroopa suurim elektroonikatööstuse teenindusettevõtte (EMS).

Elcoteqi tarbijad on põhiliselt võimsad Põhja-Euroopa originaalelektronika ettevõtted (OMS nagu Ericsson ja Nokia), mille konkurentsivõimest oleneb Elcoteqi edukus. Sellest sümbioosist tuleneb Elcoteqi juhtlause: "Meie eesmärk on tagada kliendi konkurentsivõime .." Firma jätkuv arenguprogramm kannab nimetust APE (Asiakkaan Paras Elekroniikkatehdas - parim elektroonikatehas kliendile - The Best EMS-Company for the Client). Ja tegelikult on siin toodud moraalnormid teesid nõuetest, millele see programm tugineb. Kui neid teese analüüsida, siis neist esimene on otseselt suunatud tarbijale, ja kolm, mis on määratud töötajatele, sisaldavad töötajate kohustusi, mitte nende õigusi või ettevõtte kohustusi nende vastu. Ettevõtte moraalipoliitika on seega tööpoolest täielikult allutatud tarbija rahuldamisele - teisiti oleks teravas konkurentsis võimatu edukalt toimida.

Need teesid ripuvad tööruumide seintel. Lisaks antakse regulaarselt välja ettevõttesisest infolehte, mille artiklid seostuvad ühelt poolt nende üldiste teesidega, teiselt poolt hetkeolukorraga - nii püütakse saavutada tulemust, kus inimene harjub nägema ettevõtte tegutsemise põhieesmärki kui midagi stabiilset, püsivat, ja samasuguste püsivatena harjub nägema valitsevaid moraaliseid tõekspidamisi. Seejuures konkreetsemad lähieesmärgid, tegevus, nõuded esitatakse perioodika kaudu ja võivad olla ka diskussiooniobjektiks.

Miks ma Elcoteqi näitel nii pikalt peatusin: sest minu meelest on nende lähenemine huvitav ja kaasaja tingimustes perspektiivne. Tundub, et nii on võimalik

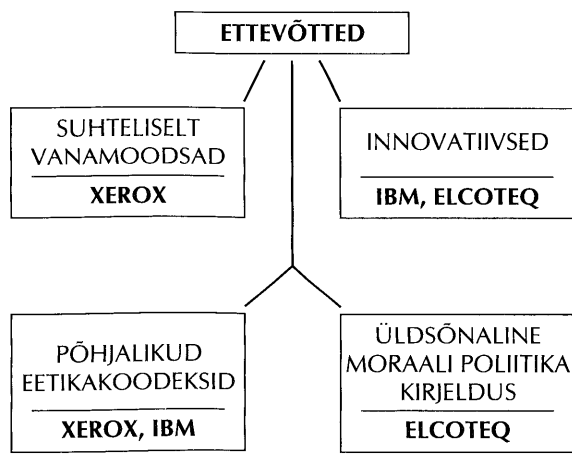
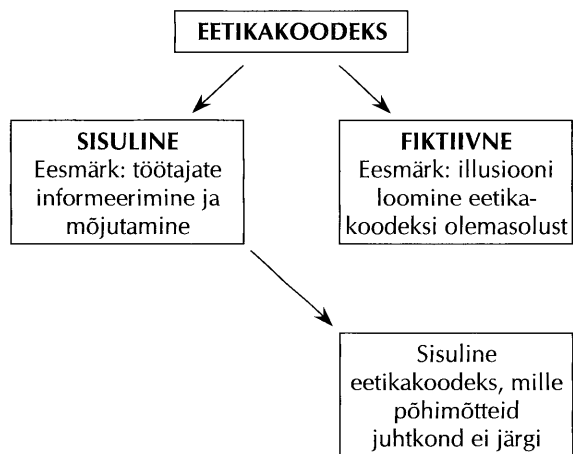
kujundada ühelt poolt püsivat, teiselt poolt dünaamilist moraalipoliitikat, mis ei pruugi olla halvem kui üksikasjalik eetikakoodeks, vaid võib olla koguni sobivam neile ettevõtetele, kes on sunnitud väga intensiivselt uuenema.

Kokkuvõtteks võiks öelda, et eetikakoodeksi koostamine ei tohiks olla eesmärk omaette. Koodeks peaks välja kasvama vajadusest juurutada juhtkonna poolt kohustuslikuks peetavat moraalipoliitikat. Nii et enne,

kui hakata koostama koodeksit, mis peaks saama normiks alluvaile, peaks ettevõtte juhtkond (või omanikud) suutma kirjeldada iseenda jaoks oma tegevuse peamist eesmärki (ideed) ja moraalipõhimõtteid, millest taganeda ei tohi.

Eetikakoodeksi eesmärk

Eetikakoodeks on abivahend juhtkonna poolt nõutava moraalipoliitika viimiseks alluvate teadvusse

Eetika ja ärieetika

Maie Tuulik, Ph.D.

Euroülikooli professor

1991 Peterburi Ülikool, D.Sc.

1981 Leningradi PTUI, Ph.D.

1962-67 Tartu Ülikool, B.A.

Professor at Euro University

1991 St. Petersburg University, D.Sc.

1981 Leningrad PTUI, Ph.D.

1962-67 Tartu University, B.A

Ethics and Business Ethics

Theses of the lecture

1. THE TIME IS READY FOR ETHICS AND BUSINESS ETHICS

- As written in the third law of Parkinson "the time of severe competition has passed, a contemporary businessman is tolerant to rivals - there are a few of them left and they are rather insignificant." (Parkinson 1965)
- Applied business economy which is too orientated on analyses and figures, presses down the human world of values - professional leaders wear off fast if there is no humanitarian knowledge in education. (Peters & Waterman 1982)

2. BUSINESS ETHICS IS THE SUBDISCIPLINE OF NORMATIVE OR PRACTICAL ETHICS

Generally three approaches can be specified

First: the denial of normative ethics (incl. business ethics). There are no ready made and objective norma, but only our personal preferences - no values have been given in the commands of the God , nor are they existent in the empirical or a priori human nature. The theorist of moral must be a scientist who is unemotional and gives objective information.

"As much as a poor and weak stresses rights, he also talks about morality - a rich and powerful needs none of them." (Tammsaare 1921)

Second: the narrower approach to normative ethics (incl. business ethics). There are common norms which help to make the difference between the good and the bad, the right and the wrong.. MUST may mean the objective (teleological meaning), MUST may mean the obligation (deontological meaning). In business ethics it means focusing on codes of ethics, following the business etiquette and customs etc.

Third: the broader approach to normative ethics (incl. business ethics) means focusing on the right way of living: what is really important in life, what gives it the meaning, what makes it worth living. Starting from Aristotle has ethics been the science of practical life, of how to be a human. In business ethics it means emphasizing on the inner world of values of a person, on his personal dimensions of rights, morality.

"Modernisation has not only created, but also destroyed, offering nothing in return. First of all does it concern the basis of ethics . world of values. The youth of industrialised western world lives in the emptiness of values." (von Wright 1998)

3. Conclusion

Business ethics should be based on normative ethics in the original sense of its meaning (Aristotle), where the main stress lies on universal and unchangeable values and the development of human moral. Even the most ideal codes of ethics cannot help unprincipal people in their joint work and business activities.

6

Eetika ja ärieetika

Peatun oma ettekandes:

- 1) mitmesugustel eetika ja ärieetika käsitlemise võimalustel,
- 2) eetikal kui praktilise elu õpetusel ning väärtuste õpetamisel.

Eetika ja ärieetika käsitusvõimalused

Tuletan kõigepealt meelde, et me räägime normatiivsest ehk praktilisest eetikast. Ärieetika on selle alldistsipliin. Me võime eristada vähemalt kolme käsitusvõimalust. ESITEKS: normatiivse eetika eitus (st ka ärieetika eitus). Eetika saab olla vaid teoreetiline moraalikategooriate - peab, õige, hea, kohustus - analüüs, mis pakub kiretut ja objektiivset teavet.

Illustreerimaks sellise lähenemise väljundit praktikas, toon kaks näidet. Kõigepealt sajandi alguskümnest Tammsaarelt: "Nagu vaene ja nõrk toonitab õigust, niisama räägib ta ka kõlblusest - rikkal ja võimsal pole ei üht ega teist vaja. Ka südametunnistusest räägime sagedasti, iseäranis kui kedagi petta tahame või vastasest nõrgemad oleme ja käsitsi kallale ei pääse." (artikkel "Arist ja inimestest")

Teine näide on kaasajast ja selle on kirja pannud Kivisildnik: "Meil räägivad moraalist peamiselt opositsioonipoliitikud. Tark on olla aus ja mitte varjata asju moraalihamaga. Kui Tartu õlu on millegi poolest parem kui Saku Originaal, siis nii ütlegi. Räägi mehejuttu, aga ära hakka pappide, opositsionisaadikute ja naiskirjanike leiba ära võtma."

Niisiis, esimene võimalus on eetika ja moraali eitus.

TEISEKS: normatiivse eetika (sh ärieetika) kitsam käsitus. On olemas üldkehtivad normid - PEAB, mis aitab vahet teha lubatu ja keelatu, hea ja halva vahel. PEAB-sõna võib seejuures kasutada kahel erineval viisil (eriti selgelt on sellest rääkinud Immanuel Kant).

Esitaks: "peab" abil ilmutatakse seda, mida Kant nimetab hüpoteetiliseks imperatiiviks - see on sõna TELEOLOOGILINE TÄHENDUS. "Peab" kasutatakse siin väiteis, mis viitavad mingile eesmärgile (näiteks arsti nõuandeis on eesmärgiks tervis, ärieesmärgiks on kasu jms). Kui eesmärk kiidetakse heaks, on teleoloogiline väide relevantne, st kas õige või väär.

Teiseks: "peab" võib väljendada ka seda, mida Kant nimetab **kategooriliseks imperatiiviks** - see on sõna DEONTOLOOGILINE TÄHENDUS. "Peab" on kohustus, millele pole alternatiive (näiteks nõue - sa ei tohi petta - on kohustus, mida tuleb järgida, olenemata olukorrast ja võimalikest tagajärgedest). Religioonis ja igapäevaelus nimetatakse inimest kohustavat sisehäält südametunnistuseks, mille vastu eksides kahjustab inimene kõigepealt iseennast. Paljud kaasaja normatiivsed eetikad eitavad sellist

tähendust. Näiteks naturalistliku eetika järgi on selline kohustus jaburus, PEAB-käsku tunnistatakse vaid eesmärgi tähenduses.

KOLMANDAKS: normatiivse eetika (sh ärieetika) käsitus selle sõna algupärasest tähenduses. Aristoteles oli see praktilise elu õpetus ehk õpetus elamisviisist - kuidas saavutada tasakaal iseendas, kuidas elada õnnelikult.

2. Eetika kui praktilise elu õpetus ning väärtuste õpetamine

Siin on peatähelepanu õigel elamisviisil ja väärtustel, millest juhinduda.

Selle järgi, mis on elus eesmärgiks, millest tuntakse rõõmu, eristab Aristoteles kolme elamisviisi:

- 1) **nautlev elu**, kus õnnelik ollakse kõikvõimalikes naudingutes, mida meeltele pakkuda saab - söömisel, joomisel, riietumisel, lõbutsemisel jms;
- 2) **tegutsev elu**, kus eesmärgiks on aktiivsus majanduses, sõjanduses, kaubanduses, poliitikas jms;
- 3) **mõtisklev elu**, kus eesmärgiks on elu olemuslike seoste leidmine ja omaenda täiuslikkuse taotlus, st sisemise tasakaalu ja rahu leidmine.

Esimesed elavad vaid kogemuslikus, empiirilisel kontrollitavas maailmas ja neid juhivad loodusseadused, st nende oma keha tungid, ihad ja soovid. Nii on see läbi aegade olnud ja on ka praegu. 7. saj eKr elanud rikka Assüüria kuninga hauakirjal oli lugeda, et ainult söömine, joomine ja lõbutsemine on elus väärt.

"Selline kiri sobiks ka härja hauale!" pilkasid sajandeid hiljem Aristoteles ja Cicero.

Teised juhinduvad mõistusest ja loogikaseadustest, nad pingutavad, et oma professionaalseid võimeid ja oskusi maksimaalselt välja arendada. Kui nautlemine on meil n-õ veres, siis tegutsev elu nõuab õppimist, enesepiiranguid ja pingutusi.

Kolmandad järgivad sisemist sündi, mis Kanti määratluse järgi seisneb kahesuguses kohustuses:

- 1) kohustus iseenda vastu: välja arendada omaenda võimed, sünnipärased talendid;
- 2) kohustus teiste vastu: olla aktiivselt heatahtlik ja lugupidav ligimese vastu, pidada meeles, et iga inimene on eesmärk, mitte vahend muude eesmärkide saavutamiseks.

Kuulus Pascal räägib kolmesugustest seadustest, mis igas inimeses tasakaalus peaksid olema: loodusseadused, loogika seadused ja armastuse seadus.

Ma arvan, et ei liialda, kui ütlen, et meie aeg tunnustab vaid kahte esimest elamisviisi. Kolmas, mis Aristotelesele

järgi on kõrgeim ja täiuslikem elamise viis, on meie jaoks sageli olematu seepärast, et seda tuleb õppida, nii nagu ka professionaalsed oskused tahavad õppimist. Jutt on inimese südametunnistusest, tema kõlblusest, õiglusmõotmest inimeses eneses, mis ei luba tegutseda allpool inimlikkuse ehk kõlbluse piire.

Aleksandr Solpenitsõni arvates peaks südametunnistus, inimese kõlblus, olema mõõduks kõigis olukordades, sest seadused, mis üritavad piiritleda tuhandepalgelist ja lõputult muutuvat-, voolavat elu, on paratamatult auklikud: "Meie olemise ja mitteolemise võti peitub igas üksikus inimsüdamis, selles, kas ta realselt eelistab teha head või kurja. Täna on see võti kõige kindlam. Suuri lubadusi andnud sotsiaalsed teooriad on läinud pankrotti ja ajanud meid ummikusse."

Läbi aegade on alati olnud inimesi, kellel pole südame-tunnistust. Fjodor Dostojevski imestas omal ajal sunnitöölise hulgas viibides, et kõigi nende aastate jooksul ei näinud ta mingit märki nende inimeste kahetsusest, mingit rusutud järelemõtlemist oma kuritegude üle. Veelgi enam - enamik neist pidas end oma südamis täiesti õigeks. "Kuidas on võimalik säärane elajalik tundetuimus," imestas kirjanik. Tänapäeval ei pea mine-ma sunnitöölise hulka, kogemaks sama.

Võime julgelt öelda, et südametunnistuse puudumine on VAIMNE VÄÄRARENG.

Õpetamise ja harjutamise olulisust on rõhutatud antiigist alates. Aristotelesel pärineb õpetus inimesesse kätkevad võimaluste - -kõlblise eneseteostuse - elluäratamisest harjutamise teel. Inimese loomuse alged on sedavõrd vastuolulised, et iseloom, see inimese saatuse kujundaja, kujuneb iga tegemise ja tegemata jätmisega: inimesed muutuvad õiglaseks, tegutsedes õiglaselt, vaprats, tegutsedes vapralt - ühesõnaga, just teod vormivad. Enesekasvatuse teele tuleb inimest aga juhtida. M. Gandhi on õpetanud: "Nii nagu teaduslikule eksperimendile peab eelnema vastav teaduslik instrueerimine, nii on vaja eelnevalt ranget enesedistsipliini selleks, et inimene suudaks katseid vaimsel alal läbi teha. Me kuuleme tänapäeval kõiki südametunnistuse häälega kiitemas, ilma et nad oleksid mingit enesekasvatust läbi teinud."

Loomulikult on see kõigepealt üldhariduse ülesanne. Aga kui kool on selle tegemata jätnud? Mida rohkem on inimesi, kelle jaoks eetika, moraal ja kõlblus tähendavad hämamist või olematut valdkonda, seda halastamatumas kiskjate maailmas me elame. Seda rohkem on edukuse võidujooksus äraaetud õnnetuid inimesi, kes iseendaga enam midagi peale ei oska hakata.

"Meil on olemas moraalsed tõed - väärtused - nii nagu matemaatilised ja loogilised tõed," õpetab Nikolai Hartmann. "20 x 40 oskab öelda see, keda on õpetatud arvutama. Eetika peaks õpetama, mis on kõlbliselt hea, nii nagu geomeetria õpetab, mis on geomeetriliselt tõsi."

See tähendab, et nii eetikas kui ka ärietteikas tuleks keskenduda inimese sisemisele väärtusmaailmale, temas endas olevale õiglusmõotmele, tema südametunnistusele. See tähendab üldnimlike ja muutumatute väärtuste - headuse, armastuse, õigluse, mehisuse jms - õpetamist. See tähendab keskendumist personaalsele arengule.

VÄÄRTUSTE OMANDAMISE VIISE tähistatakse 4 E-ga:

- 1) exhortation (õhutamine),
- 2) example (eeskuju, jäljendamine),
- 3) expectation (ootused ja vastutegutsemine),
- 4) experience (kogemus, läbielamine).

Riigi kui terviku seadused, elukorraldus, avalik arvamus jms võiksid ja saaksid pakkuda piisavalt seda, mis suunaks ja tugevdaks riigi kodanike kõlblust, sisemist õiglustunnet. Meie riigis see paraku nii ei ole. Ehkki juba antiigis teati, et riigi eksisteerimise kõige olulisem eesmärk on võimaldada oma kodanikel elada kõlbliselt, st õnnelikult.

Antiigist pärit arusaama järgi on inimene kahepaikne olevus. Oma bioloogilise (füüsilise) loomuse poolest kuulub ta looduslikku ahelasse ja eraldub loomadest oma eneseteadvuse poolest. Ent inimesel on ka teine, kõrgem loomus - tema inimlikkus, humanism, kõlblus, südametunnistus - nimetame seda poolt kuidas tahes. Õigem on öelda, et oma kõlbluse, oma inimlikkuse peab igaüks ise oma elu jooksul üles ehitama. Uku Masing rõhutas ikka, et sündides pole inimesel mingit vaimset maailma, see peab elu jooksul tekkima.

Seda läbi kogu elu vormuvat protsessi, seda ülesehitust nimetati Antiik-Kreekas sõnaga *paideia* (kasvatus).

Paideia'l polnud ei ameti- ega praktilise kasutamise eesmärki, siht oli inimese enda kvaliteet, tema hinge (elu) täiuslikkus. *Artes humanae* ehk *artes liberales* eristus selgelt *artes serviles*'ist (ametioskustest). *Paideia* (kasvatuse) eesmärk oli inimeses endas, tema personaalsuse, tema vaimse, eetilise poole väljaarendamises. Platoni ütluse järgi on *paideia* hinge määratlemine jumalikule suunale. Eetiline, ideaalne, inimlik vastandub väärtusterminina barbaarsusele, loomalikkusele. Inimesel on vabadus valida inimlikkuse (kõlblisuse, humaansuse) ja ebainimlikkuse vahel. Valida saab aga ainult see, kes tunneb alternatiive. Õpetus peaks selle teadmise andma.

Vormida saab vaid mingi ideaali, eeskuju järgi. Antiigist on pärit neli kardinaalvoorust, tänapäevases kõnepruugis inimlikku põhiväärtust. Kui paljud meist on neist kuulnud? Kui paljud on nende järgi kasvada püüdnud? Vaatleme neid veidi lähemalt.

MÕÕDUKUS. See tähendab naudingutes piiri pidamist. "Mees, kes peab golfi või mootorratast oma elu keskpunktiks, või naine, kes pühendab kõik mõtted

rõivastele, bridzhile või koerale, on just niisama mõõdutundetu kui inimene, kes on igal õhtul purjus. Muidugi paistab see kõrvaltvaatajatele vähem silma, sest bridži- või golfimaania ei niida inimesel tänaval jalgu alt." (C. Lewis)

Mõõdukus nõuab pingutamist, tööd ja himudele vastuhakkamist. Selle vastand - meelelisus, himurus, lodevus - elab laisklemises.

"Kõik meelelisus on üks, ehkki ta esineb paljudel viisidel; üks on ka karskus. On ükspuha, kas meelelisus väljendub söömisel, joomises või magamises - kõik need on üks ja seesama himu ja piisab näha inimest tegelemas ühega neist, et teada, kui suur meeliskleja ta on. Õpetlaste puhul väljendub meelus intellektuaalses loiduses. Mõõdutundetu inimene on enamasti laiskleja, ahju ääres istuja ja päevavalgel pikutaja, kes armastab puhata, ilma et ta oleks end väsitanud. Kes tahab vältida ebakarskust, see tehku tõsiselt tööd, olgu selleks kas või talli puhastamine. Raske on võitu saada oma loomusest, aga ometi tuleb temast võitu saada." (Thoreau)

MEELEKINDLUS, MEHISUS tähendab kahte liiki julgust:

- 1) seda, mis astub vastu ohtudele,
- 2) seda, mis jääb kindlaks kannatustes.

Meelekindluseta ei saa praktiseerida ühtegi teist vöörust. "Kõlbeline puhtus, ausus ja halastus, mis hädaohu ees taanduvad, on vaid tingimisi karskus, ausus ja halastus. Pilaatus oli armuline niikaua, kui see ei läinud talle riskantseks." (C. Lewis)

TARKUS, ARUKUS tähendab oma tegevuse ja selle tagajärgede läbikaalumist.

Arukus koos meelekindluse ja mõõdukusega on inimese headuse, tema kvaliteedi näitajaks. Sellele teadmisele jõuti juba üle kahe ja poole tuhande aasta tagasi.

"Tõelised hüved on need, mida annab mõistus, kindlad ja igavesed, mis ei saa lõppeda, isegi mitte kahaneda või väheneda. Need on meie osad, mitte meie omandid." (Seneca)

ÕIGLUS on vana nimetus kõige kohta, mida nimeatakse "ausaks mänguks". Ta sisaldab andmise ja võtmise suhteid, tõearmastust, sõnapidamist jms. On suur vahe, kas me teeme üksiku õiglase teo või oleme õiglased inimesed. Ka halb tennisemängija võib vahel teha hea löögi. Hea mängija all mõistame inimest, kelle silmad, lihased ja närvid on nii treenitud, et nende peale võib alati loota. Need omadused paistavad silma ka siis, kui ta parajasti ei mängi, nagu matemaatiku mõtteviis avaldub ka siis, kui ta parajasti ei arvuta. Alati õiglaselt toimiva inimese loomus omandab lõpuks kõrgema kvaliteedi.

Kas me ei pea neid vöörusi (väärtusi) enne eetika-kursuses õpetama, et inimese enda loomust muuta, et inimese kvaliteeti parandada? Võime kindlad olla, et ka kõige täiuslikumad eetikakoodeksid, mida ärieetika all sageli mõeldakse, ei aita kõlblusetuid inimesi.

Ärieetikas tähendab selline lähenemine ühelt poolt seda, et inimene ei muutuks tööriistaks (Schumacher 1973), aga teiselt poolt seda, et peatähelepanu oleks juhi personaalsel arengul, tema sisemise väärtusmaailma väljakujunemisel. Ärikoolitus saab sellele kaasa aidata nii eetika õpetamise kui ka laiema humanitaarhariduse andmisega.

Südametunnistus - inimese kõlbeline kohustus, kateooriline imperatiiv - on see jumalik säde, mille igaüks sündides kaasa saab, ent mis elu jooksul olematuks võib muutuda.

Töösuhete eetilisus Eestis

Kristina Mickevièute, BBA

1995-1999 Eesti Kõrgem Kommertsikool, bakalaauruse kraad
1998 Majandusinstituut, Boulder, Colorado
1997 Jönköpingi Rahvusvahelise Äri Kool, Rootsi

1995-1999 Estonian Business School, BBA
1998 The Economics Institute, Boulder, Colorado
1997 Jönköping International Business School, Sweden

Ethics in Labour Relations in Estonia

Abstract

The following article is based on the Bachelor thesis ETHICS IN LABOUR RELATIONS IN ESTONIA: CURRENT SITUATION AND POSSIBILITIES OF IMPROVEMENT written by Kristina Mickevièute and Sirly Lall under the supervision of Mari Meel and Anu Virovere.

In our thesis we focused on studying the ethical conflicts occurring in the relationship between employees and employers in Estonian companies and society as a whole. We are looking at the subject particularly from the employee angle of this relationship.

The results of our study of the fulfillment of the ethical rights and obligations of employers and employees in Estonian companies on the basis of real conflicts collected from Labour Conflict Committee, Labour Inspection, students and the MA post-graduate students at the Estonian Business School and the Tallinn Technical University will be presented, and the most violated ethical rights of employees will be discussed.

Töösuhete eetilisus Eestis

Ärietiikaga seotud probleemistik on väga lai. Euroopas on kombeks jaotada ärietiikat kitsaks ärietiikaks ja laiaks ärietiikaks. Kitsas ärietiika käsitleb ettevõttesiseid probleeme (ettevõtte suhteid töötajate, tarbijate, aktsionäride ja teiste ettevõtjatega) ja seda võib vaadata ka ettevõtte ärikultuuri osana. Lai ärietiika käsitleb ettevõtluse ja riigi (ühiskonna, keskkonna) vahel tekkinud eetilisi probleeme ja ettevõtluse rahvusvahelisusest tulenevaid konflikte.

Neid kahte teemade ringi ei saa üksteisest lahutada, sest nad on omavahel tihedalt seotud, küll aga saab keskenduda ühele või teisele.

Meie olene oma töös uurinud ennekõike eetilisi konflikte, mis esinevad tööandjate ja töövõtjate vahel Eesti ettevõtetes ja ühiskonnas üldiselt.

Tegelikult peaks seadus endast kujutama ühiskonna poolt nõutavate eetiliste normide kogumit: kui seadused ja nende ellurakendamine oleksid täiuslikud, poleks poleemikat ärietiilisuse üle vaja. Nagu olene näidanud

oma töös, eksisteerivad paratamatud põhjused, miks seadused kas ei toimi või on lünklikud või dünaamilised ja ettevõtja peab tegutsema tingimustes, kus seaduslikkus ja eetilisus ei lange alati kokku.

Oleme seisukohal, et sellistes tingimustes tuleb ettevõtjal hea (stabiilse, konfliktideta) tööõhkkonna saavutamiseks saavutada võimalikult eetiline käitumine. See on kasulik nii ühiskonnale tervikuna kui ka ettevõtte-ettevõtja egoistlikest huvidest lähtudes.

Üks meie töö eesmärke on olnud välja selgitada, missugune on olukord töötajate ja tööandjate eetiliste kohustuste ja õiguste täitmisel Eestis ning missugused on need kriitilised seigad, mida tuleks ennekõike tähele panna. Illustreerimaks teooriat, olene toonud näiteid Eesti ettevõtetes toimunud eetilistest konfliktidest.

Uuringu tulemused

Oleme analüüsinud 412 konflikti, mille on kogunud Eesti Kõrgema Kommertsikooli ja Tallinna Tehnika-

ülikooli üliõpilased ja magistrandid 1997., 1998. ja 1999. aastal.

Õiguste ja kohustuste uurimiseks oleme saanud töövaidluskomisjonist ja tööinspeksioonist lisamaterjali, mida samuti oleme analüüsinud, lähtudes eetiliste õiguste ja kohustuste aspektist.

412 kogutud konflikti analüüs näitas, et kõige rohkem on rikutud töötajate õigust osalusele, st õigust olla kaasatud otsustamisse ja õigust õigeaegsele informeeritusele. Seda õigust rikuti 183 korral 412st.

Teisele kohale jäi tööga rahulolu õiguse rikkumine. Selgus, et enamasti ei ole töötajad teadlikud ettevõtte eesmärkidest ja arenemissuundadest, tihti on selgelt formuleerimata töötajate tööülesanded. 412st uuritud juhtumist 133 korral ei olnud töötajad tööga rahul, sest ei osanud hinnata oma töö taset. Ettevõtte juhid suhtuvad töötajasse kui lihtsalt tööd tegevasse masinasse, vahendisse, ega hinda inimese isiksust.

Aastast aastasse suurenev kaebuste hulk, mis töövaidluskomisjonidesse laekub, näitab, et firma sees jäetakse konfliktid lahendamata ning töötajad on sunnitud väljastpoolt abi paluma. Töövaidluskomisjoni andmete järgi on kõige rohkem laekunud avaldusi saamata jäänud palga ja hüvitiste kohta. Kasvanud on ka tööraamatu ja lõpparve kinnipidamise hüvitise nõuete arv.

Tööinspeksiooni aruande põhjal võib öelda, et paljudes ettevõtetes ei ole töötingimused piisavalt ohutud ning selle tagajärjel kasvab ka tööõnnetuste arv. Ainuüksi 1998. aastal lõppes ohutuse puudumise tõttu surmaga 8 õnnetust ja 36 töötajat said raskelt vigastada. Seega rikutakse selgelt töötajate õigust ohutule ja tervislikule töökeskkonnale.

Uuringust selgunud kriitilised seigad, mida ettevõtete juhtidel tasuks tööeetika tagamiseks tulevikus rohkem tähele panna

Nagu juba eespool mainitud, rikutakse Eestis põhiliselt kahte töötaja eetilist õigust: õigust osalusele ja õigust tööga rahulolule.

Esiteks, et tagada töötaja õigust osalusele, peaksid juhid panema tähele alljärgnevat:

- Strateegiliste otsuste tegemisse tuleks kaasata kõik töötajad.
- Kuna Eesti ühiskond elab veel ülemineku ajas, on tänapäeval paratamatud paljud muudatused. Töötajatele tuleks muudatustest ette teatada ning anda neile võimalus sõna sekka öelda. Selline teguviis ei tagaks ettevõtte juhtkonnale mitte ainult eetilist töötajate suhtes, vaid aitaks ka muudatusi edukaamalt ja valutumalt ellu viia.

Teiseks peaksid juhid endale teadvustama, et tööga rahulolu on oluline töötajate motiveerimise allikas. Kui töötajate ja juhtkonna omavaheline läbisaamine on halb, kannatab selle all ka töö kvaliteet. Et luua tulemuslik ja ühtlasi eetiline töökeskkond, tuleks silmas pidada järgmisi olulisi punkte:

- Juhid peaksid korraldama spetsiifilisi arutelusid oma alluvatega, et saada teavet probleemide kohta, mis põhjustavad rahulolematust tööga. Võimaldades alluvail avaldada arvamust töökorralduse kohta ning väljendada asjalikult oma rahulolematust, saavad juhid ideid töökeskkonna parandamiseks ja töörahulolu suurendamiseks.
- Teiselt poolt on töötajatel tähtis teada, kuidas on juhid nende tööga rahul. Juhtide antud hinnang töötulemustele võimaldab alluvatel mõõta oma töö taset; ilma selleta on raske saavutada töörahulolu.

Problems of Ethics in a Rapidly Changing Society

Maria Mirochnitchenko

Stockholmi Majanduskooli koolitusosakonna juhataja Peterburis

Lõpetas Peterburi Riikliku Ülikooli psühholoogia osakonna Sotsiaalpsühholoogia teaduskonna doktorant

Manager of Educational Department of Stockholm Scholl of Economics in Saint Petersburg

Graduated the Saint Petersburg State University, the Faculty of Psychology.

Now Ph.D. student of department of social psychology.

Eetilised probleemid kiiresti muutavas ühiskonnas

Kokkuvõte

Üks ärietika arengu tähtsaid aspekte Venemaal on sotsiaalse vastutuse baasi piiritus väikeettevõtetes. 90-ndate aastate lõpu Vene ärimaailma iseloomustab suure arvu tibatillukeste firmade tekkimine, mille töötajate arv ei ületa 10-15. Ettevõtetus ja väikeettevõtte tugevdavad jätkuvalt oma positsiooni kaasaegses Vene äris. Venemaa on praegu küpsete turusuhete arengustaadiumis, kus eetika ja moraal mängivad tähtsat osa.

1998 augustikuu majanduskriis lõi ekstreemsed tingimused firmade ellujäämiseks Venemaal. See omakorda osutus tegelikult eksperimendiks väikeettevõtete ja ettevõtjatega. Sellest tulenevalt muutuvad eetiliste normide elluviimine ja tunnustamine üheks väikeettevõtete ellujäämise tähtsaks faktoriks. Meie uurimuse tulemused näitasid, et sellel on üsna suur mõju sellele, mis määral alluv tegutseb juhi kontseptsioonide väljendamisel. Me võime ka öelda, et üks Venemaa väikeettevõtete tüüpilisi jooni tänapäeval on strateegilise orientatsiooni arenemine pikaajaliste perspektiivide suunas, mis on võimatud ilma selgesõnaliselt kujundatud ärietika printsiipideta. arvad vene ärimehed.

Venemaa valis tsiviliseeritud äriarengutee üsna hiljuti, aga nagu näeme paljude näidete põhjal, on küsimus kas "olla või mitte olla" juba vastatud.

The Ethical Problems in Russian Small Business During the Economic Crisis

---

One of the important aspects of development of business ethic in Russia is modification of social responsibility basis in small businesses. One of the typical traits of «business Russia of the late 90s» is the appearance of a big number of tiny companies with the amount of employees not exceeding 10-15. Small business and entrepreneurship strengthen their position more and more in the contemporary Russian business. Many businessmen and entrepreneurs express their opinion that Russia now reached the point when word, agreement, and trust become more and more important in firms' relations. In the sphere of small business, it is already impossible to call Russia uncivilized or bureaucratic. Russia is now in the development stage of mature market relations, in which questions of ethics and moral play an essential role.

Economic crisis in august 1998 created extreme conditions for survival of businesses in Russia. This, in its turn, appeared to be a live (natural) experiment, made on small businesses and entrepreneurs. In the conditions when the question is not only in simply conclusion or non-conclusion of a contract, in continuation or cancellation of an agreement, but in life or complete failure of a firm, it would seem that it's not the right time to think about ethics and social responsibility... However, the results of our research showed that it were the crisis conditions that displayed a mature level of ethic conceptions. The Businessmen stressed that it was the ability to reach consensus, the trust to partners, the belief in their word which made it possible to revise many important agreements that have lost their force in crisis situation. Such actions allowed firms to go on with its

activity. Thus, actualization and acknowledgement of the importance of ethic norms becomes one of the important survival factors for small businesses in crisis conditions.

Speaking about content analysis of ethic conceptions of contemporary Russia businessmen, we can say the suppressing majority of the pollees stressed, that there is no fixed set of standard regulations and norms of business ethics (so called «Ethic code») in the contemporary business relations. Businessman's personal conceptions of ethic norms and social responsibility in the society define the rules, which regulate the company's life and how it acts. A few years ago such transfer of ethic norms, adopted in the society, into business sphere was not possible, for we still remember a secret slogan «Busi-

ness and ethics are incompatible things». The results of our research also showed that quite an important influence on how a subordinate acts makes the degree to which the conceptions of the leader are expressed. We can also say that one of the typical traits of Russian small businesses today is a newly shaped up strategy of orientation towards the long-term perspectives, which, according to the opinion of Russian businessmen, is impossible without expressly shaped principles of business ethics.

Russia chose the way of civilized business development quite recently, but, as numerous examples show, the question to be or not to be for mature relations in small business is already answered.

Reklaami eetikast

Ester Eomois, EBSi magistrant

Ärijuhtimise magistratuuri üliõpilane, EBS Teeninduse juhtimise lektor EBS - s.

EBS marketingi ja arendusprojektide arendusjuht.

1994 aastal lõpetas Tartu Ülikooli bakalaureuse kraadiga, õppis ühe semestri Western-Washingtoni Ülikoolis, USA - s ja Müncheni Ülikoolis Saksamaal, omandades spetsialiseerumise sotsiaalteaduste ja turunduse alal.

A lecturer on Service Operations Management at EBS.

The head of EBS marketing and new product development projects.

1994 graduated with BA degree (cum laude) at Tartu University.

Studied for one semester at Western Washington University, US and Munchener Universität, Germany earned major in Social Sciences and Marketing.

Perspectives of Advertising Ethics

Abstract

In the lecture on Advertising Ethics, the author will focus on the main aspects of ethical conduct in the industry of advertising. Aspects such as advertising and privacy, aggressiveness in advertising, stereotypes in ads, social responsibility, ads and children, false advertising and ad language are discussed. In summary, the free choice and the role of advertising in the society will be analysed.

Reklaami eetikast

Sissejuhatus

Inimene on teatavasti mõtleval olend. Tema teaduslik liiginimetus Homo sapiens (tark inimene) kõlab ju lausa komplimentina. Inimmõtte arengut võib jälgida kõikides eluvaldkondades, sh reklaami arenguloos. 15. sajandil tänu trükitehnika ja tootmise arengule sündinud reklaamist on nüüdseks saanud komplitseeritud reklaamikunst.

Käesoleva ettekande eesmärk ei ole siiski kirjeldada reklaami arengulugu. Märksa ahvatlevam on arutleda nende reklaami aspektide üle, mis on tekitanud enim eriarvamusi, s.o reklaami eetika. Kuulajaile teadmiseks - olen ise reklaamiga tihedalt seotud nii aktiivse vastuvõtja kui ka reklaami loojana.

Reklaam ja eetika

Eetilise kriteeriumid erinevad ühiskonniti ja kultuuriti. Ühtlustava jõuna tuleb siinkohal appi seadusandlus. Ühest küljest määratleb seadus asjad jõuotsioonilt,

kuid teisalt ei saa alahinnata tema distsiplineerivat osa. Seega tuleb reklaami kohta peale küsimuse "Kuidas reklaami teha?" ka pärida "Mida tohib teha?" Viimasele küsimusele peab andma vastuse 1. jaanuaril 1988 jõustunud reklaamiseadus. Selle § 2 lugedes jäeldan, et Eesti Vabariigi reklaamiseaduses käsitletakse reklaamina mis tahes teavet mis tahes vallas, mis tahes kaalutlustel ja mis tahes "soovitud tagajärje saavutamise eesmärgil" (reklaamiseadus, Riigi Teataja 1997/9). Tekib küsimus, kuidas nii umbmäärast juttu võib üldse seaduseks kuulutada?

Reklaamiseadus ei sea selgeid piire ka reklaami liikidele. Eraldi on käsitletud ainult nn keelustavaid reklaame (eksitav reklaam §-s 4, kõlvatu reklaam §-s 5 ja halvustav reklaam §-s 6). Kõiki definitsioone iseloomustab suhteline pinnapealsus ja ebakonkreetsus. Seega peame jälle tihti vastama küsimusele: "Kas see, mis pole keelatud, on kõik lubatud?" Vastaksin ise, et eks igäüks tööta meie alles lapsekingades reklaamiäris vastavalt oma sisetundele ja rikutuse piirile.

Reklaami süüdistatakse

Toon näiteks mõned tüüpilisemad süüdistused, mis tarbija on reklaamitootajatele ja -tellijatele esitanud. See loetelu ei pretendeeri lõplikkusele ja ainuõigsusele, kuid on kokku pandud, tuginedes eestlaste hulgas tehtud küsitlustele ja Ameerikas ilmunud reklaamikirjandusele.

1. Reklaam ründab klientide privaatsust ja ei austa konfidentsiaalsust

Kaasaja personaalse müügi tehnikad, ajalehtede müük kodutelefonil ja ükselt uksele müük on väga tihti privaatsuse ja eetika piirimail. Siia alla käib ka konfidentsiaalsuse aspekt: saladuseks ei ole otsepostitus-firmade võitlus paremate andmebaaside pärast.

2. Reklaam sisaldab vale infot

Reklaamijat süüdistatakse, et reklaam eksitab, olgu tahtlikult või tahtmata. Reklaamiseaduse kohaselt on eksitav reklaam selline, mis ükskõik mis viisil (sh esitlusviisi) petab või tõenäoliselt petab üldsust ja neil põhjustel võib ka kahjustada konkurenti.

Siia kategooriasse ei ole raske näiteid leida: parim, kiireim, ilusaim jms kasutamine reklaamides, kui seda ei saa kindalt selle toote või teenuse kohta väita. Raskem süüdistus on seotud rahaliste vaeväidetega: näiteks hind alates 500 kroonist, aga tegelik ostukulu on suurem jne. Valed on tihti ka kõik nn unelmlubadused: toob tagasi nooruse, kiilaspeal kasvavad juuksed kolme nädalaga tagasi, hoiab ära vähktõve jne.

3. Reklaam varjab tõde

Süüdistused tõe varjamise kohta jagunevad kaheks:

- 1) poolikud kirjeldused nagu näiteks: see kapp on täispuidust (tegelikult on puidust ainult ukseid), jne;
- 2) toob esile ainult toote või teenuse head omadused, tegelik toode selgub kohapeal (kindlustusseltsid, laenuandjad).

4. Reklaam manipuleerib inimese alateadvusega

Reklaami vaadates võib tihti küsida, kes teeb valikud. Head reklaaminipid on rühmamõtlemise, liidrirolli jne rakendamine, nt Coca-Cola ja jäätisereklaamide näitamine kinoseansi eel. Uurimused näitavad, et reklaami järel ja kinoseansi ajal kasvab reklaamitud toodete tarbimine. Võib arvata, et siin töötavad tarbija kallal tema bioloogilised mehhanismid (süljenäärmed) ja rühmamõtlemine (näe, teised ka söövad). Kuid kas me peaksime reklaamitootjat süüdistama või hoopis omaenda nõrka mina?

5. Reklaam sunnib ostma asju, mida me ei vaja

Reklaamitootja teeb pakutava kauba oma sõnumi kaudu nii ahvatlevaks, et inimene ostab asju, mida ta tegelikult ei vaja. Eks me kõik ole läinud selle õnge. Meenutagem Stockmanni hullusid päevi, kus ostubuumi harjal raba-takse mida iganes, alates pastapliiatsist ja lõpetades tualettpaberiga.

Mina kaitseks siinkohal reklaamitootjat ja väidaksin, et reklaam aitab kliendil hoopis oma soovi teadvustada ja õigeid valikuid teha. Klient ostab ikka seda, mida ta

sel hetkel vajab ja mida tema rahakott võimaldab. Ostuhullus ja põhimõte "kõik üheskoos odava kauba järele" ei ole omane ainult Eesti ühiskonnale, vaid iseloomustab igat tarbijajuhiskonda.

6. Reklaamikeel on vulgaarne; kui ei austa kirjakeele reegleid, ei austa ka klienti

Otsepostituse reklaamtrükiste keel jätab soovida (tõlked) ning selles asjas nõustun kriitikaga, sest halb keel näitab selget kliendi mitterespekterimist. Aasta tagasi tekitas pahameelt reklaamlause "Ema lööb maha, kui ma suppi ei söö." Praegu on kriitikud võtnud sihikule Koffi reklaamlaused, mis noorte arvates (sihtrühm!) on head ja löövad, vanemate inimeste arvates (ei ole sihtrühm!) vulgaarsed ja arusaamatud.

7. Reklaam toetab materialistlikke väärtusi

Kriitikute väitel toetab reklaam arusaama, et kallid auto, ilus maja ja rohkesti asju teeb elu õnnelikumaks, jättes samas kõrvale vaimsed väärtused. Reklaamilooja ja -tarbijana arvan, et me kõik tahame näha reklaamides õnnelikke, puhanud ja rõõmsate nägudega inimesi, kellel läheb hästi. Olen kindel, et reklaamides õnnetute ja vaeste, koleda välimusega inimeste näitamine ühiskonna materiaalsete väärtuste olulisust ei vähenda. Vastuväiteks sellele kriitikal tahaksin meelde tuletada, et meedia on üks kultuuri, spordi ja teatri toetajaid.

8. Reklaam ründab ja teda on liiga palju

Uurimus näitab, et iga USA elanik näeb päevas keskmiselt 500 reklaami. Maailmas ja ka Eestis kasvab protest tänavareklaamide vastu, sest need hajutavad autojuhtide ja jalakäijate tähelepanu.

9. Reklaam toetab stereotüüpide teket

Kes meist ei teaks reklaami: ideaalne perekond, isa on lipsuga, ema naeratav, kaunis kodu, isal kallid Volvo. Barbi Pilvre on seda stereotüübi tekkimist ja tugevdamist Eesti Ekspressis käsitlenud: Eesti naise ideaal on kaunis, alla 25aastane naine, modelli välimusega ja jõudeelu elav. Samas kaldub keskmine Eesti naine tüsenema ja on pidevas rahahädas.

Liptoni teega seostub kaunis töökeskkond, kõik on noored ja lipsustatud.

Lause "Osta Omo Intelligent ja kõik laabub" on meile kõigile tuttav, aga kas need näited on ka 100% tõe pähe võetavad? Ärme unustame, et inimene on mõtleval olend ja igaüks elab oma elu. Eesti ühiskond on väike ühiskond, kuid meil tuleb nn külaelust välja tulla, st me ei pea ennast kogu aeg kellegagi võrdlema!

10. Reklaam ja social responsibility

On hea meel tõdeda, et sotsiaalse reklaami osakaal meedias kasvab ja seda ka Eestis. Toome näiteid: Purjus juhtide vastu; Ära löö last; Integreerunud Eesti; Äkki oleme sugulased; Mu! on muudki teha kui suitsetada.

11. Reklaam ja lapsed

Lapsed on sihtrühm, kes ei oska oma kogenemataste tõttu teha ratsionaalseid valikuid, ja neil pole ka oma raha, et midagi osta. Eetilised kanalid lastekaupade

reklaamiks on naiste- ja pereajakirjad - siin teeb lapsevanem valiku. Samas peavad lapsed õppima ise valima ja asjadest loobuma. Laps peab õppima läbi rääkima. Barbiet ei pea reklaamima, sest surve laste väärtushinnangutele on lasteaia, sõprade ja lastesaadete kaudu niigi liigmõjus.

Eraldi teema on vägivald ja üleolek. USA senaatorid ei kutsu kehtestama tsensuuri, vaid keskenduvad vastutusele ja kodanikukohusele, et hoida lapsi vägivald eest. MTV reklaamis pommitab mängulennuk linna, kuid kas ei võiks seesama lennuk reklaamis hoopis päästa linnast väikese tüdruku? Arvan, et täiskasvanuil ei ole õigust manipuleerida lastega, kes alles õpivad, mis hea, mis halb. Laste kasutamine kaastunde eesmärgil (kõlvatu reklaam) on Eestis ja teistes arenenud riikides osaliselt või täielikult keelatud.

Reklaamiteooria põhialustes väidetakse, et reklaami eesmärk on inimest veenda ja informeerida. Kui võrdsustame reklaami veenmiskatsega, siis minu nägemuse kohaselt on reklaami peamine funktsioon tekitada tarbijas soov kindla toote järele ja seega ka nõusolek selle toote eest maksta. Arukas müüja oskab veenmise kaudu teha müügiobjekti atraktiivsemaks ja kvaliteetsemaks, kui ta tegelikult olla võib. Loomulikult ei ole tagatist, et vaatajad-kuulajad on oma uute teadvustunud soovidega paremas olukorras kui enne.

Reklaamiteooria teine põhitala on reklaami funktsioon informeerijana. Reklaami eesmärk on anda tarbijale kahesugust infot: toodete omaduste ja kvaliteedi kohta ning toodete hinna kohta. Samas võib kahelda paljude reklaamide informatiivsuses. Need reklaamid toetuvad mingi seose või potentsiaalse tarbija unelmate seisundi saavutamisele. Sellised reklaamid ei sisalda olulist teavet ei toote omaduste ega hinna kohta, vaid nende eesmärk

on tekitada soov toote ostu kaudu saavutada midagi enamat ning kiiresti toote läbimüüki suurendada. "Mida enamat?" võib küsida. Me tahame olla paremad nii sisemiselt kui ka väliselt.

Kõik tahaksid maailmas midagi muuta, kohendada, luua. Nagu kunstnik või kirikuisa, nii võtavad ka reklaamitegijad endale selle õiguse luua illusioone, sümboleid ja seoseid, mis lubavad rohkem kui lihtsalt funktsionaalsust. Reklaam ei peaks olema üksnes toote reaalsete omaduste kiretu üleslugeja, vaid ka innustaja elukvaliteedi parandamise teel. Lubatu tõelisuse üle peab otsustama reklaami vaataja-kuulaja.

Meile kõigile meeldiks teha otsuseid vaba ja sõltumatu. Reklaam on aga paratamatult kunst - võimalikult oskusliku mõjutamise kunst. Niisiis saame kõnelda vaid teatavast otsustusvabaduse määrast. Et reklaam oleks tõhus, peab ta sisaldama mingi hulga vaimsust. Reklaam on iseseisev vorm, mida iseloomustab selge eesmärgistatud sõnum, puändiga lõpp ja atraktiivne visuaal. Samas on oluline, et reklaamikunsti tegemise tuhinas lähtuks reklaamiloojad ka eetilistest kaalutlustest ega püüaks manipuleerida inimese alateadvuse hämaramate aladega.

Lõpetuseks

Reklaaminduses nagu igas teiseski valdkonnas on juhte ja juhitavaid. Ses mõttes jäävad paljude iseseisvus ja reklaami eetika alati kahest aspektist vaadeldavaks. Küsimus on ainult selles, kas juhtidelt saadav ergutus sihib iseseisvuse või iseseisvusetuse poole, kas tegutsemine lähtub eetikast või on südametü. Üks toob kaasa arengu tõepärasuse poole, teine tähendab selle surma.

Lauteri 3
10114 Tallinn
Estonia
www.ebs.ee